

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΤΑΙΡΟΥΣ: Σχολία σπὴ συζήτηση — 1-4
ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ: Πρώτη Συνεδρία τῶν ἐταίρων
(17 Δεκεμβρίου 1994): 5-57

*Ὁ Μέντωρ, Ἐνημερωτικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας,
ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους
μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.*

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Κλειῶ Δάκαρη

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήναι, Fax (01).3644 996

ISSN 1105-7181

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ 33

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1995

Πρὸς τοὺς ἐταίρους

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ὅπως θὰ παρατηρήσουν ὅσοι διαβάσουν τὶς σελίδες ποὺ ἀκολουθοῦν, ἡ συζήτηση κατὰ τὴ Συνεδρία τῶν ἐταίρων δὲν ἔγινε πάνω στὰ δύο θέματα ποὺ εἶχαν ὀριστῆ, ἀλλὰ πάνω σὲ ἄλλα, μᾶλλον ἀσήμαντα ἢ, τουλάχιστον, λιγότερο σημαντικά. Δὲν ἔγινε κατανοητὸ ὅτι ἡ βιαστικὴ ἀπαρίθμηση συμπτωμάτων τῆς ἀσθένειας τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας δὲν ἀποκαλύπτει καὶ τὴν ἀσθένεια τὴν ἴδια. Μόνον ὅταν τὴ γνωρίσουμε, μπορέσουμε ἴσως νὰ τὴ θεραπεύσουμε. Τότε θὰ ἐξαλειφθοῦν καὶ τὰ συμπτώματα.

Ἦλθαν λοιπὸν στὴ Συνεδρία ἀπαράσκευοι οἱ ἐταῖροι ἀρχαιολόγοι καὶ ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς ὀργάνωσής της δὲν ἐπιτεύχθηκε. Ὅσα εἰπάθησαν ἀφοροῦσαν λεπτομέρειες γνωστῶν ζητημάτων. Ἐπειδὴ ὅμως μερικὰ ἀπὸ ὅσα ἀνέφερα εἰσαγωγικῶς φαίνεται πὺς ἦσαν ἀσαφῆ, προσθέτω λίγες διευκρινίσεις, ἀκολουθώντας τὴν ἀρίθμηση τῶν ὀμιλιῶν.

3. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 παρουσιάζει ὡς πρὸς τὰ μνημεῖα αἰσθητὴ πρόοδο, ἂν τὸ συγκρίνουμε μὲ τὰ προηγούμενα ἐλληνικὰ Συντάγματα. Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσω ὅτι καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ συντάχθηκε ἦταν ἀνεπαρκὲς ὡς πρὸς τὴν προστασία τῶν μνημείων. Χωρὶς σαφεῖς διατάξεις παραπέμφθηκαν ὄλα τὰ σχετικὰ θέματα σὲ νόμους ποὺ ἄλλοι ἔγιναν, καὶ εἶναι ἀμφιλεγόμενοι, ἄλλοι, ὅπως ὁ ἀρχαιολογικὸς, δὲν ἔγιναν, ἀλλὰ τὰ κατὰ καιροὺς σχέδιά του δὲν προοιωνίζονται τίποτε τὸ καλὸ. Ἡ διατύπωση τοῦ σχετικοῦ

άρθρου 24 αφορά και το περιβάλλον: «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα».

Βλέπουμε λοιπόν πώς το άρθρο είναι έντελως άοριστο, κάτι που δεν συμβαίνει με τα θέματα καταστάσεως μερίδων υπαλληλικών ή των βουλευτών. Αποτέλεσμα αναμενόμενο ήταν η μη εφαρμογή του από τον φυσικό προστάτη των μνημείων και της ιστορικής μορφής του τόπου, από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο. Τουτό ακριβώς συνέβη και με το παράδειγμα που προβλήθηκε, το περιβόητο λατομείο του Ραμνούντος. Το ΚΑΣ δεν σεβάστηκε ούτε τα μνημεία ούτε τον ιστορικό τόπο και η καταφυγή στο Συμβούλιο της Επικρατείας ήταν η μόνη δυνατή ενέργεια για να αναγκαστή η Υπηρεσία να σεβαστή, όχι πλέον τα αρχαία, αυτά τα είχε ξεγράψει με τη γνωμάτευσή του, αλλά το Σύνταγμα.

Η εφαρμογή της ηλεκτρονικής τεχνολογίας είναι το τελευταίο στάδιο στο έργο που, από παρεξήγηση, της έχουμε αναθέσει ολοκληρωτικά, δηλαδή τη σύνταξη συλλογικών συνθέσεων που έπρεπε να είχαν ήδη γίνει πολλές φορές με τον κοινό τρόπο, με μολύβι και χαρτί, καταλόγων μουσείων, ειδικών ή γενικών συλλογών μνημείων. Φοβούμαι πως ελπίζουμε ανέφικτα πράγματα: τη μέσω της ηλεκτρονικής τεχνολογίας πραγματοποίηση εκείνων που απαιτούν πολύμοχθη και πολύχρονη κριτική εργασία, για την οποία δεν υπάρχει προεργασία. Η ηλεκτρονική τεχνολογία είναι πολύτιμη, αρκεί να μην τη μεταχειριστούμε ως χώρα του Τρίτου Κόσμου, δηλαδή ως αυτοσκοπό, όπως γίνεται με εκατοντάδες «προγράμματα».

6. Από όσα είπα δεν προκύπτει ότι θεώρησα το Πανεπιστήμιο ως κύριο φταίχτη για τα κακώς κείμενα στην ελληνική αρχαιολογία. Πιστεύω, όμως, ότι οι Φιλοσοφικές Σχολές μας δεν ασχολούνται ούτε με την ανάπτυξη της έπιστήμης ούτε με τη δημιουργία έπιστημόνων. Για το πρώτο αρκεί η σύγκριση με το έργο όμοιων Σχολών του Έξωτερικού, που έχουν λιγότερους κατά πολύ καθηγητές και ελάχιστους φοιτητές. Αρκεί να φυλλομετρήσει κανείς τον κατάλογο, λ.χ. των εκδόσεων *Belles Lettres*, ή τις εκδόσεις των Πανεπιστημίων των ΗΠΑ ή του Καϊμπριτζ ή της Όξφόρδης. Δεν έννοω με το παράδειγμα ότι έπρεπε να επιδείξουμε ανάλογο έργο,

αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο· τὴν κατεύθυνση ὑποδηλώνω τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ ἀκολουθοῦν οἱ Σχολές, εἴτε μὲ τὸ παλαιὸ μονοεδρικό σύστημα εἴτε μὲ τὸ σημερινὸ πολυεδρικό. Ἐκεῖ λοιπὸν βρίσκεται τὸ φταίξιμο τῶν Πανεπιστημίων καὶ ἡ γνώση τῆς πραγματικότητος δημιουργεῖ εὐλογία εὐαίσθησία. Ἐναντίον νὰ γίνουσι προσπάθειαι θεραπείαι τῶν ἐλλείψεων, ὅλοι οἱ ἀρχαιολόγοι πανεπιστημιακοί, τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, ἐπιδιώκουν νὰ κάνουν ἀνασκαφές. Πρῶτο μέλημα κάθε νέου καθηγητῆ εἶναι ἡ ἐξασφάλισις ἀνασκαφῶν ποὺ θὰ διαρκέσουσι ὅσο καὶ ὁ βίος του. Γιατὶ δὲν ἐξηγεῖται ἀλλιῶς τὸ γεγονός ὅτι μόλις τελειώσῃ ἡ μία, ἀρχίζει ἄλλη περισσότερο μεγαλεπήβολη. Ἡ παλαιὰ μένει ἀδημοσίευτη ἢ διανέμεται, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διασπᾶται σὲ μικρὰ κομμάτια, ἀνάλογα μὲ τὴν ἰκανότητα τοῦ συνεργάτη, τὴν φιλοδοξίαν του ἢ τὸ σχέδιον τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς του, τὴν ὁποία θὰ ἀποτελέσῃ τὸ ὑλικὸν τῆς ἀνασκαφῆς. Μερικὲς ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν αὐτὴν, ποὺ ὀνομάζονται πανεπιστημιακῆς, γίνονται αὐτοσκοπὸς καὶ καταλήγουν νὰ εἶναι αὐστηρὰ προσωπικῆς, ὡς μία ἀτέρμονη ἀνασκαφικὴ σκυταλοδρομία. Ἀρχίζουσι κάποτε ἀλλὰ δὲν τελειώνουσι. Τέλος μιᾶς ἀνασκαφῆς, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν διακόπτεται ποτέ, λ.χ. ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἀγορᾶς, εἶναι ἡ δημοσίευσίς της, κάτι ποὺ δὲν ἔχει γίνῃ ἕως σήμερον. Ἀλλὰ τί σημαίνει πανεπιστημιακὴ ἀνασκαφὴ; Ὅτι σ' αὐτὴν ἀσκοῦνται συνεχῶς καὶ ὑποχρεωτικῶς ὅλοι οἱ φοιτητῆς τοῦ Τμήματος Ἀρχαιολογίας; Ἐγίνε ποτὲ αὐτό; Τὸ Πανεπιστήμιον ἔχει τὸ προνόμιον νὰ διαθέτῃ ἐκεῖνο ποὺ στερεῖται ἢ Ἐπιμετεῖα. Τὴν δυνατότητα τῆς ὀλόχρονης μελέτης, χωρὶς διοικητικὰ περιστάσεις καὶ ἀπασχόληση καὶ φθορὰ μὲ τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν, χωρὶς δικαστήρια, χωρὶς μεταθέσεις καὶ ἐπαναλαμβανόμενες μακρόχρονας ἄδειαι, πλὴν τῶν συνήθων ἐτησίων μακρῶν διακοπῶν, ποὺ ἐπιτρέπουσι τὴν δημιουργίαν σοβαρῶν ἔργων.

Τὴν εὐθύναν τῆς Ἐπιμετεῖας γιὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τὴν γνωρίζω ἴσως καλύπτεται ἀπὸ κάθε ἄλλον. Ἐχει ὅμως ἓνα μεγάλο ἐλαφρυντικὸν ποὺ τὴν ἀπαλλάσσει ἀπὸ αὐτὴν. Τὸ ἔργον τῆς τῆς διοικήσεως, τῆς προστασίας τῶν μνημείων, τῆς περισυλλογῆς, τῶν συνεχῶν ἀνασκαφῶν, τῆς δημιουργίας μουσείων ἢ τῆς φροντίδας τῶν χώρων, εἶναι μεγαλύτερον ἀπὸ ὅσο μποροῦν νὰ ἀντέξουσιν τὰ μέλη τῆς. Ἡ παντοδυναμία τῶν Ἐφόρων εἶναι φυσικὴ· ἐκπροσωποῦν καὶ προστατεύουσιν τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὴν ἴδιαν παντοδυναμίαν ἔχουσιν στὸν τομέαν τους, νομίζω, καὶ οἱ καθηγητῆς τοῦ Πα-

νεπιστημίου. Δέχονται την ανάμειξη τῶν Ἐφόρων στὰ καθήκοντά τους, στὴ βαθμολογία, στὴ διδασκαλία, στὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων, στὴν ἐκλογή τῶν καθηγητῶν; Ἡ Ὑπηρεσία δὲν μπορεῖ, μὲ τίς δυνατότητες καὶ τὴν ὀργάνωση ποὺ ἔχει, νὰ ἐκτελέσει πλήρως ὁλόκληρο τὸ ἔργο της, ποὺ εἶναι καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἐπιστήμης. Ἐκτελεῖ ὅμως περισσότερο ἀπὸ ὅσο τῆς ἐπιτρέπουν οἱ μονίμως ἐχθρικές πρὸς αὐτὴν Κυβερνήσεις. Τὰ Πανεπιστήμια, ἀντίθετα, ἀντὶ νὰ συμπληρώσουν τὸ κενὸ ποὺ ἀφήνει ἡ Ὑπηρεσία, ἀναμειγνύονται στὰ ἐσωτερικά της, εἴτε ἀναλαμβάνοντας, παλαιότερα, τὴν πλήρη διοίκησή της, εἴτε καταλαμβάνοντας, σήμερα, ἀξιώματα καίρια σὲ δραστηριότητές της, ἄρα καθορίζοντας τὸν τρόπο λειτουργίας της, εἴτε δημιουργώντας ἐπιπλέον προβλήματα μὲ τίς ἀνασκαφές τους.

9. Τὰ πραγματοποιούμενα καὶ τὰ μελλοντικὰ σχέδια τῆς Ἐταιρείας περιγράφονται πολὺ τακτικὰ στὸ Ἔργον καὶ τὸν Μέντορα. Οἱ νέες ἐκδόσεις ἀξιόλογων βιβλίων, ἡ τακτικὴ ἐμφάνιση τῶν περιοδικῶν, ἡ μείωση τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἡ δημιουργία, μέσα στὴν Ἐταιρεία, μεγάλων συλλογικῶν ἔργων ἀρχαιογνωσίας, δείχνουν ὅτι ὁ χαρακτήρας της καὶ ὁ προσανατολισμὸς της ἔχουν ἀλλάξει. Ἐλπίζω ὅτι τὰ νέα της χαρακτηριστικὰ θὰ θεμελιωθοῦν τόσο καλά, ὥστε νὰ μὴν εἶναι δυνατὸν στὸ μέλλον νὰ ξαναγυρίσει στὴ διαστρέβλωση τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ τῆς πορείας τῆς Ἐταιρείας καὶ ἐπίπονη εἶναι καὶ συνάντησε ποικίλα ἐμπόδια, κυρίως τὴν αὐτόνομη λειτουργία της ἐρήμην τοῦ Συμβουλίου της καὶ τῶν ἐταίρων. Ἀλλὰ τὸ θέμα αὐτό, ἡ θέση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας στὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη, ἦταν τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο ποὺ εἶχαν ὀριστῆ γιὰ ἐξέταση κατὰ τὴ Συνεδρία καὶ ἀγνοήθηκαν.

B.X.Π.

ΠΡΩΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

Στις 17 Δεκεμβρίου 1994 έλαβε χώραν η Πρώτη Συνεδρία των εταίρων. Η όργάνωσή της, έπειτα από πρόταση του κ. Κωνσταντίνου Καλλία, έγκρίθηκε από τους εταίρους κατά την Α' Τακτική Συνέλευση της 9' Απριλίου 1994 (*Μέντωρ* 30, 1994, 48 και 57). Το Διοικητικό Συμβούλιο της Έταιρείας αποφάσισε ότι κατά την πρώτη αυτή Συνεδρία των εταίρων έπρεπε να συζητηθούν τα έξης θέματα:

1. Η πορεία της ελληνικής αρχαιολογίας σήμερα.
2. Η θέση της Αρχαιολογικής Έταιρείας στην ελληνική αρχαιολογική έπιστήμη.

Η Συνεδρία άρχισε στις 10 π.μ. Στην αρχή διαβάστηκε έπιστολή του εταίρου κ. Κωνσταντίνου Καλλία, με την όποια εύχόταν επιτυχία στο έργο της, και η συζήτηση άρχισε με την προσφώνηση του Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου κ. Γεωργίου Σ. Δοντά.

1. Γεώργιος Σ. Δοντάς: Σε μια έποχή που δοκιμάζεται βαριά η ελληνική κοινωνία, θά' λεγα καλύτερα χειμάζεται, και δεν θά ήταν ίσως υπερβολή να πώ ότι κινδυνεύει άκόμη και η ίδια η έθνική της ύπόσταση, τα αρχαιολογικά πράγματα του τύπου μας δεν θά ήταν δυνατόν να μείνουν άμέτοχα αυτής της βαριάς νόσου. Ή, αν θέλετε, για να μην υπερβάλλω, δεν θά πρέπει να περιμένουμε ότι δεν βαραίνουν από ένα πλήθος προβλημάτων, δεν είναι σοβαρά και δυσεπίλυτα τα έρωτήματα, δεν βασανίζουν τον νοΐ και την καρδιά αρχαιολόγων και αρχαιοφίλων με άγωνιώδεις σκέψεις.

Η Αρχαιολογική Έταιρεία δεν είναι βεβαίως άμέτοχη του προβληματισμού και της άγωνίας που διακατέχει τους αρχαιολόγους και τους αρχαιοφίλους της χώρας μας, και προήχθη στην άπόφαση συγκλήσεως της άτυπης αυτής Συνεδρίας των μελών της κατόπιν της προσφυούς είσηγήσεως του διακεκριμένου μέλους της, τ. Υπουργού κ. Κωνσταντίνου Καλλία, που διατυπώθηκε κατά την τελευταία Τακτική Συνέλευση των εταίρων την άνοιξη και ένεκρίθη από αυτήν, για να έξετασθεΐ η κατάσταση της αρχαιολογίας στην Ελλάδα και από τα πορίσματα να βοηθηθεΐ ένδεχομένως η Πολιτεία και να ένισχυθεΐ στην χάραξη μιας πολιτικής, που θά συντελοΐσε ένδεχομένως στην άνόρθωση των πραγμάτων.

Είναι παλαιά παράδοση της Έταιρείας η έπικουρία της στο έργο της κρατικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, παράδοση η όποια υπήρξε

ιδιαίτερα γόνιμη στον παρελθόντα ιδίως αιώνα, που η Ύπηρεσία ήταν άκομη στα σπάργανα. Σήμερα η Ύπηρεσία μας έχει και πάλι την διάθεση να βοηθήσει την Πολιτεία στο έργο της. Άλλωστε Ύπηρεσία και Πολιτεία εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό και θα ήταν παράλογο να αποτελούν δύο ανεξάρτητες, χωρίς επαφή οντότητες. Και οι δύο θα έπασχαν από αυτόν τον άπομονωτισμό και ο κοινός σκοπός μας όχι μόνο τίποτε δεν θα είχε να έπωφεληθεί από αυτόν, αλλά θα ύφιστατο και όλέθριες τελικώς συνέπειες. Σας καλωσορίζω και παρακαλώ τον κύριο Γενικό Γραμματέα να κάνει την εισαγωγική όμιλία.

2. Έκθεση περί της έλληνικής άρχαιολογίας: Η σημερινή Συνεδρία, πρώτη, όσο γνωρίζω, στην ιστορία της Ύπηρεσίας, γίνεται χάρη στην επίμονη προτροπή του έταίρου κ. Κωνσταντίνου Καλλία και την όμόφωνη έγκριση της Α΄ Τακτικής Συνέλευσης της 9΄ Απριλίου. Σκοπός μας είναι να συζητηθούν σήμερα γενικότερα ζητήματα της έλληνικής άρχαιολογίας. Παρά την άποδοχή της πρότασης του κ. Καλλία δεν υπήρξε προθυμία, κυρίως εκ μέρους των άρχαιολόγων, ενεργού συμμετοχής στις συζητήσεις της Συνεδρίας, όπως διαπιστώσατε από τα σημειώματα που λάβατε. Κρίθηκε λοιπόν ότι, εάν υπήρχε εισαγωγική όμιλία, θα είχαν οι έταίροι άφορμή για να συνεχίσουν, να διορθώσουν ή να άνατρέγουν. Αυτόν τον σκοπό ύπηρετούν όσα θα άκούσετε εύθως άμέσως από μένα. Σας τονίζω μόνον ότι η Συνεδρία είναι αφιερωμένη σε γενικά έπιστημονικά, ιδεολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα. Δεν είναι Συνέλευση για να κριθεί ή να έπαινεθεί το Διοικητικό Συμβούλιο. Παρακαλείσθε λοιπόν να άποφύγετε την έκθεση οίουδήποτε προσωπικού ή μικρού θέματος. Σήμερα εξετάζονται τα μεγάλα και τα γενικά.

α. Ο κλασικισμός, και κυρίως η άρχαιολογία είναι άξεχώριστα δεμένη με την έλληνική πολιτική. Άπό την επανάσταση του ΄21 και το φιλελληνικό κίνημα, οι άρχαίοι Έλληνες πρώτα, τα μνημεία της Ελλάδος κατόπιν, άπέτελεσαν παράγοντα πολιτικής και διπλωματίας που ύφισταται έως σήμερα, χωρίς όμως νόημα και χωρίς άποτέλεσμα.

Η στάση των Έλλήνων άπέναντι στα μνημεία υπήρξε εξ άρχής μονόπλευρη. Καθώς βιάζονταν να άποκτήσει το νέο Κράτος όντότητα, διάλεξαν οι Έλληνες ως τίτλο ευγενείας την άρχαία Ελλάδα και τη Δυτική Ευρώπη, κάτι που κάνουν και σήμερα, δείχνοντας ότι κατά τα χρόνια που έζησαν έλεύθεροι δεν έμαθαν τίποτε και δεν ώρίμασαν. Άπό τη Δυτική Ευρώπη πήραν έπιφανειακά στοιχεία, άφίνοντας ταυ-

τόχρονα νὰ φθαροῦν τὰ πρωτότυπα στοιχεῖα τοῦ νεώτερου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τοῦτο συντελέστηκε ἐξ αἰτίας τῆς τεχνικῆς προόδου καὶ τῶν οἰκονομικῶν μεταβολῶν μετὰ τὸν Δεύτερο Παγκόσμιον πόλεμον. Τώρα, μὲ τὴν κοινωνικὴ μεταβολὴ τῶν τελευταίων δεκαετιῶν, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μεγάλων πόλεων καὶ τὴ φθορὰ τῆς ὑπαίθρου, τὴ μετατροπὴ τῆς γῆς σὲ νόμισμα, ἔχει ἐξαφανισθῆ ἡ παλαιὰ συμβατικὴ ἀντίληψιν γιὰ τὰ ἀρχαῖα, τὰ ὁποῖα ἔχουν σημασίαν μόνον ὡς μέσα ἐνίσχυσης πολιτικῶν ἢ διπλωματικῶν ἀπόψεων γιὰ χρῆσιν στὸ Ἐσωτερικόν. Στὸ Ἐξωτερικόν δὲν εἶχαν ποτὲ βαρύτητα παρὰ μόνον κατὰ τοὺς ἐράνους τῶν φιλελλήνων. Τοῦτο, γιὰ τὸ ἀρχαῖος κόσμος εἶναι κατανοητὸς μέσῳ ἰσχυρῆς γνώσης, ἀπρόσιτος γιὰ τοὺς περισσότερους. Ἐποκατάστατο τῆς γνώσης εἶναι ἡ πολιτικὴ ρητορεία καὶ τὸ πολιτικὸ καὶ κοσμικὸ ἀρχαιολογικὸ θέημα, πού σις μέρες μας τὸ ἀποτελοῦν οἱ ἐκθέσεις ἀρχαίων στὸ Ἐξωτερικόν καὶ στὸ Ἐσωτερικόν.

Οἱ πολιτικοὶ ἔβλεπαν συνήθως τὰ ἀρχαῖα μὲ ἀδιαφορίαν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τοὺς ἀπασχολοῦσαν πάντοτε πράγματα πού τὰ θεωροῦσαν, καὶ ἦσαν, σημαντικότερα γιὰ τὸν καθημερινόν, πρακτικόν βίον. Ἡ ἀντίφασιν βρίσκειτῆ στὴ μεγαλόστομην χρῆσιν πού ἔκαμαν τῶν ἀρχαίων καὶ στὴν ἔλλειψιν ἐνδιαφέροντος γι' αὐτά. Ἀντίθετα, ἐξ ἀρχῆς ἐκδηλώθηκε ἀπὸ ἰδιώτες οὐσιαστικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ μνημεῖα μέσῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Ἡ ὑπαρξὴ μονομελοῦς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἕως τὸ 1880 περίπου εἶναι μιὰ τυπικὴ παρουσία τοῦ Κράτους γιὰ νὰ πληρωθῆ τὸ γράμμα τοῦ νόμου. Παρὰ ταῦτα, οἱ πρῶτοι μοναχικοὶ Ἐφοροὶ δημιούργησαν ἔργον πού ἀξίζει τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν σεβασμὸν μας.

6. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία εἶχε ἕως τὸ 1910 περίπου τὴν πρωτοβουλίαν στὸν καθορισμὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς πολιτικῆς, καὶ τὰ οἰκονομικά της μέσα καθόριζαν καὶ τὸ μέγεθος τῆς δράσης της. Ἐκεῖνο πού τὴν κινοῦσε ἦσαν λόγοι ἐθνικοί, ἢ σύνδεσός μας μὲ τὸ ἄγιο ἀρχαῖον ἑλληνικὸ παρελθόν, καὶ ἐπιστημονικοί, ἢ ἀποκάλυψιν τῶν προγονικῶν καλλιτεχνικῶν ἀριστουργημάτων καὶ ἡ ἀντίληψιν ἱστορικῆς ὕλης ἀπὸ τὰ μνημεῖα, πού δὲ διαφώτιζαν τὴν ἑλληνικὴ ἱστορίαν καὶ δὲ διευκρίνιζαν ἢ δὲ ἐπιβεβαίωσαν ἀσαφῆ σημεῖα τῶν ἀρχαίων κειμένων.

Ἡ σημερινὴ ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων γιὰ τὰ ἀρχαῖα δὲν ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀντίληψιν τῶν παλαιῶν ἀρχαιολόγων, τῶν μέχρι τοῦ 1900 περίπου. Οἱ παλαιοί, ἐρευνώντας πρῶτοι διάσημους τόπους τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ συνθηθισμένοι στὰ ἐκπληκτικὰ τους εὐρή-

ματα (λ.χ. Ἀκρόπολη, Ἐπίδαυρος), εἶχαν ἀναπτύξει ἐκλεκτισμὸ πρὸς αὐτά, ἀδιανόητο γιὰ τοὺς σημερινοὺς ἀρχαιολόγους. Ὁ ἐκλεκτισμὸς αὐτός, γέννημα τοῦ 19ου αἰώνα, ἔβλαψε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἡ ζημία πού ἔγινε δὲν πρόκειται νὰ ἐπανορθωθῆ. Ἡ ἰαση αὐτὴ ἐπέδρασε ἀσυναίσθητα καὶ θεωρητικὰ σὲ σημαντικοὺς Ἑλληνες ἱστορικοὺς τῆς ἀρχαίας τέχνης.

γ. Ἀπὸ τοῦ 1958, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἰωάννης Κ. Παπαδημητρίου ἀναλαμβάνει τὴ Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων, ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία βγαίνει ἀπὸ τὴ νάρκη καὶ τὴ μιζέρια τῆς. Καθὼς ἀποφασίζεται ὅτι ὁ τουρισμὸς ἀποτελεῖ πλέον κύριο μέσον οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης, ἐπιτρατεύονται τὰ ἀρχαῖα ὡς δέλεαρ γιὰ τὴν προσέλκυση τουριστῶν. Χωρὶς ἐπιστημονικὸ ὑπόβαθρο, χωρὶς προσωπικὸ, χωρὶς σαφὴ εἰκόνα τοῦ ἐπιδιωκομένου, ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία μπαίνει, μὲ κοσμικὸ τρόπο, στὴν ὑπηρεσίαν τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Τὰ μουσεῖα πού ἀνακαινίζονται ἢ κτίζονται (Δελφῶν, Ὀλυμπίας, Ἐθνικὸ) καὶ οἱ κῶροι πού περιφράσσονται (φροντίδα πού μόνο τὰ μνημεῖα τῆς Ἀθῆνας εἶχαν ἔως τότε δεχθῆ) καὶ διαμορφώνονται (λέξη πού σημαίνει πρῶτα καθαρισμό, ἔπειτα ἀπομάκρυνση τῶν παλαιῶν κωμάτων τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τέλος δημιουργία λιθοστρώτων —κακὴ ἐπίδραση τοῦ Πικιώνη— ὅπως στοὺς Δελφούς) ἔνα σκοπὸ ὑπηρετοῦν: τὴ δημιουργία καλῶν ἐντυπώσεων στοὺς ξένους ἐπισκέπτες, πού μὲ τὴ σειρά τους δὰ ἔστελναν ἄλλους. Ἀναγκαστικὰ τὰ προγονικὰ λείψανα ἀνέλαβαν ρόλο καὶ στὸ «ἑλληνικὸ ὄνειρο». Ἡ ταινία «Τὸ παιδί καὶ τὸ δελφίνι», οἱ ἀφίσες τοῦ Τουρισμοῦ, διαρκῶς τολμηρότερες —χορευτὲς ἀγαπητικοὶ μὲ φόντο τὰ μνημεῖα—, εἶναι δείγματα τῆς νέας ἀντίληψης γιὰ τὰ ἀρχαῖα. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, μέσα σὲ ἕνα κλίμα εὐφορίας πού δημιουργεῖ ἡ ὑπαρξη ἀρκετῶν πιστώσεων —ἡ οἰκοδομικὴ ἔκρηξη ἀπέχει ἀκόμην—, γνωρίζει μιὰ ξαφνικὴ ἀνθιση πού κρατᾷ ἔως τὸ 1967. Τὸ προσωπικὸ τῆς αὐξάνεται μὲ ἀργὸ ρυθμὸ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ τῆς ὀργάνωση ἔχει ξαναβρεθῆ στὸ ἐπίπεδο τοῦ 1915 μὲ τὴν ἐπανεκδοση τοῦ *Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου*. Τὰ πλέον διορατικὰ στελέχη τῆς Ὑπηρεσίας δὲν προβλέπουν αὐτὸ πού δὰ συμβῆ· κινουῦνται μὲ τὶς παλαιᾶς ἀντιλήψεις, καὶ πού συμβαίνει σὲ ὁλόκληρο τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος.

δ. Μὲ τὴν ἐπταετία λήγει καὶ ἡ ἀνοιξη τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Οἱ πιστώσεις ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν ἄφθονες, μὲ τὶς νέες συνθηκῆς ὅμως πού δημιουργοῦνται, δηλαδὴ τὴν ὑπέρμετρην ἀνάπτυξη τῶν μεγάλων πόλεων — Ἀθῆνας, Πειραιᾶ, Θεσσαλονίκης, Ἄργους—,

ανάπτυξη που στην Αθήνα είχε αρχίσει από τη δεκαετία του '50, φαίνεται αμέσως ή έλλειψη πρόβλεψης του μέλλοντος και οιασδήποτε πολιτικής για την αντιμετώπιση των νέων συνθηκών. Οί περιστάσεις απαιτούν νέα όργάνωση και ύπαρξη κοινωνικής, διοικητικής και επιστημονικής πολιτικής απέναντι στους κινδύνους που απειλούν τα μνημεία και το τοπίο. Κατά την περίοδο αυτή φαίνεται πλήρης ή γυμνότητα απέναντι στα αρχαία των ανθρώπων που κυβερνούν. Μόνη καινοτομία είναι η άδρσα πρόσληψη εκτάκτων αρχαιολόγων, δημιουργία δηλαδή ενός επιπλέον κακού που δεν βελτιώνει την Ύπηρεσία· δημιουργείται μόνον η επίφαση της επιστημονικής δραστηριότητας. Τα άφθονα αρχαία οικόδομήματα που ανακαλύπτονται, καταστρέφονται κατά το πλεϊστον για να οικόδομηθούν τα νέα κτίρια. Δεν υπήρξε πολεοδομική πολιτική σχετικά με τα αρχαία· αυτός είναι ο λόγος που χάθηκαν όλoκληρες πόλεις και το μόνο που μένει από αυτές είναι η κεραμική, θραύσματα χωρίς νόημα πλέον γιατί δεν μελετήθηκαν την κατάλληλη στιγμή.

ε. Το Σύνταγμα του '75 υπήρξε το επισφράγισμα της πολιτικής εκδρομίας προς τα μνημεία. Παρά τις πιέσεις που ασκήθηκαν, ακόμη και σε προσωπικό επίπεδο, οί συντάκτες του αρνήθηκαν να περιλάβουν σαφείς και δεσμευτικές διατάξεις για τους ιδιώτες και το Κράτος απέναντι στα αρχαία. Φθάνοντας στο 1993 βλέπουμε ότι η απαίτηση του Ύπουργου ΥΠΕΧΩΔΕ, σύμφωνα με την όποία πρέπει να συνταχθούν χάρτες δεσμευτικοί για την Αρχαιολογική Ύπηρεσία, είναι η φυσιολογική κατάληξη των όσων προηγήθηκαν. «Ορίσατε μιά και καλή τα αρχαία σας για να ξέρουμε τί θα κάνουμε με την υπόλοιπη γη».

Οί εκθέσεις στο Έξωτερικό υπήρξαν ή περισσότερο έκλεπτυσμένη κρατική εκδήλωση εκμετάλλευσης των αρχαίων για κομματικό όφελος. Ούτε εδώ υπήρξε πολιτική, αλλά γίνονταν ανάλογα με την επιθυμία προβολής προσώπων ή ως παροχή εκδούλευσης σε ξένους γνωρίμους. Ύπό τις πολλές δεκάδες που έγιναν δεν υπήρξε αποτέλεσμα, γιατί δεν υπήρξε επιδίωξη. Παρά ταύτα, πρέπει να δεχθούμε ότι ή πολιτική των εκθέσεων υπήρξε συνεχής και συνεπής.

Ύπό τη σύντομη αναδρομή στις φάσεις της πολιτικής απέναντι στα αρχαία και τα μνημεία, προκύπτει πώς ποτέ δεν υπήρξε καμιά πολιτική γι' αυτά. Αν όμως εξετάσουμε προσεκτικά τα φαινόμενα, θα διαπισώσουμε πολύ εύκολα ένα πράγμα. Ύπήρξε πολιτική εκ μέρους των Κυβερνήσεων σαφής, σταθερή και αποτελεσματική: «όχι στα αρχαία, πε-

ριορίσατέ τα όσο είναι δυνατόν, αρκεί να μη γίνεται άνυψητό. Σε άνυψητό χρησιμοποιήσατε κραυγαλέες περιπτώσεις, λ.χ. τή Βεργίνα, κρήσιμες για έσωτερική έκμετάλλευση». 'Ο λαός η οι άρχαιολόγοι νομίζουσι ότι υπάρχει έμπρακτο ένδιαφέρον για τή παρελθόν, στήν πραγματικότητα δημιουργείται ένα είδωλο ένδιαφέροντος και φροντίδας που οι πολλοί τή θεωρούν πραγματικό. "Όπως στήν ιστορία τής σπληνής και τών δούλων που διηγείται ό Πλάτων στήν *Πολιτεία*.

'Η προστασία του νόμου που υπήρχε για τή ύλική κατάλοιπα του παρελθόντος, είτε έργα καλλιτεχνικής είτε έργα βάνουσα, επεκτάθηκε βαθμωδών από τή άριστουργήματα τής άρχαιότητας στα έργα τών Βυζαντινών, στα χρόνια μας στή νεοκλασική άρχιτεκτονική, κι αυτές τες μέρες στους ύπολειπόμενους θερινούς κινηματογράφους, τες μάντρες δηλαδή. 'Η βαθμωία επέκταση δέν όφείλεται τόσο στήν άλλαγή νοοτροπίας τών Κυβερνήσεων, όσο στις συνέπειες τών οικονομικών και κοινωνικών άλλαγών. Στις άρχες του αιώνα δέν χρειάζονταν προστασία τή νεοκλασική κτίσματα, γιατί τότε κατασκευάζονταν και κατοικοῦνταν. 'Η προστασία τους ήταν άυτονόητη, όπως σήμερα τών πολυκατοικιών.

στ. Για τήν προστασία τών βυζαντινών ύλικών λειψάνων χρειάστηκε να συντελεσθή πρώτα στήν έλληνική κοινωνία μιή ιδεολογική και επιστημονική μεταβολή. "Όταν ιδρύθηκε, τή 1837, η 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία, ό πρώτος Πρόεδρος τής 'Ιάκωβος Ρίζος Νερούλδς άκύρωνε σχεδόν τήν μετά τόν Φίλιππο Β' έλληνική ιστορία. 'Ο Στέφανος Α. Κουμανούδης άποκέρυτε περίπου τή Βυζάντιο και τήν περίοδο τής Τουρκοκρατίας και συνέδεε τήν άρχαιότητα με τήν εποχή του Ρήγα και τής Φιλικής 'Εταιρείας. 'Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος έδωσε, πρώτος από τους "Έλληνες, τήν εικόνα τής ένότητας τής έλληνικής ιστορίας. Συνέπεια άρκετά καθυστερημένη ήταν η επίδειξη έμπρακτου ένδιαφέροντος για τή βυζαντινή μνημεία τής 'Ελλάδος μόλις τή 1894. Δέκα χρόνια νωρίτερα, τή 1885, γκρεμίστηκε η τοιογραφημένη εκκλησία τής Μεγάλης Παναγίας στόν κώρο τής Βιβλιοθήκης του 'Αδριανού, ένώ άκόμη παλαιότερα γκρεμίστηκαν στήν 'Αθήνα πληθος βυζαντινών εκκλησιών. Τή ίδιο συνέβαινε και έξω από τήν 'Αθήνα. 'Η μεγάλη μεταβολή στή νοοτροπία τής προστασίας τών νεωτέρων κυρίως μνημείων έγινε τή 1960, με τήν άλλαγή στή διοίκηση τής 'Αρχαιολογικής 'Υπηρεσίας. 'Η έφαρμογή του άρχαιολογικού νόμου άρχισε να επεκτείνεται στα νεότερα μνημεία, πρώτα πρώτα τή κτίσματα, κατόπιν στή τοπίο και τέλος στα κινητά πράγματα, λ.χ. τή έργα του λαϊκού ζωγράφου

φου τοῦ 20οῦ αἰώνα Θεόφιλου, τὶς ξυλόγλυπτες κασέλες κ.τ.δ. Οἱ ἀρχαιολόγοι, καὶ κυρίως οἱ κλασικοί, ἀναλαμβάνουν καθήκοντα πέρα ἀπὸ τὴν εἰδικότητά τους, ἀλλὰ ἡ μάχη εἶναι χαμένη. Βρίσκονται σὲ διαρκῆ ἄμυνα, καθὼς ὁ ἀρχαιολογικὸς νόμος καὶ ὁ πολεοδομικὸς προστατεύουν τὰ ἐντελῶς ἀντίθετα συμφέροντα. Ἐνα ἀπὸ τὰ περίεργα, ἀλλὰ ὄχι ἀνεξήγητα τῆς ἐλληνικῆς πραγματικότητας, εἶναι ὅτι τὰ μνημεῖα τὰ προστατεύει ἐξ ἀρχῆς τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, πολὺ ἀργὰ τὸ Προεδρίας, καὶ τέλος τὸ Πολιτισμοῦ. Ἡ σωστὴ προστασία μποροῦσε νὰ γίνει μόνο μέσα ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίων Ἔργων, ποὺ καθόριζε τὴν χρῆση τῆς γῆς καὶ ὄριζε τὶς πολεοδομικὲς διατάξεις. Ὁ Ὑπουργὸς Δημοσίων Ἔργων, ἔχοντας σπὴν εὐθύνη του τὰ μνημεῖα, δὴ φρόντιζε νὰ μὴν τὰ βλάψει, ἀφοῦ κι αὐτὰ δὴ ἀνῆκαν σπὴν ἀρμοδιότητά του. Ἀντίθετα, ἀπὸ τὴν γένεση τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, τὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίων Ἔργων μαχόταν τὰ μνημεῖα καὶ κατέστρεψε πλῆθος ἀπὸ αὐτά, ἰδιαίτερα κατὰ τὸν 19ο αἰώνα. Αὐτὴ ἡ διαρκία, ποὺ ἔβλαψε τὸν τόπο, ὀφείλεται σπὴν στενόγυχη ἀντίληψη τῶν ἀρχαιολόγων, μάλιστα τοῦ Πανεπιστημίου, οἱ ὅποιοι ἀρνῆθηκαν νὰ ἰδοῦν τὰ πρακτικὰ προβλήματα τῶν μνημείων καὶ ὑπέταξαν τὴν προστασία τους σὲ ἕναν παρωχημένο ἰδεαλισμὸ τῶν σπουδῶν τους, αὐτὸν τὸν ἰδεαλισμὸ ποὺ πρόββαλαν κατὰ τὴ μεταφορὰ τῆς Ὑπηρεσίας στὸ Ὑπουργεῖο τῆς Προεδρίας.

Σήμερα ἡ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ πίεση εἶναι ἰσχυρότερη ἀπὸ κάθε ἀρχαιολογικὸ νόμο. Οἱ διατάξεις του δὲν μποροῦν νὰ εφαρμοστοῦν, γιὰ τὴν θρῖσκονται ἔξω ἀπὸ τὴ συνείδηση τῶν δικαστῶν, τῶν ὑπαλλήλων, τῶν πολιτικῶν. Ἰδιαίτερα οἱ τελευταῖοι, καθὼς βρίσκονται σὲ ἕνα πνευματικὸ καὶ ἰδεολογικὸ κενό, δὲν δυσκολεύονται νὰ καλύπτουν μὲ τὶς ἐνέργειές τους τὰ ἐντελῶς ἀντίθετα: τὴν προστασία καὶ τὴν καταστροφὴ τῶν μνημείων στὸ ὄνομα τῶν ἴδιων ἀρχῶν.

Ἡ φθορὰ τῶν ἀρχαίων στὰ μεγάλα κέντρα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας ἔχει πλήρως συντελεστῆ κατὰ τὴ γνώμη ἐκείνων ποὺ δὲν ἀποβλέπουν στὰ μνημεῖα μόνον ὡς πηγὲς ἀρχαιογνωσίας, ἀλλὰ θεωροῦν καὶ τὰ ἴδια ὡς αὐθύπαρκτες ἀξίες καὶ ὡς κειμήλια τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας. Ἡ φθορὰ τῶν ἀρχαίων ποὺ ὀφείλεται σπὴν τυχαία χρῆση τῆς γῆς ὡς μέσου πλουτισμοῦ (τουρισμός, βιομηχανία, παράνομη οἰκοδόμησις) ἔκανε ξαφνικὰ ἀντιληπτὸ ὅτι αὐτά, οἵασδήποτε ἐποχῆς, δὲν κατασκευάστηκαν στὸ κενό, ἀλλὰ σὲ ἕναν τόπο τοῦ ὁποῖου ἡ φυσικὴ μορφή εἶχε τὴν ἴδια ἀξία καὶ σπουδαιότητα μὲ τὰ μνημεῖα. Ἴσως μάλιστα μεγαλύτερη καὶ ἀπόλυτη. Ἀρκετὰ νωρὶς ἄρχισε προσπάθεια νομικῆς προστασίας τοῦ ἀρχαίου τοπίου καὶ τῶν παλαιῶν οἰκισμῶν, ἡ ὁποία, ἀσυντόνι-

στη και ξεκομμένη από την πραγματικότητα, απέτυχε έντελως. Καθώς η προστασία αυτή δεν ήταν συνδεδεμένη με τη δραστηριότητα των ανθρώπων, υπήρξε η έκφραση μιας απόλυτα άνεφάρμοστης θεωρητικής άρχης. Όπου εφαρμόστηκε με κάποια επιτυχία, στοίχισε άπειρο κόπο και προσπάθεια και τὰ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα κινδυνεύουν κάθε στιγμή νὰ ἀνατραποῦν.

Ζ. Ὁ δικασμὸς ποὺ παρατηρεῖται στὴν ἐλληνικὴ κοινωνία καὶ στὴν πολιτικὴ διαπιστώνεται καὶ στὸν στενὸ κύκλο τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἔργο τους εἶναι ἡ προστασία, διάσωση καὶ μελέτη τῶν ἀρχαίων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαιολογίας ἀφ' ἑτέρου.

Οἱ κατ' ἐξοχὴν ἀρχαιολόγοι στὴν Ἑλλάδα εἶναι τὰ μέλη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Ἔχουν τὴν ἀρμοδιότητα τῆς προστασίας, τῆς φύλαξης καὶ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων, ποὺ ἀνήκουν, χωρὶς ἀμφισβήτηση, στὸ Κράτος. Τὰ καθήκοντά τους λοιπὸν εἶναι διοικητικὰ καὶ ἐπιστημονικά. Τὰ πρῶτα δημιουργοῦν, ἀπὸ τὴ σύσταση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, τὸ αἶσθημα τῆς ἐξουσίας ἐπάνω στὰ ἀρχαῖα καὶ τῆς προσωποπαγοῦς ἀντίληψης τῶν πραγμάτων. Ἡ ἱστορία τῆς Ὑπηρεσίας εἶναι ἱστορία προσώπων, ὄχι ἔργων. Τὰ μέλη της δροῦν ὡς ἄτομα, χωρὶς οἱ ἐνέργειές τους νὰ ἀποτελοῦν μέρος ἐνὸς συνόλου. Μὲ τὴν ἀποχώρηση ἢ τὴν ἔκλειψη ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους ἀρχίζει, γιὰ τὸν διάδοχό του, νέα περίοδος. Τὰ ἔργα καὶ οἱ ἐπιδιώξεις τοῦ προηγουμένου δὲν συνεχίζονται καὶ τὰ παλαιὰ ἐπιτεύγματα ἐγκαταλείπονται ἢ τροποποιοῦνται. Τοῦτο συμβαίνει γιὰ δύο κυρίως λόγους. Πρῶτον, γιὰτὶ ἡ Ὑπηρεσία δὲν ὀργανώθηκε ποτὲ σωστά, καὶ δεύτερον, γιὰτὶ ἡ ἀτελής ὀργάνωσή της δὲν στηρίχθηκε στὰ κατάλληλα καὶ ἐπαρκῆ σὲ ἀριθμὸ πρόσωπα. Τὰ μέλη της ἀκολουθοῦσαν τὰ γεγονότα καὶ τὰ πράγματα· ποτὲ δὲν καθόριζαν αὐτὰ ἐκεῖνο ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνει. Στὴν πραγματικότητα, ἕως τὸ 1960, περίμεναν ἥσυχοι νὰ ἐκδηλωθοῦν μόνον τους τὰ ἴδια τὰ ἀρχαῖα, ζώντας στὸ περιθώριο τῆς ἐπιστημονικῆς ζωῆς. Μετὰ τὸ 1960 τὰ γεγονότα, οἱ κοινωνικὲς καὶ οικονομικὲς ἀλλαγὲς καὶ ἡ συνακόλουθη αὐξηση τῶν ἀρχαίων ποὺ ἔρχονταν στὸ φῶς, τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἀντιμετωπίσουν κατάσταση ποὺ τοὺς ξεπερνοῦσε. Δὲν υπῆρξε πραγματικὴ βελτίωση, γιὰτὶ ὅλοι ἔβλεπαν τὰ πράγματα μὲ τὰ μάτια τοῦ παρελθόντος, προσπαθοῦσαν δηλαδὴ νὰ τὰ ἀλλάξουν μὲ μικρὲς προσοδῆκες σὲ ὅ,τι υπῆρχε. Ἐκεῖνο ποὺ χρειαζόταν ἦταν ἡ ἀπόρριψη τῆς παλαιᾶς Ὑπηρεσίας καὶ ἡ δημιουργία νέας, στηριγμένης σὲ ἐπιστημονικὰ κριτήρια· ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῇ Ὑπηρεσία ἰκανὴ νὰ ἀντιμετωπίζει τὰ

άρχαϊα επιστημονικά, νὰ εἶναι πλήρως ἐπαρκῆς γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τους, τὴ συντήρηση, τὴ μελέτη καὶ τὴ δημοσίευση. Τέτοια Ὑπηρεσία δὲ ἀντιμετώπιζε μὲ ἐπάρκεια καὶ τὶς διοικητικὲς τῆς ἀνάγκες. Ἡ ὀρθὴ στάση προϋπέθετε ὅτι οἱ πολιτικοὶ ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἰδοῦν τὸ ὄραμα τῶν ἀρχαιολόγων· αὐτοὶ ὅμως οἱ τελευταῖοι δὲν ἦσαν σὲ θέση νὰ ὁραματιστοῦν.

η. Ἐνα μικρὸ τμήμα τῆς ἀρχαιολογικῆς δραστηριότητος τὸ κάλυπταν τὰ δύο Πανεπιστήμια, Ἀθῆνας καὶ Θεσσαλονίκης. Ἀργότερα προστέθηκαν τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Κρήτης. Ὦντας ὅμως οἱ καθηγητὲς γεννήματα τῶν συνθηκῶν μέσα σὶς ὁποῖες δημιουργήθηκε ἡ Ὑπηρεσία, δὲν μπόρεσαν νὰ ἰδοῦν τὴν οὐσία τῶν ζητημάτων ὅπως ἐπέβαλλε τὸ ἐπάγγελμά τους, ἐντελῶς ἐπιστημονικά, ἀλλὰ προσπάθησαν νὰ ἔχουν μερίδιο σὲ δύο πράγματα: σὴν ἐξουσία ἐπάνω στὰ ἀρχαῖα καὶ στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὴ διαιώνιση τῆς νοσηρῆς κατάστασης τῆς Ὑπηρεσίας, μὲ τὴ δημιουργία νέων ἀνασκαφῶν γιὰ τὶς ὁποῖες ὑπάρχουν λίγες ἐλπίδες ὅτι δὲ ὀλοκληρωθοῦν ἐπιστημονικά, κάτι ποὺ δὲν ἔγινε καὶ μὲ τὶς ἀνασκαφὲς τῶν προκατόκων τους καθηγητῶν.

θ. Οἱ ἀρχαιολόγοι τῆς Ὑπηρεσίας εἶναι θεβαρυμένοι μὲ τὰ κατ' ἐξοχὴν καθήκοντά τους, τὴν προστασία καὶ τὴ διάσωση τῶν μνημείων. Αὐτὰ τὰ καθήκοντα εἶναι τόσο μεγάλα, ὥστε νὰ μένει λίγος χρόνος γιὰ μελέτη. Παρὰ ταῦτα ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία βρίσκεται σὲ ὑψηλότατο ἐπιστημονικὸ ἐπίπεδο. Εἶναι ἡ μόνη ἑλληνικὴ ὑπηρεσία ποὺ, ἀσκώντας ὡς κύριο καθήκον τὴ διοίκηση, δημιουργεῖ ἐπιστημονικὸ ἔργο παρὰ τὴν ἔντονη κυβερνητικὴ ἀντίδραση. Τοῦτο συμβαίνει, γιὰτὶ ἐπιδίωξη ἀρκετῶν μελῶν τῆς Ὑπηρεσίας εἶναι ἡ ἔρευνα καὶ ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης, κάτι ποὺ δὲν δὲ συναντήσουμε σὲ ἄλλον ἐπιστημονικὸ ὑπαλληλικὸ κλάδο. Οἱ συγγενεῖς ἐπιστημονικοὶ κλάδοι, οἱ φιλόλογοι λ.χ., δὲν μποροῦν νὰ ἐπιδείξουν τὴν ἴδια ἐπιστημονικὴ δραστηριότητα.

Ἡ Ὑπηρεσία δὲν ἐπιδιώκει ἐκπαιδευτικὸ σκοπὸ. Ὅπου τοῦτο γίνεται, εἶναι μεμονωμένες, ἀτομικὲς περιπτώσεις. Ἐξ ἀρχῆς δὲν δόθηκε σημασία σὴν ἐκπαιδευτικὴ σημασία τῆς ἐκλαϊκεύσης τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, πρῶτον γιὰτὶ τὰ ἀρχαῖα γίνονταν γνωστὰ μόνο σὲ ἓνα στενὸ κύκλο εἰδικῶν καὶ φιλαρχαίων ἢ ἀρχαιογνωστῶν, δεύτερον γιὰτὶ ὁ κύκλος τῶν ἀρχαιολόγων ἦταν πολὺ μικρὸς καὶ δὲν ἐπαρκοῦσε γιὰ ἐπιπλέον καθήκοντα. Ἔως τὴν ἔναρξη τῆς τουριστικῆς περιόδου τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, τὸ συμβατικὸ 1960, εἶχαν γραφῆ ἀρκετοὶ ἀρχαιολογικοὶ ὁδηγοὶ γιὰ τόπους καὶ μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος, ποὺ συνέχι-

ζαν μία παράδοση παλαιά. Ἀπέβλεπαν οἱ ὄδνηγοὶ αὐτοὶ στὴν κατατόπισση τοῦ ξένου ἐπισκέπτῃ καὶ τὴν ἐξάλειψιν τῶν συνήθων διαμαρτυριῶν. Οἱ ὄδνηγοὶ πολλαπλασιάσθησαν, γιὰ λόγους ἐμπορικοῦς, κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς τουριστικῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '70, καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἀξιόλογα ἐπιστημονικὰ ἔργα.

Ἔ. Τὸ ἐκπαιδευτικὸ μέρος καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῆς γνώσεως τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀπὸ τὰ Πανεπιστήμια, τῶν ὁποίων τὸ ἔργο εἶναι κυρίως ἐκπαιδευτικόν. Οἱ Φιλοσοφικαὶ Σχολαὶ ἄλλωστε μορφώνουν τοὺς μελλοντικοὺς ἀρχαιολόγους, ποὺ θὰ συνεχίσουν τὸ ἔργο μας, καὶ αὐτὲς ἔπρεπε νὰ ἀναλάβουν καὶ τὴν ἐκλαϊκευτικὴ ἀρχαιολογία. Τοῦτο δὲν ἔγινε, γιὰ τὰ Πανεπιστήμια πάσχουν περισσότερο ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Βρίσκονται δέσμια προγράμματος σπουδῶν ποὺ διατυπώθηκε τὸ 1837. Τότε καθορίσθη ἡ μοῖρα τῶν κλασικῶν σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα: παραγωγή καθηγητῶν τοῦ Γυμνασίου ἱκανῶν νὰ διδάξουν ἀρχαῖα καί, ἀργότερα, νέα ἑλληνικά, παγκόσμια ἱστορία, ψυχολογία, θρησκευτικά, παιδαγωγικά, κάποτε καὶ γυμναστική. Σήμερα ἐπιδιώκεται ὁ ἴδιος σκοπός: μόνον ὅτι τὸ πρόγραμμα σπουδῶν ἔχει πλουτισθῆ καὶ μὲ πλῆθος μαθημάτων, ἀναγκαιῶν γιὰ τὴν ἀπασχόλησιν τῆς πληθώρας τῶν διδασκόντων.

Ἡ μορφή αὐτὴ τῶν Φιλοσοφικῶν Σχολῶν ἐξηγεῖ γιὰ τί εἶναι ἀναγκαῖος ὁ διαγωνισμὸς εἰσόδου στὴν Ὑπηρεσία. Ὁ διαγωνισμὸς κατηγορήθηκε καὶ συκοφαντήθηκε ὡς μέσον κοινωνικῆς διάκρισης καὶ ὡς ἀντιεπιστημονικός. Συκοφαντήθηκε μάλιστα ἐπίτιδες ἀπὸ τοῦ 1973 ἕως σήμερα. Ὑπάρχει μερίδα ἐνδιαφερομένων, ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ πτυχίον τῆς οἰασδῆποτε Φιλοσοφικῆς εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ ἐκτελεῖς, μὲ ἐπάρκειαν μάλιστα, καθήκοντα Ἐπιμελητοῦ ἢ καὶ Ἐφόρου ἀκόμη. Ἦδη ὅμως ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Καββαδία, οἱ ἴδιοι οἱ καθηγητὲς τῆς Φιλοσοφικῆς θεωροῦσαν ἀνεπαρκῆ τὰ ἀρχαιολογικὰ ἐφόδια τῶν ὑποψηφίων Ἐφόρων. Καὶ οἱ καθηγητὲς ἐκεῖνοι ἦσαν ὁ Καββαδίας, ὁ Τσοῦντας, ὁ Πολίτης. Ὑπογύφιοι ἦσαν ὁ Ρωμαῖος, ὁ Παπαδάκης, ὁ Οἰκονόμος. Λίγα χρόνια ἀργότερα ἐξετάσθησαν, καὶ διαγωνίσθησαν, γιὰ τὴν κατώτατην θέσιν τοῦ Ἐπιμελητοῦ δευτέρας τάξεως ὁ Καροῦζος καὶ ὁ Μαρινάτος. Καὶ συνογίζω: Γιὰ νὰ εἶναι ἐπαρκὲς τὸ πτυχίον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, πρέπει τὸ πρόγραμμα τῶν ἀρχαιολογικῶν μαθημάτων τῆς νὰ εἶναι προσαρμοσμένον πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς Ὑπηρεσίας καὶ τῆς ἐπιστήμης ποὺ θὰ ἀσκήσουν οἱ νέοι ἀρχαιολόγοι. Καὶ πρέπει τὸ πρόγραμμα νὰ περιλαμβάνει μόνον ἀρχαιολογία.

1α'. Ἡ ἀρχαιολογία τοῦ 20οῦ αἰῶνα δὲν ἔχει καμία σχεδὸν σχέση μετὰ τοῦ 19ου. Σήμερα δὲν ἀποτελεῖ μία συμπαγὴ ἐπιστῆμη ἀλλὰ πολλές. Ἡ προϊστορικὴ ἀρχαιολογία καὶ ἡ ἐπιγραφικὴ δὲν συμβαδίζουν. Ὁ ἴδιος ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ σπουδάσει καὶ τὶς δύο αὐτὲς ἐπιστῆμες, ὅπως μποροῦσε τὸν 19ο αἰῶνα. Τότε ὁ Τσοῦντας καὶ ὁ Καθβαδίας, κορυφὲς καὶ οἱ δύο, δημοσίευσαν χωρὶς δυσκολία σημαντικὲς μελέτες γιὰ τὴν προϊστορικὴ Ἑλλάδα, καὶ ἐξ ἴσου σημαντικὲς μελέτες γιὰ ἐπιγραφὰς ποὺ σήμερα ἀποτελοῦν ὕλη γιὰ εἰδικοὺς τομεῖς τῆς ἐπιγραφικῆς. Τὰ Πανεπιστήμια ἀρνήθησαν νὰ ἀντιληφθοῦν τὴ γιγαντιαία ἐπιστημονικὴ πρόοδο, τὴν πλησμονὴ τῶν γνώσεων, τὴν ἀλλαγὴ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, τὴν ἀνάγκη τῆς εἰδίκευσης, καὶ ἀντὶ γιὰ ἀρχαιολόγους δημιουργοῦν ναυαγοὺς στὸν ἀπέραντο ὠκεανὸ τῆς ἐπιστῆμης.

Μὲ νέους ἀρχαιολόγους, ἀνεργάτους ἐπιστημονικά, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀσκηθῆ ἀρχαιολογικὴ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ. Ἡ ἐκπαίδευση ἀπαιτεῖ πλήρη γνώση τοῦ θέματος ποὺ ἐπιθυμοῦμε νὰ μεταδώσει τοὺς ἀνθρώπους ποὺ στεροῦνται τῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων. Χρειάζεται αὐτὸ ποὺ ἔκανε ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία: κατήκηση, μύηση, μέσθ τῆς διδασκαλίας, στὸν ἀρχαῖο κόσμο, μὲ σκοπὸ νὰ τὸν κάνεις γνωστὸ καὶ ἀγαπητὸ τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ διαμορφώσει εὐνοϊκὴ γνώμη μέσα τους γι' αὐτόν. Οἱ σημερινοὶ νέοι ἀρχαιολόγοι δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκπαιδύσουν, γιὰ δὲν ἔχουν τὴν ἀναγκαίαν ἐπιστημονικὴ γνώση ποὺ δὲ τὴν ἀποκτίσουν μὲ πολλοὺς κόπους μὲ τὰ χρόνια. Δὲν τὴν ἔχουν, γιὰ εἶναι θύματα προγράμματος σπουδῶν ποὺ λειτουργεῖ στὸ κενό, ἐρήμην δηλαδὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πνευματικῶν καὶ πρακτικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

1β'. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἔχουν γεννηθῆ ἀπὸ τὶς ἴδιες ἐθνικὲς, πνευματικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ἀντιλήψεις. Ἡ πρώτη ἐκπροσωποῦσε, καὶ ἐκπροσωπεῖ, τὴν ἐξουσία, καὶ ἡ δευτέρη ἔδινε βαρῦτητα μεγαλύτερη στὴν ἀσκηση τῆς ἐπιστῆμης. Ὁ ἰδεολογικὸς χαρακτῆρας τῆς Ἐταιρείας ἀπολιθώθηκε κατὰ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα μὲ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Στεφάνου Α. Κουμανοῦδη, καὶ τὴν κυριαρχία σ' αὐτὴν, μέχρι τοῦ 1988, τῶν καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθῆνας. Κατάντησε μία αὐτοαναπαράγομενη ὀλιγαρχία ποὺ ἀνανεωνόταν ἔπειτα ἀπὸ περιοδικὲς κρίσεις, ὅπως τοῦ 1894, τοῦ 1909, τοῦ 1920 καὶ τοῦ 1988. Συνήθως οἱ κρίσεις συμπίπτουν μὲ τὸ τέρμα τῆς βιολογικῆς ἀντοχῆς τῆς ὁμάδας ποὺ ἄρχει.

Μὲ τὴν ἀδιάκοπη διαδοχὴ Γραμματέων, καθηγητῶν τῆς ἀρχαιολογίας, συντηρητικῶν καὶ προσκολλημένων σὲ ἀντιλήψεις ἀντιδραστι-

κές, όπως της αντίθεσης προς τη νεοελληνική γλώσσα, απομονώθηκε η 'Εταιρεία από τις πνευματικές και επιστημονικές ανάγκες του Έθνους, καθώς ταυτίστηκε η άτομική άποψη με την εθνική αλήθεια. Δεν κατόρθωσε, σε όλόκληρο σχεδόν τον βίο της, η 'Εταιρεία να ξεπεράσει την τυπική εκπλήρωση του σκοπού της και να δημιουργήσει κλίμα επιστήμης στους Έλληνες αρχαιολόγους· δεν αποφάσισε ποτέ, προ του 1988, να ξεκινήσει η ίδια, το Συμβούλιό της, ένα επιστημονικό έργο, και περιορίστηκε στη διενέργεια ανασκαφών και την πολύ καθυστερημένη έκδοση βιβλίων. Έβλεπε κατά τη διάρκεια του βίου της να δημιουργούνται χρόνο με τον χρόνο μεγαλεπήβολα έργα, συλλογές επιγραφών, γλυπτών, λεξικά, ατλαντες, έγχειρίδια. Η μεγάλη προσφορά της κατά τα πρώτα εκατόν πενήντα χρόνια της έπρεπε να ήταν και εκεί, στη δημιουργία της επιστημονικής παράδοσης.

Η Υπηρεσία ακολούθησε τον ίδιο δρόμο και κατέληξε στο ίδιο αποτέλεσμα. Η 'Εταιρεία με μεγάλη δυσκολία αποδεσμεύεται από το παρελθόν της και ήδη άρχισε να ακολουθεί νέο δρόμο, δημιουργικό, ανεξάρτητο και σύμφωνο με τις ανάγκες του Έθνους. Η Υπηρεσία έχοντας εκτελέσει μέγα αλλά μονόπλευρο έργο, και συνεχίζοντάς το, βρίσκεται δέσμια της κομματικής πολιτικής ως προς τους ανθρώπους και τα αρχαία. Τα αρχαία αποτελούν δυσμενή οικονομικό παράγοντα για τους ιδιώτες και η στάση της Υπηρεσίας απέναντί τους εξαρτάται πολύ από τα συμφέροντα ατόμων. Η στάση αυτή είναι το αποτέλεσμα συστηματικής πολιτικής, όπως δηλώνεται αλλού.

19'. Αν κανείς βασιστεί στα δημοσιεύματα των εφημερίδων, θα πιστέψει ότι στην Ελλάδα άσκειται η ιδανική πολιτική απέναντι στα αρχαία. Στην πραγματικότητα, ό,τι όρθο γίνεται οφείλεται στους Έλληνες αρχαιολόγους που υπηρετούν στις Εφορείες των Αρχαιοτήτων, ενώ ό,τι έχει σχέση με πολιτική υπέρ των αρχαίων, επιστημονική σχεδίαση για το παρόν και το μέλλον, για τα πράγματα και τους ανθρώπους, αποτελεί ένα άπατλο περιτύλιγμα του πολιτικού κενού. Οί άθροές άδειες λατομείων σε αρχαιολογικούς χώρους και η έντονη παραφιλολογία για την ένοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας δεν αποτελούν αντίφαση, αλλά βρίσκονται σε άρμονία. Το πρώτο είναι η δυναμική έκφραση της ιδιοτελοῦς πολιτικής, το δεύτερο το βαυκάλημα με το οποίο άνυσταθμίζεται στη συνείδηση των πολλών το πρώτο. Τα παραδείγματα είναι δυνατόν να πολλαπλασιαστούν. Το νέο Μουσείο της Ακροπόλεως είναι αναγκαίο, αλλά η μορφή του και η

δέση που δὰ κιοθῆ ἀποτελοῦν ἀντίφαση. Ἡ ἀναστίλωση τῶν μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἡ συνειδητὴ ἐγκατάλειψη τῶν λοιπῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἄλλη ἀντίφαση, ἡ ὁποία, ὅταν συνεχίζεται ἀταλάντευτη, γίνεται πολιτικὴ. Ἡ προστασία τῶν ἀρχαίων τῶν μουσείων καὶ ἡ ἐπίμονη ἄρνηση διορισμοῦ φυλάκων δὲν συμβιβάζονται. Ὁ εὐρωπαϊκὸς μας προσανατολισμὸς καὶ ἡ παρωχημένη διάρθρωση τῆς Ὑπηρεσίας ἀντιτίθενται, ἔστω καὶ ἐὰν ἀναγγέλλονται ἐκουγχρονισμοὶ ἀνάλογοι μὲ ἐκείνους τῆς Ὀθωνικῆς περιόδου. Δὲν εἶναι ἡ εἰσαγωγή τῆς ἠλεκτρονικῆς τεχνολογίας στὴν Ὑπηρεσία που δὰ τὴ βελτιώσει, ἀλλὰ ἡ ἐκπλήρωση τῶν προηγούμενων σταδίων. Καὶ αὐτὴ ἡ ἐκπλήρωση δὲν ἐπιτυγχάνεται παρὰ μὲ ἓνα καὶ μοναδικὸ μέσο: τὴν ὀργάνωση τῆς Ὑπηρεσίας μὲ τέτοιον τρόπο, που δὰ τὴν κάνει ἱκανὴ νὰ ἐργάζεται ἐπιστημονικά, ἄρα νὰ εἶναι πραγματικὰ ὠφέλιμη στὸν τόπο.

Πιστεύω ὅτι ἡ κατάσταση τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας μπορεῖ νὰ βελτιωθῆ. Ἴσως ἡ συζήτηση που δὰ ἀκολουθήσει μᾶς δείξει τὸν τρόπο.

3. Πάντος Πάντος: Κύριε Πρόεδρε, δὰ εἶμαι λακωνικός. Ὁμολογῶ ὅτι ἡ ὁμιλία τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως κ. Πετράκου ἐρέδισε μέσα μου πολλὰ πράγματα καὶ τοῦτο πιστεύω ὅτι συμβαίνει σὲ ὅλους τοὺς συναδέλφους, τοὺς ὁποίους κατὰ καιροὺς ἀπασχολοῦν κάποια καινούργια ζητήματα. Πραγματικὰ ἦταν μιὰ ἄσκηση συνειδήσεως, δὰ μπορούσα νὰ πῶ, γιὰ τὸ ἔργο που κάνομε, μιὰ ἄσκηση αὐτογνωσίας αὐτὸ που ἀκούσαμε σήμερα. Δὲν δὰ ἐπιμείνω σὲ ὄλο τὸ εὖρος τῶν ζητημάτων που ἀνέπτυξε ὁ κ. Πετράκος. Γιὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ὑπάρχει, ὁμολογῶ, ὁ ἴδιος προβληματισμὸς ὁ ὁποῖος μᾶς διακατέχει —πιστεύω— ὅλους, καὶ ὁποσδήποτε ἐμένα. Θὰ ἐπιμείνω μόνο σὲ κεντρικὰ σημεῖα ἀπὸ τὸν προβληματισμὸ που ἀκούστηκε ἐδῶ, στὰ ὁποῖα ἐν μέρει ἐλαφρῶς διαφοροποιοῦμαι ἀπὸ ὅσα εἶπε ὁ κ. Πετράκος.

Κατ' ἀρχὴν ἀνέφερε γιὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 ἦταν μιὰ τρομερὴ πρόοδος σὲ σχέση πρὸς τὰ προηγούμενα Συντάγματα ὡς πρὸς τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος καὶ συνεπῶς καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν μνημείων στὴν Ἑλλάδα. Γιὰ πρώτη φορὰ μπῆκε στὸ Σύνταγμα ὀλόκληρο ἄρθρο γιὰ τὸ περιβάλλον, γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Δικαστικὲς Ἀρχὲς καὶ κυρίως τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας —καὶ ὁ κ. Πετράκος ἔχει μιὰ γνώση, ὅταν ὑποστηρίχθηκε ἡ ὑπόθεση τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ τὸ Σ.τ.Ε μὲ τὸ λατομεῖο τοῦ Ραμνοῦντος, θέμα μὲ τὸ ὁποῖο εἶχε ἄμεση ἐμπλοκή—, γιὰ πρώτη φορὰ

δόθηκε στην δικαστική εξουσία στην Ελλάδα ένα έργαλειο για να προστατεύσει πραγματικά το περιβάλλον, φυσικό και πολιτιστικό, και αυτό το έπραξε το Σ.τ.Ε με πολύ μεγάλη προσπάθεια. Μάλιστα με τόση συνέπεια και αυστηρότητα, που από αύστηρά νομική άποψη έχει άρξει στην Ελλάδα να υπάρχει ένας προβληματισμός, αν το Σ.τ.Ε υπερβαίνει τα έσκαμμένα.

Το Σύνταγμα του 1975 πρόβλεπε σειρά θεσμικών νόμων, μεταξύ των οποίων και τον νόμο που δά έριζε την αποζημίωση που δά δινόταν στους ιδιώτες για τά άρχαία κλπ. Πρόβλεπε για πρώτη φορά ότι ή ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, αλλά τά έξ αυτής απορρέοντα δικαιώματα δέν δύνανται να άσκηθούν έναντίον του γενικού συμφέροντος. Στο γενικό συμφέρον είναι οί άρχαιότητες και τό περιβάλλον.

Έκτός από τους άρχαιολογικούς θησαυρούς, αυτό τό άπολίθωμα του 19ου αιώνα, μπήκαν για πρώτη φορά στο Σύνταγμα οί άρχαιολογικοί κώροι. "Οτι και για τους άρχαιολογικούς χώρους ισχύουν ειδικές διατάξεις ιδιοκτησίας. Συνεπώς τό Σύνταγμα του 1975 —δέν πρέπει να τό κατηγορούμε— μάς έδωσε πάρα πολλά όπλα για να πολεμήσουμε και να προστατεύσουμε τ' άρχαία. Τό γεγονός ότι σήμερα μπορεί έξω από τους οικισμούς να δημιουργούνται ζώνες, να δημιουργείται άδόμητη ζώνη με μιá άπλή άπόφαση του ΥΠΠΟ, εάν τό επιθυμεί, ή όποια κρίθηκε συνταγματική, λοιπόν δά ήταν έργαλεία τά όποία τό παρελθόν δέν τά είχε. Καθυστέρησαν να έλθουν. Πάρα πολύ. Έχομε ένα διάστημα πάρα πολύ μεγάλο, στο όποιο ή 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία εξακολούθησε να δουλεύει με τό παραδοσιακό έργαλείο, βρήκαμε άρχαία που δά πρέπει να άπαλλοτριώσουμε, πράγμα βέβαια που σε μιá περίοδο οίκοδομικής δραστηριότητας σαν αυτή που έζησε ή 'Ελλάδα τά τελευταία τριάντα χρόνια, τό γνωρίζετε όλοι, ήταν άνεφάρμοστο. Λοιπόν αυτό δσον άφορά τό Σύνταγμα.

"Ενα δεύτερο σημείο που δά ήθελα να τονίσω, συμφωνώντας όμως έδώ πλήρως με τόν Γενικό Γραμματέα, ήταν τό θέμα της όργάνωσης της 'Υπηρεσίας. Πιστεύω ότι πράγματι τά Πανεπιστήμια, αλλά και ή ίδια ή 'Υπηρεσία, δέν συνειδητοποιήσαν μέχρι σήμερα πόσο έχουν αλλάξει οί καταστάσεις. Τί καλείται να άντιμετωπίσει ό άρχαιολόγος υπό την διπλή του άκριβώς αυτή ιδιότητα, του διοικητού, άς τό πώ έτσι, της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και του επιστήμονος που την μελετά, την έρευνά και την δημοσιεύει. Παράγουν τά Πανεπιστήμια σίγουρα άνδρώπους, οί όποιοι δέν μπορούν ούτε να άντιμετωπίσουν τις καταστά-

σεις που έχουν αλλάξει και που αλλάζουν, δυστυχώς, συνεχώς. Λοιπόν και η ίδια όμως η Ύπηρεσία, και αυτό είναι μια ακόμη μεγαλύτερη ευθύνη, ίσως επειδή διοικήθηκε όλα αυτά τα χρόνια από ανθρώπους που είχαν ανδρωθεί στην παλιά είδυλλιακή κατάσταση του «σκάβομε δύο μῆνες τὸν χρόνο και τοὺς ἄλλους ὀκτὼ ἢ δέκα μελετᾶμε τὰ εὐρήματα και κάνομε κάποιες ἀνακοινώσεις για τὸ ὠραῖο κεφάλι, τὸ ὠραῖο πορτραῖτο ἢ τὸ ὠραῖο ἀγγεῖο», λοιπὸν εὐθύνεται και η ἴδια ἡ Ύπηρεσία, παρόλη τὴν πρόοδο που εἶχε με τὴν τομὴ τοῦ 1958, μιὰ τομὴ που ἔμεινε ὅμως χωρὶς συνέχεια. Κόπηκε ἀπότομα, ἦταν μιὰ ἀνοιξη ἢ ὁποῖα δυστυχῶς ἔπεσε ἀπότομα σ' ἓνα χειμῶνα πιά, ὄχι σ' ἓνα καλοκαίρι, ἔπεσε στὸν χειμῶνα τῆς δικτατορίας τότε, και μετὰ τὴν δικτατορία ἔπεσε σ' ἓνα δευτέρου παρατεταμένο χειμῶνα, τὸν χειμῶνα τοῦ πολιτικαντισμοῦ, που δυστυχῶς παρατείνεται μέχρι σήμερα.

Τὸ θέμα τῆς ὀργανώσεως δὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσει ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα και μέγιστα θέματα που ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει ἡ Ύπηρεσία στὸ ἄμεσο μέλλον κατὰ τρόπο ἐντελῶς ἐπείγοντα. Οἱ καιροὶ πιά δὲν εἶναι μενετοί. Δὲν ἀνησυχῶ για τὴν ἐπιστημονικὴ κατάρτιση τῶν ἀρχαιολόγων, ὁ καθένας ἀνάλογα με τὸ χάρισμά του, με τὶς γνώσεις του και τὶς σπουδές του δὰ μπορέσει νὰ παραγάγει ἐπιστημονικὸ ἔργο. Ἀλλὰ με τὶς παλιές δομές νὰ προστατεύσομε τὰ ἀρχαῖα, εἶναι πιά ἀδύνατον. Ἔχομε ὀρισμένα ἐργαλεῖα, πού, ὅπως εἶπα, μᾶς τὰ δίνει και τὸ Σύνταγμα, δὰ μᾶς τὰ δώσει ἐνδεχομένως μιὰ καινούργια νομοθεσία που ἔχει και αὐτὴ τρομερὰ καθυστερήσει νὰ εἰσαχθεῖ, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι τὸ θέμα τῆς ὀργανώσεως τῆς Ύπηρεσίας, τὸ θέμα δηλαδὴ κάποιων ἱκανοτήτων που πρέπει νὰ ἀναπτύξουν οἱ Ἔφοροι και που δὲν ἦταν ἴσως ἀπαραίτητες για μιὰ παραδοσιακὴ Ἐφορεία παλαιοῦ τύπου πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἴσως ἀκόμη μέχρι τὴν δεκαετία τοῦ '50. Θὰ πρέπει πιά νὰ γίνεи συνείδηση αὐτὸ που σήμερα λέγεται σ' ὅλο τὸν κόσμο πολιτικὸ management, αὐτὸ που σὲ κάθε κλάδο διαχειρίζεται χρήματα, παράγει ἔργα κλπ. Εἶναι πιά κοινὸς στόχος, εἶναι καιρὸς νὰ μπεῖ και σὲ ὀρισμένους τομεῖς που ὡς σήμερα δυστυχῶς δὲν ἔχει μπεῖ, ὅπως ὁ δικός μας.

Ἐνα τρίτο σημεῖο που δὰ ἤθελα νὰ διξῶ εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἐπιμονὴ τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας πρὸς ἔργα θιγρίνας. Τί ἐννοεῖ με αὐτό; Κανένας δὲν ἀρνεῖται τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνασπλωθοῦν τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως. Κανένας δὲν ἀρνεῖται τὴν ἀνάγκη νὰ ἐνοποιηθοῦν οἱ κῶροι τῆς Ἀθῆνας, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν με τοὺς δεδομένους πόρους νὰ πηγαίνει, συγκριτικὰ ἐννοῶ, ἓνα 70% ἢ 80% τοῦ προϋπολογισμοῦ στὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως και νὰ καταρρέουν ὀλόκληρες ἀρχαῖες

πόλεις σε όλη την υπόλοιπη Ελλάδα. Να καταρρέουν βυζαντινά μνημεία, με υπηφιδωτά, με τοιογραφίες, παντού. Αυτή η ιεράρχηση των προτεραιοτήτων μας νομίζω ότι δεν έχει γίνει αρκετά, πώς να το πω, ορθολογικά μέχρι σήμερα.

Σ' αυτό όφείλεται ή άμεση έμπλοκή τής πολιτικής ήγεσίας και από την άλλη μεριά ένδεχομένως ή μη ύπαρξη πειστικών εισηγήσεων προς αυτή την ήγεσία, για το πού οδηγούμεθα με το να έπιμένομε σε έργα βιτρίνας. Το γεγονός και μόνον ότι από το περίφημο πακέτο Ντελόρ —στο όποιο όλοι προσβλέπουν και από το όποιο όλοι προσδοκούν να άποσπάσουν ένα κομμάτι— στο ΥΠΠΟ δόθηκαν 150.000.000.000, και από αυτά το ΥΠΠΟ θεωρεί ότι πρέπει να δώσει το ένα τρίτο, δηλαδή τα 50.000.000.000, για την ένοποίηση των χώρων τής Αθήνας, την συγμή που καταρρέουν εκκλησίες, καταρρέει ή Δήλος, καταρρέουν ένα σωρό άλλα μνημεία ανά την Ελλάδα, καταλαβαίνετε με ποιόν τρόπο γίνεται ή ιεράρχηση των προτεραιοτήτων μας. Και ένα τελευταίο σημείο, για να μη μακρηγορώ.

Είπατε ότι ή ηλεκτρονική τεχνολογία δεν θα διορθώσει την κατάσταση. Ασφαλώς ή ηλεκτρονική τεχνολογία είναι μέσον. Δεν δίνει παιδεία, δεν διαμορφώνει συνειδήσεις, σίγουρα δεν κάνει όλα αυτά. Από την άλλη μεριά όμως, και μπορώ να το πω από την τελευταία μου έμπειρία τα δύο τελευταία χρόνια στην Διεύθυνση Αρχείου Μνημείων, παρατηρώ ότι είναι ένα αρκετά άποτελεσματικό εργαλείο για την άντιμετώπιση τής πλησμονής του ύλικου, στην οποία άναφερθήκατε. Δηλαδή την εποχή του Ρωμαίου ή άκόμη παλιότερα, ή βιβλιοθήκη ήταν το ένα δεύτερο τής βιβλιοθήκης που έχομε έμεις σήμερα στην διάθεσή μας. Οι δημοσιεύσεις βγαίνουν με ένα ρυθμό που κανένας δεν μπορεί πια να παρακολουθήσει. Δεν λέω ότι όλα όσα βγαίνουν είναι και άξια. Άλλά αυτό δεν σημαίνει τίποτε. Σημαίνει ότι πρέπει να ένημερώνεται κανείς. Πιστεύω ότι ή πληροφορική σήμερα μάς άνοιξε όρισμένες νέες δυνατότητες και για να καρτελογραφήσουμε αυτά που έχομε και για να έχομε μιá πρόσβαση σε ένα συνεχώς αύξανόμενο άριθμό γνώσεων και για να μη σπαταλάμε τον χρόνο μας, όπως ένγινετο στο παρελθόν με τις παραδοσιακές μεθόδους, για να συνογίζομε όλο αυτό το ύλικό που σήμερα υπάρχει σε τεράστιες βάσεις δεδομένων. Και βέβαια αυτή την άχαρη δουλειά μπορούμε να την κάνομε πολύ πιο γρήγορα. Δεν μάς κάνει καλύτερους άρχαιολόγους ή πληροφορική, άπλως θα μάς δώσει περισσότερο χρόνο για να άσχοληθούμε με πιο ούσιαστικά πράγματα.

4. Σπυρίδων Κοκκολιάδης: Είναι συνηθισμένο φαινόμενο, αρχιτεκτονικά ή καλλιτεχνικά έργα να ταυτίζονται συχνά στην κοινή μας αντίληψη με έναν τόπο, μία πόλη ή μία ώρα. 'Ο Πύργος του Eiffel, το Big Ben, το Κολοσσαίο, ο Λευκός Πύργος και άλλα.

'Ανάμεσα στη σωρεία αυτού του τύπου των μνημείων ένα και μοναδικό ξεπέρασε τον τόπο του και απέκτησε οίκουμενική και καθολική έκφραση πνευματικού ιδεογράμματος και έχει γίνει σημείο αναφοράς κάθε ύψηλου νοήματος, όταν χρειάζεται να αναχθεί στην όριακή κατάσταση της έντελειας. Και αυτό είναι η 'Ακρόπολη των 'Αθηνών.

'Ολόκληρο το ανάγλυφο, Βράχος, μνημεία, αισθητική, ιστορία, ιδέες, θρησκείες, ένα σύμπλεγμα που αποτελεί μία ένότητα, δεν επιδέχεται ένταξη σε γενικές αρχές και κανόνες τεχνικής συμπεριφοράς, αλλά σε μία και μόνη αρχή, την αρχή της «εὐλαθείας». 'Η τεχνική αυτή συμπεριφορά στην 'Ακρόπολη έχει ως σκοπό μόνο τη συντήρηση και προστασία από τη φθορά του χρόνου.

"Αν υποθεθεί ότι τα μνημεία ως έρείπια έχουν κάποιο βαθμό διατήρησης από 0-100% του ολόκληρου, και αν αυτός ο βαθμός σε κάποια περίπτωση είναι π.χ. 18%, σε τί θα ώφελοῦσε αν το 18 το αναβιβάζαμε στο 20 ή το 22, αφού οὔτως ή ἄλλως το μνημείο έχει χάσει τη λειτουργική και χρηστική του αξία και διατηρεί μόνο την πνευματική;

Σε τί τάχα θα ώφελοῦσε η ἀναστίλωση της πεσμένης κολόνας του ναοῦ του 'Ολυμπίου Διός; ἀπλῶς και μόνο σε μία καυχσιολογία για ένα τεχνικό επίτευγμα!

Οἱ κανόνες της Χάρτας της Βενετίας που ἀφοροῦν γενικῶς ἔλα τα μνημεία, με την καθολικότητα αυτή χωρίς διάκριση, ζημιώνουν τα μνημεία της 'Ακροπόλεως, γιατί είναι πολύ πιθανό με την ἐφαρμογή τους να δικαιολογούνται πολλές ἐπεμβάσεις, οἱ ὁποῖες στην περίπτωση της 'Ακροπόλεως θα ἦταν ἀποπερ και ἀπαράδεκτες. Λειτουργεῖ λοιπὸν η Χάρτα της Βενετίας σὸν ἀρνητικὸ ἐργαλεῖο και παρέχει ἕνα ἄλλοθι, ὅταν γίνονται σκέυεις προχωρημένων ἐπεμβάσεων, ὅπου η συμπεριφορά ἀπάδει πρὸς μνημεία-σύμβολα χωρίς χρηστική αξία.

Τὰ ἐρείπια της 'Ακροπόλεως τῶν 'Αθηνῶν, ἀπογυμνωμένα ἀπὸ τὸ χρόνο και ἀπὸ τὰ παθήματα, προβάλλουν πλέον ὀλόλευκα σὸν λείψανα ἱερῶν ὀστέων, που δὲν μποροῦν νὰ ἀναζήσουν με τεχνικά και ὑλικά μέσα σὸ ἀρμονία, εἰμὴ μόνο με τὸ πνεῦμα και τὴν ἐνόραση ἐκείνων, που ἔνθεοι, ἔχουν τὴ δύναμη με τὴν εὐαισθησία νὰ ἀναπλάσουν σὸ ἔνδον τέτοια δεῖκὰ ἀγιάσματα.

'Επομένως, ἀνακατασκευὲς με τὴν ἐφαρμογὴ τέτοιων τεχνικῶν κανόνων, πέραν τοῦ ἀπολύτως ἀναγκαίου, για τὴ διάσωση και διατή-

ρηση, εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ παρασύρουν σὲ μέθην ἀπὸ τὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα, ποὺ ὀδηγοῦν στὴ νόθευση τῆς αὐθεντικότητας ποὺ ἐκφράζει τὶς γνήσιες ιδέες.

Κατὰ τὴ Διεθνή Συνάντησιν τοῦ Μαΐου 1994 γιὰ τὴν Ἀκρόπολιν κυκλοφόρησαν διάφορες μελέτες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες διαφαίνεται ὅτι ὑπάρχουν ἐν νῷ προθέσεις ἀνακατασκευῶν σὲ βαθμὸν ποὺ νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπαναφορὰ σὲ χρῆσιν τῆς Πινακοθήκης γιὰ ἐκθέματα, μὲ στέγη ἀπὸ πλεξιγκλὰς ἢ ἀνακατασκευὴ τῆς ἀρχαίας στέγης! Ὅπως ἀκόμη καὶ κατασκευὴ στέγης στὸν ὀπισθόναο τοῦ Παρθενῶνα, ἀπὸ σύγχρονα ὑλικά.

Ὅλα αὐτά, ποὺ οὔτε ὡς σκέψη δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ περάσουν ἀπὸ τὸ μυαλό, ἐν τούτοις ἐπιχειροῦνται, καὶ αὐτὸ γιὰ τὴν Χάρτα τῆς Βενετίας, μὲ τοὺς γενικοὺς κανόνες, ἀφήνει νὰ ἐμφιλοχωρήσουν τέτοιοι συμβιβασμοί, ὅπως καὶ νὰ τροφοδοτηθοῦν διαθέσεις γιὰ τέτοιες ὑπερβάσεις.

Ἄν ὑπάρχουν προβλήματα προστασίας τῶν δαπέδων ἀκόμη καὶ τοῦ Παρθενῶνα ἀπὸ τὶς βροχὲς καὶ τὴν χρῆσιν, τότε ἂς τοποθετηθεῖ μεμβράνη ἀνθεκτικὴ στὴν ὑγρασία καὶ ἀπὸ πάνω τάπητες ποὺ ἀντέχουν καὶ στὶς καιρικὲς συνθῆκες καὶ στὴν κυκλοφορίαν τῶν ἐπισκεπτῶν.

Ἔτσι θὰ ἔχουν ὅλοι ἀνεξαιρέτως τὴν εὐκαιρίαν νὰ βλέπουν ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν, σὰν αἶθριο, τὸ φῶς καὶ τὸν οὐρανὸν ποὺ περιορίζονται ἀπὸ τὸ περίγραμμα τῆς παράπλευρης κιονοστοιχείας καὶ τῶν ἐπιστυλίων, γιὰ νὰ αἰσθανθοῦν τὸ μεγαλεῖο τῆς Σοφίας.

Ἦστερα ἀπὸ ὅσα ἐξετέθηκαν προηγουμένως, κατὰ τὴν ἐμὴν ταπεινὴ γνώμη, θὰ ἦταν ἀναγκαία καὶ σκόπιμη ἡ ὀργάνωσις ἀπὸ τὴν ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία μιᾶς Διεθνοῦς Συναντήσεως στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ καταρτισθεῖ μία «Χάρτα τῆς Ἀκροπόλεως γιὰ τὴν Ἀκρόπολιν», ἡ ὁποία θὰ καθορίσει ἐπακριβῶς, μὲ κοινὴ ἀποδοχὴ καὶ πρόσθετες δεσμεύσεις, πέραν αὐτῶν τῆς Χάρτας τῆς Βενετίας, τὸ ἰδεολογικὸ νόημα τῶν μνημείων καὶ θὰ ἐπιβάλλει ὄρους συμπεριφορᾶς, δέους καὶ εὐλαβείας, ὥστε ἡ προστασία νὰ εἶναι πραγματικὰ ἀππλλαγμένη ἀπὸ φιλόδοξες ἐνέργειες.

Καὶ μιὰ ποὺ τὸ ἔφερε ὁ λόγος, κάποιον ἀνάλογο πρόβλημα μᾶς περιγράφει ὁ Πλούταρχος στοὺς *Βίους* στὸν Θεοσῆα:

«Τὸ πλοῖον μὲ τὸ ὁποῖον εἶχε ταξιδεύει στὴν Κρήτη μαζί μὲ τοὺς νέους καὶ γύρισε, ἕνα πλοῖον μὲ τριάντα σειρὲς κουπιά [τριακόντορος] οἱ Ἀθηναῖοι τὸ φύλαγαν ὡς τὰ χρόνια τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, βγάζοντας κάθε τόσο τὰ παλιὰ ξύλα καὶ βάζοντας ἄλλα γερά, ποὺ τὰ συναρμολογοῦσαν ἔτσι ποὺ τὸ πλοῖον νὰ ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς φιλοσόφους

ένα ἀμφιλεγόμενο παράδειγμα τοῦ λεγομένου ‘αὐξανομένου λόγου’, γιατί ἄλλοι ἔλεγαν πὼς αὐτὸ ἔμενε τὸ ἴδιο καὶ ἄλλοι πὼς δὲν ἔμενε τὸ ἴδιο».

5. Παναγιώτης Σιμωνῆς: Θὰ ἀναφερθῶ σὲ ἓνα δέμα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ εἶπατε προηγουμένως ὅτι εἶναι μικρὰ καὶ ἴσως δὲν θὰ πρέπει νὰ σὰς ἀπασχολεῖ κανεὶς μ’ αὐτά, ἀλλὰ σὰς ὑπόσχομαι ὅτι θὰ εἶμαι πολὺ σύντομος. Ἐναφέρομαι στὸ ὅτι ὁ κ. Γενικὸς Γραμματεὺς ἔγραψε προσφάτως, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἐπιδέξιος χειριστὴς τῆς πέννας, ἐνωῶ ὅχι ὅτι εἶναι ἀπλὰ γλαφυρὸς ἀλλὰ καὶ προσεκτικὸς, παρὰ τοῦτο λοιπὸν ἔγραψε πρὸ καιροῦ ὅτι τὰ μέλη τῆς Ἐταιρείας δεικνύουν κάποια ἀδιαφορία γιὰ τὸ ἔργο τῆς. Αὐτὸ νομίζω ὅτι εἶναι μία μομφὴ πρὸς τὰ μέλη τῆς Ἐταιρείας καὶ ἐπιτρέγατέ μου νὰ διαβάσω κ. Γενικὸ τὸ ἴδιο τὸ κείμενό σας. Ἐγράφη στὸ τεῦχος τοῦ Ἰουνίου τοῦ *Μέντορος* τοῦ ἔτους αὐτοῦ. Ἐναφέρεται στὴν Τακτικὴ Συνέλευση τῆς 9 Ἀπριλίου καὶ στὴ δεύτερη παράγραφο γράφει ὁ κ. Γενικός: «Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς Συνέλευσης ἦταν ἡ σχεδὸν παντελὴς ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος γιὰ τὰ οὐσιαστικὰ θέματα τῆς Ἐταιρείας καὶ γενικότερα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας».

Νομίζω ὅτι αὐτὸ εἶναι βαρὺ, κύριε Γενικέ. Ὅσον ἐνθυμοῦμαι ἐγώ, δὲν ὑπῆρξε περίπτωση Γενικῆς Συνέλευσης, ἐξαιρέσει ἴσως τῆς σημερινῆς, κατὰ τὴν ὁποία νὰ μὴ διαγωνίζονται ἑταῖροι διὰ νὰ ὀμιλήσουν καὶ νὰ διατυπώσουν ἀπόψεις καὶ προτάσεις σχετικὲς μὲ τὴν προαγωγὴ τῶν θεμάτων τῆς Ἐταιρείας. Ἄλλωστε, ὅπως γνωρίζομε, ἐνδιαφέρον δὲν ἐπιδεικνύεται μόνο μὲ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῶν ἔργων τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐπικρίσεις ἀκόμη. Νομίζω ὅτι θὰ ἀντελήφθητε ὅτι δὲν ἔχει ἐπικριτικὸ χαρακτῆρα ἡ συμμετοχὴ μου εἰς τὴν συζήτηση, ἀπλῶς ἐποικοδομητικὸ. Ἄλλωστε θὰ πρέπει νὰ συγχαρῶ τὸν κ. Γενικὸ Γραμματέα γιὰ τὸ ὅτι ἡ ἐμφάνιση τοῦ *Μέντορος* καὶ ἡ ὄλη του δραστηριότητα εἶναι ἀρίστη.

6. Μιχαὴλ Τιθέριος: Πρῶτα, φοβᾶμαι πολὺ ὅτι ἡ σημερινὴ μέρα δὲν φτάνει γιὰ νὰ συζητηθοῦν τόσα πολλὰ πράγματα. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία εἶναι πολὺ παλιὰ καὶ φυσικὸ εἶναι νὰ κουβαλᾶ μαζί της καὶ πολλές, ἄς ποῦμε, ἀμαρτίες. Ἐχει καὶ θετικὰ ἄλλα. Ἀλλὰ σήμερον ἦλθα μὲ τὰ ἀρνητικά. Δεύτερον, ἦλθα ἀπροετοίμαστος. Γιὰ διάφορους λόγους δὲν ἔχω προετοιμασεῖ, ἀλλὰ οἱ παρεμβάσεις ποὺ θὰ κάνω θὰ βασιστοῦν στὴν εἰσήγηση τοῦ κ. Γενικοῦ Γραμματέως. Ἀκούγοντάς τιν

σχημάτιστα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ κύριος φταίχτης γιὰ τὰ κακῶς κείμενα στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία εἶναι τὸ Πανεπιστήμιο.

Αὐτὴ τὴν εἰκόνα σχημάτιστα καὶ νομίζω ὅτι εἶναι λίγο ἄδικος αὐτὸς ὁ χαρακτηρισμός: οἱ Φιλοσοφικὲς Σχολὲς δὲν ἐπηρεάζουν πολὺ τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα στὸν τόπο. Μεγαλύτερη ἀπόδειξη, τὸ λέω ἔτσι, εἶναι λίγο — ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἡ λέξη πού θὰ χρησιμοποιοῦμαι — ὅτι προσωπικὰ δὲν ἀνῆκω στὸ Σύλλογο Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων. Δὲν μπορῶ νὰ ἀνῆκω. Βέβαια μπορῶ νὰ κάνω μιὰ αἴτηση, νὰ μὴν τὴν κάνουν δεκτὴ καὶ νὰ τοὺς ὑποχρεώσει ὁ δικαστὴς νὰ τὴν ἀλλάξουν, νὰ ποῦν «Σύλλογος τῶν Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων τοῦ ΥΠΠΟ». Νὰ βάλουν κάτι. Ἀλλὰ σὰς λέω, σὰς τὸ τονίζω, ὅτι τὸ Πανεπιστήμιο δὲν μετέχει καὶ πολὺ στὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα τοῦ τόπου. Δὲν ἐπισημάνετε κάτι. Δὲν ἔπαιξε κάποιο ρόλο, τὸν ἔπαιξε ἔμμεσα. Γιατὶ μέχρι τὴν ἐποχὴ τῶν συναδέλφων κυρίων Λαμπρινουδάκη καὶ Παντερμαλῆ, μέχρι τότε ὄλοι οἱ καθηγητὲς τῶν Πανεπιστημίων ἦταν ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Εἶχαν ἀνδρωθεῖ στὴν Ὑπηρεσία καὶ ἔρχονταν μετὰ νὰ διευθύνουν καὶ τὸ Πανεπιστήμιο. Κι εἶχαν καὶ τὰ δύο. Καὶ τὴν Ὑπηρεσία καὶ τὸ Πανεπιστήμιο. Αὐτὸ δὲν τὸ ἐπισημάνετε. Θέλω νὰ πῶ μ' αὐτὸ ὅτι οἱ ἀμαρτίες πού ἦλθαν στὸ Πανεπιστήμιο, ἦταν ἀμαρτίες ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἔτσι.

Δὲν θὰ προχωρήσω πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα περισσότερο, δὲν θέλω νὰ μακρηγορήσω. Θὰ μπορούσα νὰ πῶ πάρα πολλὰ πράγματα. Γιὰ τὶς πανεπιστημιακὲς ἀνασκαφὲς πράγματι ἔχετε δίκιο, ἀλλὰ ἔχουν καὶ τὶς ἴδιες ἀμαρτίες πού ἔχουν καὶ οἱ ἀνασκαφὲς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Νὰ σὰς ὑπενθυμίσω τὶς μεγάλες, νὰ μὴν πῶ ὅτι εἶναι ἀριθμητικὰ μικρότερες, ἐνῶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας εἶναι μεγαλύτερες. Ξέρετε πολὺ καλύτερα ἀπὸ μένα, οἱ δύο μεγαλύτερες ἀνασκαφὲς πού ὑποτίθεται ὅτι διεξάγουν Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι, οἱ μεγαλύτερες, ἢ Ἐπίδαυρος καὶ ἡ Ἐλευσίνα — καὶ οἱ δύο ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα — τί κουβαλοῦν μέχρι σήμερα. Ἐπομένως εἶναι μιὰ ἀμαρτία γηγενῆς. Γιατὶ οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι δὲν δημοσιεύουν τὶς ἀνασκαφὲς καὶ ἔχουν κάνει τὴν ἐπιστῆμν ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα, καὶ στὶς μέρες μας πολὺ περισσότερο, κυνῆγι δημοσίων, αὐτὸ εἶναι ἓνα ἄλλο θέμα, πού μεγάλη εὐθύνη θὰ ἔλεγα ὅτι δὲν ἔχει οὔτε τὸ Ὑπουργεῖο, οὔτε τὰ Πανεπιστήμια, ἔχουν καὶ οἱ Ἐφοροί. Δὲν δίζατε καθόλου τὴν παντοδυναμία τῶν Ἐφόρων· σὲ τοπικὸ, βέβαια, ἐπίπεδο κανεῖς δὲν τοὺς ἐλέγχει. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ πῶ λίγα πράγματα. Τὸ Ὑπουργεῖο παίρνει εἶδση ὅταν θέλει νὰ ἐπέμβει. Πολλὲς φορὲς τὸ Ὑπουργεῖο ἀκολουθεῖ τὴν ἐξῆς

πολιτική. Ἡ πρώτη πολιτικὴ εἶναι νὰ μὴν πᾶς κόντρα μὲ τὴν πολιτικὴ ἡγεσία. Μιὰ δεύτερη, ποὺ λέει «ὄχι κόντρα στοὺς ἀρχαιολόγους». Τὰ ἀρχαῖα ἔρχονται σὲ τρίτη μοῖρα. Αὐτὴ εἶναι, πιστεύω, ἡ πολιτικὴ ποὺ ἀκολουθεῖται πολλὰς φορές. Δὲν θέλω, εἶμαι ἀπροετοίμαστος νὰ τὸ γενικεύσω, ἀλλὰ αὐτὴ τὴν ἐντύπωση ἔχω σχηματίσει.

Κάτι ἄλλο ποὺ δίξατε, κύριε Γενικὸ Γραμματέα, εἶναι μὲ τὰ πολλὰ μας τὰ Πανεπιστήμια. Πρέπει νὰ σᾶς πῶ ὅτι ἔχουν κάνει φιλότιμες προσπάθειες —νὰ κάνω μιὰ παρένθεση, ἀνῆκω σ' αὐτοὺς ποὺ πιστεύουν ὅτι ἢ Ἐλλάδα αὐτὴ τὴ στιγμή νοσεῖ σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, ἂν νοσεῖ περισσότερο τὸ Πανεπιστήμιο ἢ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ἢ δὲν ξέρω τί, αὐτὸ δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ τὸ πῶ, κλείνω τὴν παρένθεση αὐτὴ. Ἔκαναν τὰ Πανεπιστήμια προγράμματα ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν ὅσο τὸ δυνατόν καλύτερη μόρφωση τῶν μελλοντικῶν ἀρχαιολόγων. Ἄλλὰ τί συναντήσαμε; Συναντήσαμε κατ' ἀρχὰς ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ· τὸ Κράτος κάνει πολιτικὴ, νὰ μὴν τὴ χαρακτηρίσω, κάπως φτηνὴ —συγγνώμη γιὰ τὴ λέξη ποὺ χρησιμοποιοῦ, λαϊκίστικη— καὶ θέλει νὰ βάλει στὰ Πανεπιστήμια μέσα ἓναν πολὺ μεγάλο ἀριθμὸ. Φυσικὰ δὲν εἶναι δυνατόν αὐτὸς ὅλος ὁ ἀριθμὸς νὰ βρεῖ δουλειὰ καὶ πολὺ περισσότερο νὰ ἐπανδρώσει τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Σᾶς πληροφοροῦ ὅτι σὲ κάθε χρονιά υπάρχουν δέκα-εἴκοσι παιδιὰ ποὺ πραγματικὰ παρακολουθοῦν μαθήματα καὶ ἐπιγραφικῆς καὶ νομισματικῆς, υπάρχουν τέτοια προγράμματα, τουλάχιστον σὲ μερικὰ Πανεπιστήμια υπάρχουν τέτοια μαθήματα, ἀλλὰ τί γίνεται, περνάει ἓνας χρόνος, δεύτερος χρόνος, τρίτος χρόνος, κανένας διαγωνισμὸς στὴν Ὑπηρεσία. Οἱ διαγωνισμοὶ εἶναι σὰν τὸ ΠΡΟ-ΠΟ. Εἶναι ἀδύνατον νὰ γνωρίζουν τὰ παιδιὰ πότε δὰ γίνεи διαγωνισμὸς. Κι ἂν δὰ γίνεи, δὰ γίνουи μαζί, καὶ δὲν βαριέσαι, πάλι μετὰ ἀπὸ δέκα χρόνια. Ἐπομένως ὑπάρχει μιὰ ἀβεβαιότητα καὶ τὰ παιδιὰ στρέφονται μετὰ ἀπὸ δέκα χρόνια στὴ Μέση Ἐκπαίδευση, παραπαιδεία, δὲν ξέρω ποῦ ἄλλοῦ. Ἦθελα νὰ πῶ —καὶ δὰ κλείσω, δὲν θέλω νὰ μακρηγορήσω περισσότερο— ὅτι τὰ Πανεπιστήμια, στὴν κρίση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τουλάχιστον, δὲν ἔχουν εὐθύνη: στὴν κρίση τῆς κοινωνίας ἔχουν πολὺ μεγάλο ρόλο σίγουρα, ἀλλὰ εἰδικότερα στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία δὲν ἔχουν εὐθύνη, ἡ εὐθύνη εἶναι δική της καὶ εἶναι τόσο μεγάλη, ὅσο φάνηκε ἀπὸ τὴν εἰσήγησή σας, κύριε Γενικέ.

7. Ἰωάννης Παπαποστόλου: Πιστεύω —ἔχω, ἄς πῶ, μᾶλλον τὴν αἴσθησι πιὸ πολὺ παρὰ τὴν ἀπόλυτη πεποίθησι— ὅτι ὑπάρχει μιὰ

ματαιότητα σ' όλες αυτές τις συζητήσεις που κατά καιρούς έχουν γίνει και σέ στενότερους κύκλους, αλλά και ευρύτερα, και εΐμαι και άπαισιόδοξος και δέν πιστεύω ότι μπορούν να διορθωθούν πολλά πράγματα άπ' αυτά τά όποΐα ΐδιξαν όσοι μίλησαν ως τώρα και με τούς όποιους συμφωνώ στις γενικές και βασικές γραμμές άπόλυτα, εΐπα όμως στο τέλος να πώ και εγώ δυό λόγια. Δέν θέλω να άναπτύξω καμιά θεωρητική υπόθεση, άπλως να κάνω μερικές παρατηρήσεις και ΐσως και κάποιο σχέδιο πρότασης. Συμφωνώ άπόλυτα, έπαναλαμβάνω, με αυτά τά όποΐα ό κ. Πετράκος ΐδιξε και τήν επισκόπηση που ΐκανε τού παρελθόντος και τή ζωγραφιά που μάς ΐδωσε για τή σημερινή κατάσταση. "Ας άρχίσω και εγώ με τά Πανεπιστήμια, λόγω τής πείρας που ΐχω. Πραγματικά οΐ Φιλοσοφικές Σχολές ετοιμάζουν κυρίως άνθρώπους οΐ όποιοι θά άπορροφηθούν στη Δημόσια ΐ Εκπαίδευση, θά γίνουν καθηγητές Γυμνασίων και Λυκείων. Σ' αυτό άποβλέπει τó πρόγραμμα τών σπουδών. Δέν ύπάρχει ΐξειδίκευση, δέν ύπάρχουν ειδικότητες σπουδών, ύπάρχουν Τμήματα ΐ Ιστορίας, ΐ Αρχαιολογίας, πτυχίο άρχαιολογίας, πτυχίο ιστορίας, αλλά πρέπει οΐ σπουδές να εΐναι ΐτσι προσανατολισμένες, ώστε αυτός που ΐχει τó πτυχίο τής άρχαιολογίας να γίνεται καθηγητής, να μπορεί να διδάξει στα Γυμνάσια. Πρέπει λοιπόν να γίνει ή ΐξειδίκευση, τó ΐχουμε προτεΐνει πολλές φορές και στα Πανεπιστήμια, εγώ τουλάχιστον ΐχω προτεΐνει να αλλάξει τó πρόγραμμα, αλλά εκείνο τó όποΐο προβάλλεται άπό τούς ενδιαφερομένους εΐναι ότι δέν ύπάρχει κατοχύρωση τών πτυχίων. Δέν ύπάρχει, δέν ΐξασφαλίζονται αυτοΐ οΐ όποιοι θά ΐχουν τó πτυχίο τής άρχαιολογίας μετά στην ΐπαγγελματική τους άποκατάσταση στον ΐ Αρχαιολογικό Κλάδο. ΐ Εκείνο όμως στο όποΐο εγώ θέλω να περιορισθώ τώρα και να τελειώνω, εΐναι ΐνα θέμα που άφορā και στα Πανεπιστήμια και στην ΐ Αρχαιολογική ΐ Υπηρεσία. Εΐναι ή ΐλλειψη δεσμοθέτησης τής ΐρευνας. Οΐ περισσότεροι άρχαιολόγοι με στερήσεις και με θυσίες πολλές άποφασΐζουν να κάνουν κάποιες μελέτες. Αυτό όμως δέν μπορεί να θεωρηθεΐ ότι εΐναι ΐρευνα άρχαιολογική στην ΐ Ελλάδα. ΐ ΐχουμε μείνει στο μοντέλο τού ΐρευνητή τού περασμένου αΐώνα, που, όπως άκούστηκε, παίρνει ΐνα συγκεκριμένο ΐργο τέχνης και τó δημοσιεύει. Λεΐπουν οΐ συλλογικές δημοσιεύσεις, εΐναι γνωστά αυτά τά πράγματα, οΐ άνασκαφές δέν δημοσιεύονται, ΐχει γίνει λόγος για τες καινούργιες άνασκαφές, να μη γίνονται καινούργιες άνασκαφές, να περιορισθούμε στις παλιές. Δέν ύπάρχει όμως κανένας δεσμός να κανονΐζει και να δΐνει τή δυνατότητα ένδός προγραμματισμού ΐρευνας και βέβαια τήν ευθύνη γι' αυτό τήν

έχει η 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία του ΥΠΠΟ. Αυτό έχει την εξουσία για τα άρχαία στα χέρια του και δεν έχει καμιά υπηρεσία, κανέναν 'Οργανισμό, ό οποίος θα κανονίσει το θέμα αυτό. Όλα βρίσκονται στην ευθύνη, στην ευχέρεια, στη δυνατότητα αποφάσεων και λήψεων αποφάσεων και στον δυναμισμό, στα χέρια εν πάσει περιπτώσει, των 'Εφόρων, των τοπικών 'Εφόρων 'Αρχαιοτήτων. Και πάρα πολλοί 'Εφοροι κάνουν πολλά πράγματα, αυτά που μπορούν, αλλά δεν υπάρχει κάποια κεντρική οργάνωση του θέματος, κάποια κατεύθυνση από μια κεντρική υπηρεσία. Πιστεύω λοιπόν ότι πρέπει να σκεφθούμε πρακτικά. Και άλλοτε έχει προταθεί αυτό το πράγμα. Πρέπει να υπάρξει ένας 'Οργανισμός, ένας θεσμός ό οποίος δεν μπορεί να υπάρξει πουθενά άλλου παρά μόνο στην 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία, ό οποίος θα κανονίζει τα θέματα αυτά. Ένας 'Οργανισμός, ως ποῦμε, Δημοσίου Δικαίου, κάτι ανάλογο με τὰ 'Ινστιτούτα, ό οποίος θα κάνει τη σχεδίαση της αρχαιολογικής έρευνας, ό οποίος θα κάνει έρευνητικά προγράμματα, θα παίρνει ανθρώπους από την 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία και από τὰ Πανεπιστήμια για να γίνονται οι δημοσιεύσεις των παλαιών ανασκαφών, των παλαιών συνόλων, των εύρημάτων, για να εκδίδονται συστηματικά κατάλογοι μουσείων, πού, όπως είπατε, στην 'Ελλάδα λείπουν. Είμαστε ή μόνη χώρα που δεν έχει κανένα πρόγραμμα δημοσιεύσεως καταλόγων, ενώ όλα τὰ ξένα μουσεῖα έχουν, αλλά και εκείνα τὰ όποια δεν έκαναν σήμερα καταλόγους, έχουν παλαιούς καταλόγους, οι όποιοι είναι πάρα πολύ αξιόλογοι, συστηματικοί, αυτό λείπει τελείως από την 'Ελλάδα. Λοιπόν θα έλεγα ότι αυτό είναι κάτι το όποιο είχε και άλλοτε με περισσότερο ή λιγότερο θάρρος και επιμονή προταθεί, αλλά είναι κάτι το όποιο πρέπει να τὸ λάβουμε ὑπ' ὄψιν. Νομίζω ότι είναι κάτι το όποιο πρέπει να προωθηθεί.

Ήθελα να παρατηρήσω επίσης ότι τὰ θέματα οργάνωσης της 'Υπηρεσίας, τὸ χάλι στο όποιο βρίσκεται η Παιδεία και τὰ Πανεπιστήμια, αυτά είναι γνωστά. Λίγο πολὺ ὄλοι, ἀφοῦ κινούμεθα σ' αὐτούς τούς χώρους, τὰ γνωρίζουμε και νομίζω ότι δεν υπάρχει λόγος ἐπισημάνσεων και ρητορύσεων πάνω στα θέματα αυτά. Ἡ σύμμετρη ἀνάπτυξη της 'Αρχαιολογικής 'Υπηρεσίας, ή ἀλλαγὴ στο Πανεπιστήμιο, ὅλα αυτά τὰ πράγματα, τὰ Πανεπιστήμια είναι διαλυμένα, έρευνητικές ὁμάδες, ὁμάδες έρευνας δεν μπορούν να γίνουν. Ἐμεῖς οι καθηγητές, οι όποιοι σκάβουμε, είμαστε τελείως, τελείως ἀσπίρικοι και τελείως ἀβοήθητοι. Δεν έχουμε καμιά δυνατότητα, μάλιστα ὅσοι ἐρχόμαστε από την 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία, που ξέρουμε τί δυνατότητες, τί ἀπεριό-

ριστες δυνατότητες έχει ο Έφορος, και μάλιστα όρισμένοι Έφοροι, καταλαβαίνουμε τί γίνεται στα Πανεπιστήμια. Ο καθηγητής είναι τελείως μόνος του, δέν έχει ούτε έναν άνθρωπο. Πρέπει να παρακαλέσει από δω, από κεί, να βρεϊ σχεδιαστές, αρχιτέκτονες, αρχαιολόγους, οί όποιοι θα συμμετάσχουν στην έρευνα, είναι μια κατάσταση επιστροφής στις συνθήκες του 19ου αιώνα, όπως προσωπικώς τó διαπίστωσα έρευνώντας τó 'Αρχείο τής 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας και μάλιστα τις επιστολές του Σωτηριάδη, 'Εφόρου τής 'Εταιρείας, αλλά και του Ρωμαιού, οί όποιοι έσκαβαν στον χώρο που σκάβω έγώ τώρα. Η κατάσταση δέν έχει αλλάξει καθόλου. Σε τίποτε. Είναι μόνον ένας άνασκαφέας, ό όποιος μπορεί να πάρει ένα φοιτητή, ό όποιος μόλις πάρει τó πτυχίο του θα φύγει να πάει να βρεϊ δουλειά και μετά θα πρέπει να πάρει άλλον να τόν μάθει, να άρξισει πάλι από την άρχή. Δέν υπάρχει καμιά πρόβλεψη. Τό ΥΠΠΟ λοιπόν έχει τή γραφειοκρατική διαδικασία και τó Πανεπιστήμιο έχει τά χάλια στα όποια είναι. Λοιπόν τά θέματα του Πανεπιστημίου δέν μπορούν να λυθούν εδώ, ούτε με προτάσεις εδώ. Η πρόταση που έκανα για τήν 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία, για τó ΥΠΠΟ, νομίζω ότι μπορεί να γίνει· ό χώρος είναι κατάλληλος και οικείος για προτάσεις. Να γίνει δηλαδή ένας 'Οργανισμός, ό όποιος θα προγραμματίζει και θα προάγει τήν έρευνα με προγράμματα έρευνητικά και με συμμετοχή όλων τών παραγόντων και τών πανεπιστημιακών αρχαιολόγων και τών αρχαιολόγων τής 'Υπηρεσίας, οί όποιοι θα αποφασίζουν και θα έκτελούν αυτά τά προγράμματα. Αυτά είχα να πώ. Δέν νομίζω ότι έχω τίποτε άλλο πρακτικό αυτό τή στιγμή στον νοΰ.

8. Μαρία Παντελίδου: Δέν θέλω να σάς κουράσω έπαναλαμβάνοντας θέσεις και γεγονότα τά όποια έχουν ήδη αναπτυχθεί εδώ, απλώς συνομίζω, ως προερχόμενη από μία Φιλοσοφική Σχολή, ότι τó πρόγραμμα τής Πολιτείας και ή έντολή τής Πολιτείας, ή όποια επιμένει να μñν αλλάζει τούς άριθμούς, είναι ότι πρέπει να εισάγονται κάθε χρόνο περίπου 1.000 στις 'Αρχαιολογικές, στα 'Αρχαιολογικά Τμήματα, όχι στις Φιλοσοφικές Σχολές, μόνο στα 'Αρχαιολογικά Τμήματα όλης τής 'Ελλάδος πρέπει να εισάγονται 1.000, και από αυτούς ζέροουμε ότι ή 'Υπηρεσία είναι δυνατόν στο τέλος να απορροφήσει δέκα, είκοσι, τριάντα. Όλοι οί εισαγόμενοι οί όποιοι φοιτούν στο Πανεπιστήμιο στις Φιλοσοφικές Σχολές, και στα 'Αρχαιολογικά Τμήματα ειδικότερα, δέν είναι δυνατόν να γίνουñ αρχαιολόγοι. Γι' αυτό καταλαβαίνετε ότι ή διαδικασία τής αρχαιολογίας άπευδύνεται σε ένα μεγάλο άκροατήριο

καὶ ὅπως εἶναι τώρα —δὲν θὰ σᾶς τὸ ἀναπτύξω, οἱ περισσότεροι τὸ ξέρετε—, ὅπως εἶναι τὸ πρόγραμμα τοῦ Πανεπιστημίου, ὑπάρχουν καὶ εἰδικὰ θέματα τὰ ὅποια παρακολουθοῦν μικρὲς ὁμάδες ἀνάλογα μὲ τὶς ἐπιλογές τους, αὐτὰ τὰ ἐπιλέγουν οἱ φοιτητὲς καὶ ὄχι οἱ καθηγητὲς καὶ τὸ πρόγραμμα. Σ' αὐτὲς τὶς ὁμάδες ὁ καθηγητὴς δὲν παρέχει στείρες γνώσεις, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὸ μάθημα ἐπιδιώκει νὰ ὀδηγήσει τὸ φοιτητὴ στὸ δρόμο καὶ στὴ μέθοδο τῆς ἔρευνας. Καὶ πρέπει νὰ ξέρετε ὅτι πρέπει νὰ τὸν μάθει νὰ βλέπει, κανένας δὲν ξέρει νὰ βλέπει ὅταν μπαίνει στὸ Πανεπιστήμιο, νὰ ξεχωρίζει, νὰ ἀπορρίπτει καὶ νὰ συνδέεται. Αὐτὸ εἶναι κυρίως ἔργο στὸ ὅποιο συγκεντρώνεται ὁ καθηγητὴς καὶ ὄχι σὲ μιὰ διδασκαλία ἀπὸ τὴν ἔδρα.

Αὐτὸ ἐννοῶ γιὰ τὸν μικρὸ ἀριθμὸ αὐτῶν ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ ἓνα εἰδικὸ θέμα. Αὐτὸ τὸ ἔργο γίνεται τώρα ἀκόμα δυσκολότερο. Οἱ νέοι γιὰ νὰ περάσουν τὶς πύλες τοῦ Πανεπιστημίου ἔχουν εἰδικευθεῖ καὶ ὅποσδήποτε πρέπει νὰ ἔχουν διαπρέψει στὴν ἀποσιτίθιση. Δὲν θέλω νὰ μεταθέσω τὸ πρόβλημα, ἀλλὰ πρέπει νὰ καταλάβουμε ὅλοι ὅτι τὸ σύστημα βαθμολογήσεως στὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις, εἴτε τὶς πέντε πανελλήνιες ἢ πανελλαδικές, δὲν ξέρω τί, ἀπαιτεῖ μιὰ τεράστια μηχανικὴ μνήμη. Ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν ἔκθεση ἰδεῶν. Αὐτὲς τὶς ἔχουν ἔτοιμες καὶ τὶς γράφουν, καὶ τιμωρεῖται μὲ ἀποκλεισμὸ κάθε ἔκφραση κριτικῆς σκέψης. Αὐτὴ εἶναι μιὰ διαμορφωμένη κατάσταση, ποτὲ δὲν ἔχει συζητηθεῖ αὐτὸ τὸ θέμα, ποὺ προσπαθεῖ καὶ ὀφείλει νὰ ἀναστρέψει ὁ καθηγητὴς μέσα στὸ Πανεπιστήμιο, καὶ πρέπει νὰ πῶ ὅτι κάποτε τὸ κατορθώνει. Οἱ φοιτητὲς μὲ ἰκανότητες καὶ ἰδιαίτερη ἀγάπη γιὰ τὴν ἀρχαιολογία ξεχωρίζουν κάποτε. Αὐτὴ ἡ πανεπιστημιακὴ ἀνασκαφὴ ποὺ ξέρουμε ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐλαχίστων σὲ ἀνασκαφὲς καθηγητῶν εἶναι μιὰ ἀρχή. Πιστεύω ὅμως ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ὀργανωθεῖ μιὰ μόνιμη, σταθερὴ καὶ προγραμματισμένη συνεργασία Ἐπιμετείας καὶ Πανεπιστημίου, καὶ αὐτὴ θὰ ὀφελοῦσε τόσο τοὺς νέους ὅσο καὶ τὴν ἀρχαιολογία. Ἐπεύθυνη ἐργασία φοιτητῶν σὲ μουσεῖα ἔχοντας δίπλα τους τὸ δάσκαλο —δὲν θὰ τοὺς ἀφήσουν ἔτσι βέβαια μόνους τους—, ἡ ἄμεση γνωριμία τοῦ ἀντικειμένου στὴ φυσικὴ του κατάσταση καὶ ὄχι μέσα ἀπὸ τὶς εἰκόνες τῶν βιβλίων ἢ συντηρημένων καὶ πίσω ἀπὸ τὶς προδηκτες τῶν μουσείων, θὰ ὀδηγοῦσε σὲ ὀρθὴ καὶ ὀλοκληρωμένη διδασκαλία καὶ θὰ ἔφερνε τοὺς λίγους, αὐτοὺς ποὺ θέλουν βέβαια, σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα πολὺ πρὶν ἐνταχθοῦν στὶς Ἐφορεῖες. Ἡ τυχὸν ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς συνεργασίας θὰ παρουσιάσει στὴν ἀρχὴ προβλήματα καὶ ἀπαιτεῖ, τὸ ξέρω πολὺ καλὰ αὐτό, ἰδιαίτερη ἀπασχό-

λπον από όλες τις πλευρές. "Αν τὸ σκεφθοῦμε ὁμως καλύτερα, νομίζω ὅτι ἀξίζει τὸν κόπο.

9. Πέτρος Καλλιγᾶς: Θὰ ἤθελα νὰ συγχαρῶ τὸν Γενικὸ Γραμματέα τῆς Ἑταιρείας γιὰ τὸ δοκίμιο αὐτὸ ποὺ μᾶς παρουσίασε καὶ τὴν ἀνατομία τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης στὴν Ἑλλάδα σήμερα, κατὰ τὸν 20ό, κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα καὶ τὰ σχετικά.

Μπαίνουμε στὸν 21ο αἰῶνα. Πολλὲς ἀπὸ τὶς ιδέες ποὺ διατυπώθηκαν ἐδῶ πέρα ἔχουν ἀκόμη τὸν ρομαντισμὸ καὶ τοῦ 18ου αἰῶνα. Οἱ ἀρχαιοπτερες εἶναι κοινωνικὸ ἀγαθὸ —οἱ ἀρχαιολογικοὶ κῶροι, τὰ μουσεῖα, τὰ ἐκθέματα, τὰ μνημεῖα—, αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ ἀντιληπτό. Δὲν εἶναι λαϊκισμὸς αὐτό. Ὅφείλουμε νὰ συντηροῦμε καὶ πιθανὸν νὰ ἀνασπλώνουμε τὰ μνημεῖα. Αὐτὸ ὡς πρὸς ἓνα σημεῖο. Ὁ κ. Γενικὸς Γραμματέας πολὺ ὀρθὰ ἐνέπλεξε τρεῖς φορεῖς μέσα στὴ σκέψη του. Εἶναι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, εἶναι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, εἶναι τὰ Πανεπιστήμια. Αὐτοὶ ὅλοι εἶναι συγγενικοὶ καὶ ἀλληλοσυνδεόμενοι φορεῖς. Βέβαια δὲν λειτουργοῦν πάντοτε κατὰ τὸν καλύτερο καὶ ἰδεωδέτερο συνδυασμὸ, γιὰ καὶ στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ ἀγωνία τῆς ἐπικράτησης, ποῖος θὰ ἔχει τὸ πάνω χέρι, καὶ δὲν μποροῦν νὰ συνυπάρξουν καὶ νὰ συνεργαστοῦν οἱ φορεῖς αὐτοί. Ὁ καθένας ἔχει τὸ δικό του ἔργο. Ἡ κυρία Παντελίδου, πάρα πολὺ ἐναργής, μᾶς παρουσίασε τὴν πανεπιστημιακὴ ἄποψη καὶ δὲν θὰ συμφωνοῦσα ἄς ποῦμε μὲ τὸν κ. Τιβέριο γιὰ τὴν παντοδυναμία τῶν Ἐφόρων, οἱ ὅποιοι κόβουν κεφάλια, ἐκτελοῦν πανεπιστημιακοὺς καὶ ὅλα αὐτά. Αὐτὰ κάπως ἔτσι τὰ παρουσιάσατε, ὑπερβολικά. Εἶναι μιὰ ἀποκεντρωμένη ὑπηρεσία ἢ Ἐφορεία, αὐτὸ δὲν γίνετα ἀντιληπτό, καὶ ἴσως μιὰ ἀπὸ τὶς ἀποκεντρωμένες ὑπηρεσίες ποὺ λειτουργοῦν λιγότερο ἄσχημα ἀπὸ τὶς ἄλλες, γιὰ νὰ μὴν πῶ καλύτερα. Τὸ ἔργο μας ἐδῶ ὁμως δὲν ξέρω ἂν εἶναι νὰ συζητήσουμε γιὰ τὴν πορεία τῶν Πανεπιστημίων, τὰ Τμήματα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, τὴν εἰκόνα ποὺ μᾶς παρουσίασε ὁ κ. Παπαποστόλου τῆς πλήρους διαλύσεως, δὲν ξέρω, ὁμολογῶ ἴσως δὲν εἶναι δικοί του φοιτηταί, στὰ χέρια μου ἔχουν ἔλθει ἄριστοι νέοι ἐπιστήμονες καὶ ἐργάζονται αὐτὴ τὴ στιγμή τουλάχιστον δέκα νέα παιδιά στὶς ἀνασκαφὲς τοῦ μετρώ, ποὺ εἶναι ὑποδειγματικοὶ στὸ πῶς νὰ κρατοῦν τὸ ἡμερολόγιο, πῶς νὰ φωτογραφίζου, γιὰ τὴν ἀνησυχία τους, γιὰ τὸ ἐπιστημονικὸ τους ἐνδιαφέρον. Δὲν ξέρω, δὲν θυμᾶμαι ἀπὸ ποῖα Πανεπιστήμια ἔχουν ἔλθει. Καὶ εἶναι ἀπλῶς ἓνα παράδειγμα. Δηλαδή, μὴ σβήνουμε ὅλα ὅσα γίνονται. Νὰ τὰ συνδέσουμε, νὰ καταβάλουμε προσπάθειες. Εἶπε ἡ κ.

Παντελίδου, νὰ ἔλθουν νὰ βοηθήσουν φοιτητὲς στὶς Ἐφορεῖες. Δύο-οκτὼ ἔργο, πρέπει νὰ ἀσχοληθεῖ ἕνας καὶ δύο ἀρχαιολόγοι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ δὲν περισσεύουν γιὰ νὰ δουλέγουν μέσα στὶς Ἐφορεῖες οἱ νέοι φοιτητὲς. Ἐκτὸς τῆν ἄλλῃ μεριὰ ὅμως ἔχουμε τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, γιὰ τὴν ὁποία πολὺ ὀλίγα ἄκουσα ἀπὸ τὸν κ. Γενικό. Ἐγὼ περίμενα ὅτι σήμερα θὰ μιλούσαμε γιὰ τὸν προγραμματισμὸ καὶ τὸ ὄραμα τῆς Ἐταιρείας. Ποιὲς προτάσεις ἔχει μέσα στὰ πέντε ἐπόμενα χρόνια, ποιά ὀράματα ἔχει, τί ἀνασκαφὲς θέλει, ποιὲς δὲν θέλει νὰ κάνει, ποιὲς θὰ ἤθελε νὰ κάνει, ποῦ θέλει νὰ δώσει τὸ βάρος, στὶς ἐκδόσεις, ἢ δὲν θέλει νὰ τὸ δώσει, ἢ θέλει νὰ συνεχίσει τὰ μαθήματα, μὲ ποιὸ πνεῦμα, ποιὸ ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν μαθημάτων, νὰ πεῖ τίς θέσεις τῆς ἠ' Ἐταιρείας μέσα στὸ σημερινὸ ἀρχαιολογικὸ γίγνεσθαι. Ἡ θέλει νὰ μείνει ἀποστεωμένη καὶ μακρινή, ἕνας πολῦτιμος κριτὴς καὶ κατακριτὴς, κατὰ καιροῦς, σὲ μιὰ ζῶσα πραγματικότητα; Οἱ δύο τομεῖς, τὸ Πανεπιστήμιον ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ ἡ Ἐταιρεία ἀπὸ τὴν ἄλλῃ, ἔχουν ἔτοι ἀπὸ καθέδρας ἀπόψεις. Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἰδρῶνουν πάνω στὰ ἀρχαῖα εἶναι ἡ μαχόμενη ἀρχαιολογία ποὺ εἶχε πεῖ ἡ κ. Καραγιώργα κάποτε, εἶναι αὐτοὶ οἱ φρικτοὶ Ἐσφοροὶ Ἀρχαιοτῆτων καὶ οἱ συνεργάτες τους.

10. Κωνσταντῖνος Παπαπάνος: Συγχωρῆστε μου τὴν παρέμβαση. Θὰ κάνω δύο διαπιστώσεις ἀξιοπρόσεχτες. Ὅτι ἡ σημερινή μας συγκέντρωση εἶναι ἀξία συγκαρτηρίων. Σημαίνει ὅτι ὑπάρχει ἐνδιαφέρον τῶν ἐταίρων στὶς προσπάθειες τῆς Ἐταιρείας. Δεύτερον θέμα εἶναι ὅτι ὁ κ. Γενικὸς Γραμματέας στὴν εἰσὴγηση ποὺ ἔκανε ἐκάλυψε τομεῖς μεγάλους. Πολιτιστικὴ πολιτικὴ τῆς ἀρχαιολογίας, Ἀρχαιολογικὲς Φιλοσοφικὲς Σχολές, Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία κλπ., καὶ ἀκολούθησαν πολὺ ἐνδιαφέρουσες θέσεις, ἀπόψεις, καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὲς προτάσεις. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ἀπὸ ὅσο ξέρω, κάνει τέτοια Συνεδρία γιὰ νὰ θέσει τὸν τύπο ἐπὶ τῶν ἡλῶν. Προτείνω πρὶν ἀρχίσει κάποια διαρροὴ μὲ τὴν πάροδο τῆς ὥρας νὰ ἐξουσιοδοτήσουμε τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιον τῆς Ἐταιρείας, ἀφοῦ μελετήσῃ τίς προτάσεις, θέσεις, ἀπόψεις, διαπιστώσεις, νὰ τίς καταγράψῃ καὶ νὰ τίς προωθήσῃ στὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, στὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, στὴν Κυβέρνηση, ὁποῦδήποτε ἄλλοῦ εἶναι χρήσιμο νὰ γνωσθοῦν.

11. Μιχαὴλ Τιθέριος: Κύριε Καλλιγᾶ, ἔγινε παρεξήγηση. Ἡ ἀναφορὰ εἶναι σ' ἕνα πράγμα. Ἀνασκαφὲς καὶ δημοσίευση. Ἐδῶ λοιπὸν ἡ παντοδυναμία τῶν Ἐφόρων, κάτι ποὺ μπορούμε νὰ συζητή-

σουμε, είναι και μεγάλη αλλά και η εύθυνη για το κάλι, συγγνώμη για τη λέξη, είναι πολύ μεγάλη. Μόνο γι' αυτά τα δύο πράγματα. 'Ανασκαφές και δημοσίευση. Για όλα τα άλλα είσθε οι 'Εφοροι πραγματικά «πρωτοπόροι» και έχω εκφρασθεῖ πολλές φορές γι' αυτά, αλλά για τις ανασκαφές και για τη δημοσίευση έχουν πάρα πολύ μεγάλη εύθυνη. Προσωπική μου άποψη.

12. 'Ιωάννης Τουράτσογλου: Τα όσα έχουν άκουσθεῖ μου δίνουν την εντύπωση ότι βρισκόμαστε κατά κάποιον τρόπο σ' ένα μάθημα γεωμετρίας. Τὸ πρώτο σχῆμα πὸν μου ἔρχεται στὸν νοῦ εἶναι ἕνα τρίγωνο. Στις ἀντίστοιχες γωνίες (ἀκμές) εἶναι, ὅπως ἀναφέρθηκε, ἡ 'Αρχαιολογικὴ 'Υπηρεσία, τὸ Πανεπιστήμιο καὶ ἡ 'Αρχαιολογικὴ 'Εταιρεία. Πολὺ φοβᾶμαι ὅτι ὀδηγούμεστε σ' ἕναν κύκλο, ἀλλὰ καὶ στίς δύο περιπτώσεις, καὶ στὸ τρίγωνο καὶ στὸν κύκλο, ξεχνοῦμε πάντοτε τὸ κέντρο. Καὶ τὸ κέντρο εἶναι αὐτὸ τὸ ὁποῖο ὄλοι ἀποφεύγουμε. Μᾶλλον τὸ ἀναφέρουμε ὡς ἀναγκαῖο κακό, ἀλλὰ δὲν κάνουμε τίποτε γι' αὐτό.

'Επανερχομαι στὰ σχήματα. Ξεχνοῦμε ὅτι καὶ οἱ τρεῖς γωνίες εἶναι γωνίες. Δηλαδή καὶ στὸ Πανεπιστήμιο καὶ στὴν 'Υπηρεσία καὶ στὴν 'Αρχαιολογικὴ 'Εταιρεία κάπου κυκλοφοροῦν οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι. 'Ακούσθηκε ἤδη καὶ πρῖν. 'Ακούσθηκε ὅμως καὶ ἕνα ἄλλο. "Ὅλοι οἱ ἐκπρόσωποι τῶν γωνιῶν αὐτοῦ τοῦ τριγώνου μίλησαν γιὰ τὴ γωνία τους, ἢ μίλησαν γιὰ τὴν ἀντικρινὴ τους γωνία. Τὸ πολὺ πολὺ γιὰ τὴν παρακείμενη, ἢ καὶ κατάκριναν ἢ καὶ ἐπαίνεσαν, θά' κουν τοὺς λόγους τους, τὴ δικιά τους γωνία. 'Αλλὰ ὄλοι ξεχνοῦν ὅτι ἀνήκουν στὸ ἴδιο τρίγωνο. Καὶ ὄλοι ξεχνοῦν ὅτι πολλὲς φορές ἔχουν περάσει ἀπὸ ὄλες τὶς γωνίες τοῦ τριγώνου καὶ κατηγοροῦν τὸ κέντρο. Καὶ καταλήγουμε στὸν κύκλο. Προφανῶς τὸ ξέρετε. Αὐτὸ πὸν ὄλοι, ὄλοι, ὄλοι οἱ Ἕλληνες σὲ ὄλες τὶς περιπτώσεις λέμε «τὸ Κράτος». Καὶ τί σημαίνει τὸ Κράτος; Ἐμεῖς εἴμαστε τὸ Κράτος! Δὲν διαδίδω ἀνατρεπτικὲς ἀπόψεις. Τὸ Κράτος εἴμαστε ἔμεῖς. Καὶ ἴσως αὐτὸ πὸν εἶναι ἐντελῶς πρόχειρο, ἀπ' ὄλους τοὺς φορεῖς πὸν ἀκούσθηκαν, ἢ μόνη «ἀνεξάρτητη», πὸν μπορεῖ νὰ ἐκφράσει ὄλες τὶς γωνίες καὶ ὄλες τὶς ἀκτίνες καὶ ὄλες τὶς διαμέτρους τῶν σχημάτων, εἶναι ἡ 'Αρχαιολογικὴ 'Εταιρεία.

Γι' αὐτοὺς πὸν κατὰ εὐτυχὴ συγκυρία εἶναι μέλη, ἑταῖροι, ὄσοι εἶναι καὶ στοὺς δύο ἄλλους φορεῖς καὶ πολλοὶ περισσότεροι κι ἔξω ἀπὸ τοὺς φορεῖς (δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι κι ἔξω ἀπὸ τοὺς φορεῖς ὑπάρχουν ἄνθρωποι πὸν ἔχουν ἄποψη, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἔχουν ἄποψη καὶ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τοὺς ἀκοῦμε· ἢ θέση μας σὲ μιὰ γωνία

του τριγώνου είναι από τυχαία μέχρι κατόπιν επιλογής). 'Εάν υπάρξει αυτό που λείπει και έχει ήδη ειπωθεί για τις υπόλοιπες γωνίες του τριγώνου, εάν υπάρξει προγραμματισμός, αυτόελεγχος— αυτός είναι που λείπει, γιατί πρέπει να έχεις αυτόελεγκο για να κάνεις προγραμματισμό, όραματα, μεθόδευση, να μπορείς όχι μόνο να ελέγχεις την κατάσταση, αλλά να την εμπνέεις δα έλεγα—, όλα τα άλλα έρχονται δευτέρα. Και αν η 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία μπορεί να ξεφύγει από αυτό που δεν έχει ξεφύγει ούτε η 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία, ούτε όμως και τα Πανεπιστήμια —ποιό; αυτό τον τόσο κατά την άποψή μου στείρο έλλαδοκεντρισμό της αρχαιολογικής επιστήμης και γενικά του αρχαιολογικού σκέπτεσθαι— και να έβλεπε ότι μια μεγάλη δύναμη βέβαια στην εποχή μας, επαναλαμβάνονται ίσως γνωστά πράγματα, είναι ο 'Ελληνισμός και όχι ο 'Ελλαδισμός, αυτό που κατόρθωσε το ελληνικό πνεύμα. Στην 'Αλεξάνδρεια τό 'χουμε χάσει, στην 'Ιταλία τό 'χουμε χάσει και στον Εϋξείνο Πόντο τό 'χουμε χάσει. Τό να ανοίγουμε 'Ινστιτούτα η 'Ιδρύματα η έμπορεία πνευματικά του τύπου που κυκλοφορούν τελευταία, τα όποια είναι κενοί τίτλοι περιεχομένων, χωρίς περιεχόμενο, αυτό νομίζω είναι κατ' έξοχην μια βιτρίνα.

Για να μη μακρηγορώ, η 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία. Δέχομαι κατά βάθος αυτά που είπε ο κ. Παπαποστόλου ως ιδέα, αλλά γιατί ν' ανοίγουμε καινούργιες φάμπρικες; 'Υπάρχει μπροστά μας ένας φορέας τον όποιο έμεις συντηρούμε για να υπάρχει κι όχι μέσα σε βιτρίνα προφανώς, αλλά για να μάς εκφράζει πέρα από τις άλυσίδες που βάζει από τη μια μεριά στη μὲν 'Υπηρεσία τὸ Κράτος, στο δὲ Πανεπιστήμιο τὸ σύστημα. Νομίζω ότι δα μπορεί να είναι η 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία με τη συμβολή όλων μας. Τό νέο ν' αρχίσει. Να γίνει ένας άγγελιαφόρος αλλά και ένας συναξαριστής ταυτόχρονα. "Ενας έμπνευστής, ένας όλα αυτά που άκούσθηκαν σήμερα, να τα υλοποιήσει. "Οχι επειδή τό άπαιτούμε, αλλά επειδή βαρεθήκαμε να βλέπουμε η να υπομένουμε, η και αυτό που έχει άκουσθεί, και τό λέω χαριτολογώντας, βαρέθηκα πλέον να παραπέμπω στο *Athenian Agora* τη στιγμή που έχουμε χρυσώσει όλοι την Πέλλα. Βαρέθηκα να βλέπω να υπάρχουν ομάδες ανθρώπων που θέλουν να διοργανώσουν όρισμένες επιστημονικές συναντήσεις και να μην έχουν αυτή την οικονομική υποστήριξη. Βαρέθηκα να βλέπω όλο οι ίδιοι άνθρωποι να κυκλοφορούν, λες και κατά κάποιον τρόπο αυτή η μήτρα δεν γεννάει όλους. "Αρα για να τη δέξετε όλοι αυτή την ιδέα, δα πρέπει να υπάρχει εκ θεμελίων άνασκαφή στο έσωτερικό. Είναι αυτό που λέγεται, οι καλύτερες άνασκαφές είναι στο έσωτερικό των μουσείων.

13. Γεώργιος Δοντάς: Θα μου επιτρέψετε κι ἐμένα νὰ κάνω μιὰ παρέμβαση σ' αὐτὰ πού εἶπε ὁ κ. Τουράτσογλου. Ἴσως νὰ διαφεύγει ἢ ἴσως νὰ μὴν ξέρουν οἱ περισσότεροι ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια ἔχει κάνει ἕνα ἀνοιγμα πρὸς τὰ ἔξω. Εἶναι ἀγνωστο σὲ πολλούς, εἶναι γνωστὸ σὲ λίγους, καὶ τὸ ἀνοιγμα αὐτὸ ἔγινε πρὸς δύο κατευθύνσεις. Τὸ ἕνα εἶναι πρὸς τὴν Κύπρο, ὅπου ἰδρύθηκε ἤδη ἕνα παράρτημα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ πού θὰ λειτουργήσει ἀπὸ τοῦ χρόνου. Ἔχει παραχωρηθεῖ ἤδη οἶκημα ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Κύπρου στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, οἶκημα τὸ ὁποῖο ἐπισκευάζεται αὐτὴ τὴν στιγμή, καὶ εἴμαστε ἀκριβῶς στὸ στάδιο τῆς διοργανώσεως τοῦ παραρτήματος αὐτοῦ πού θὰ λειτουργήσει, ὅπως σὰς εἶπα, ὅπως ἐλπίζουμε, ἀπὸ τοῦ χρόνου. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἕνα ἐκτὸς τῶν συνόρων. Τὸ ἄλλο βῆμα τὸ ὁποῖο ἔκανε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία πρὸς ἄλλην ἐντελῶς κατεύθυνση, εἶναι πρὸς τὴν Ἀλβανία. Ἐκεῖ ἔγιναν δύο προσπάθειες. Ἡ μία ἤδη προχωρεῖ μὲ ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὸ ρυθμὸ. Εἶναι ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἡ συμβολὴ θὰ ἔλεγα μᾶλλον, στὴν ἀναπαλαίωση, ἀν δέλετε, τῆς ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν στὸ Ἀργυρόκαστρο. Εἶναι μιὰ ἐκκλησία βεβαίως ὄχι πάρα πολὺ παλιά, εἶναι τοῦ 18ου αἰῶνα, καὶ ἔχει μεγάλη σημασία τὸ πράγμα, ὅπως ἀντιλαμβάνεστε, ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις. Βέβαια εἶναι μιὰ ἐπιχείρηση ἡ ὁποία κοστίζει, ὅπως κοστίζει πολλὰ καὶ ἡ ἄλλη, ἡ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Κύπρου. Ἡ δεύτερη ἐπιχείρηση πρὸς τὴν μεριὰ τῆς Ἀλβανίας, τὴν ὁποία ἔχουμε ξεκινήσει καὶ ἡ ὁποία συναντᾷ δυσκολίες ἄλλου εἴδους, εἶναι ἕνα κοινὸ ἑλληνοαλβανικὸ πρόγραμμα δημοσιεύσεως σὲ λεύκωμα, ὑπὸ σύντομο μορφή, ἐνδὸς καταλόγου τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀλβανίας, ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν ἀπὸ τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ ἕως τὸ 1900. Αὐτὴ ἡ ἐπιχείρηση ἔχει σκοντάγει, ἐνῶ προχωροῦσε πολὺ καλά, ἔχει σκοντάγει τώρα τελευταῖα, μᾶλλον λόγῳ τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων στὶς σχέσεις Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας, καὶ ἔχει κάποια δυσκολία. Ἐλπίζουμε νὰ τὴν παρακάμψουμε αὐτὴ τὴν δυσκολία, ἀλλὰ αὐτὸ πού σὰς λέω εἶναι ἀπάντηση σ' αὐτὰ πού εἶπε ὁ κ. Τουράτσογλου, ὅτι τί κάνουμε, ἔχουμε παραμείνει στὸν ἑλλαδοκεντρισμὸ. Δὲν εἶναι ἔτσι τὸ πράγμα.

14. Χρῆστος Ντούμας: Ἐγὼ εἶμαι ἀπὸ τὴ φύση μου αἰσιόδοξος καὶ δὲν θέλω νὰ δῶ τὰ πράγματα μαῦρα. Πιστεύω ὅτι ἡ ζοφερὴ εἰκόνα πού μᾶς ἔδωσε ὁ Γενικὸς Γραμματέας μὲ τὴν εἰσήγησή του εἶναι πραγματικὴ. Ἡ παρουσία μας ἐδῶ εἶναι ἕνα θετικὸ, ἕνα αἰσιόδοξο σημάδι

μέσα σ' αὐτή, δὲν θά 'λεγα κειμώνα, ἀλλὰ τὴν παγετώδη περίοδο ποὺ περνᾶμε. Βεβαίως σήμερα κάνουμε μιὰ προσπάθεια νὰ δοῦμε τὴν παθολογία τῆς ἀρχαιολογίας καὶ φυσικά, ἀνακαλύπτοντας τὰ σημεῖα ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα νοσεῖ, προφανῶς ἀνακαλύπτουμε καὶ τὰ μέτρα ποὺ πρέπει νὰ παρθοῦν γιὰ τὴν ἐξυγίανση. Ὅλοι μας, ὅλοι ὅσοι μίλησαν ἐπεσήμεναν διάφορα πράγματα, τὰ ὁποῖα πολὺ σωστὰ καὶ ἐπιγραμματικὰ ὁ κ. Τουράτσογλου τὰ περιέγραψε ὡς τρίγωνο. Δὲν θά πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι οἱ τρεῖς αὐτοὶ φορεῖς τοῦ τριγώνου δὲν παύουν νὰ εἶναι κομμάτι τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία στὸ σύνολό της νοσεῖ. Λοιπόν, δὲν μπορεῖς νὰ ἔχεις ὀλόκληρο τὸν ὄργανισμό ἄρρωστο καὶ νὰ πεῖς «τὸ χέρι εἶναι καλά, δὲν μὲ πειράζει!». Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ θέλω νὰ πῶ ὅτι ἡ ἐπισημανθεῖσα ἔλλειψη διασύνδεσης, ὀργανικῆς διασύνδεσης ἀνάμεσα στὶς τρεῖς γωνίες τοῦ τριγώνου, εἶναι μιὰ κατάσταση ποὺ δὲν χαρακτηρίζει μονάχα τὴν ἀρχαιολογία. Ποτὲ δὲν ἔγινε καμιὰ προσπάθεια οὔτε ἀπὸ τὴν Πολιτεία καὶ φυσικά κι ἀπὸ τὴν κοινωνία, ὥστε νὰ συνδεθοῦν τὰ Πανεπιστήμια σὲ ὅλους τοὺς κλάδους μὲ τὴν κοινωνία. Ποιὰ εἶναι τὰ προβλήματα τῆς κοινωνίας καὶ σὲ ποῖο βαθμὸ ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ τὶς σπουδὲς ποὺ παρέχει αὐτὴ ἡ κοινωνία. Συνεπῶς, ἄς ποῦμε, ποτὲ δὲν ἔγινε γνωστὸ στὶς Ἱατρικὲς Σχολὲς πόσους γιαιτροὺς χρειάζεται ἡ χώρα, καὶ παράγονται γιαιτροί, τὸ ἴδιο μὲ τοὺς δικηγόρους, τὸ ἴδιο μὲ τοὺς οἰκονομολόγους, τὸ ἴδιο μὲ τοὺς ἀρχαιολόγους. Τώρα, στὸ θέμα τῶν ἀρχαιολόγων, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει αὐτὴ ἡ διασύνδεση καὶ δὲν μπορεῖ τὸ Πανεπιστήμιο νὰ γνωρίζει ποιὰ θὰ εἶναι ἡ ἀπορροφητικότητα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν ἀποκλείσει τὰ παιδιὰ ποὺ θέλουν, ἀφοῦ πάρουν πτυχίο, νὰ βροῦν δουλειά, νὰ τοὺς βάλει τὶς παρωπίδες καὶ νὰ πεῖ «ἔσεῖς εἴστε ἀρχαιολόγοι, ξεχάστε κάθε ἄλλη δουλειὰ παρὰ μόνον ἀρχαιολογία!». Καὶ φυσικά τὸ πρόγραμμα, ἐπειδὴ δὲν ἔχει τέτοια διασύνδεση τῶν γωνιῶν τοῦ τριγώνου, τὸ πρόγραμμα προβλέπει τοὺς ἀρχαιολόγους νὰ κάνουν καὶ γυκολογία καὶ παιδαγωγικά, γιαιτὶ κάποια στιγμή αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ λείπουν ἀπὸ τὸ curriculum θὰ εἶναι ἐμπόδιο στὸ νὰ βροῦν μιὰ δουλειὰ στὴν Ἐκπαίδευση.

Τώρα, ὅσον ἀφορᾷ στὶς σχέσεις Πανεπιστημίου καὶ Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ξέρετε ὅλοι σας ὅτι τὰ δύο τρίτα τῆς σταδιοδρομίας μου τὰ ἔχω περάσει στὴν Ὑπηρεσία καὶ μόλις τὸ τελευταῖο τρίτο διανύω τώρα στὸ Πανεπιστήμιο. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει αὐτὴ ἡ θεσμικὴ, ὀργανικὴ διασύνδεση, οἱ σχέσεις καὶ τῶν τριῶν γωνιῶν τοῦ τριγώνου ἦταν πάντα σὲ ἄμεση ἐξάρτηση μὲ τὴ σχέση τῶν προσώπων μεταξὺ τους.

Αυτό είναι μια άρρώστια που μαστίζει κυριολεκτικά την αρχαιολογία. Φιλοδοξούμε έμεϊς να βγάλουμε αρχαιολόγους που θα είναι άξιοι να παραλάβουν τη σκυτάλη από τους παλαιούς και να συνεχίσουν. Όμως αυτά τα παιδιά πρέπει να έχουν τη δυνατότητα και να άσκηθοϋν και να πιάσουν άρχαϊά στα χέρια τους και φυσικά να μάθουν από μās όρισμένα πράγματα. Σε ένα βαθμό έχουμε άρχίσει τώρα να τó πετυχαίνουμε αυτό και με τó επιτέλους θεσμοθετημένο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών. Έκει πράγματι ξεχωρίζουμε με άυστηρές εξετάσεις και πιστεύω ότι ήδη μέσα στην 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία θα έχει γίνει αισθητó αυτό τó πράγμα. Από την άλλη μεριά όμως όλα αυτά τα παιδιά που φιλοδοξοϋν να άποκτήσουν κάποιες γνώσεις, εάν δέν υπάρχει ή άμεση διασύνδεση με την 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία που έχει στα χέρια της τó υλικό, που έχει ανάγκη ανθρώπων για τή διαχείριση αυτού τού υλικού, την καταγραφή του κλπ., δέν μπορεί ποτέ να γίνει σωστή δουλειά ούτε από τή μια μεριά ούτε από την άλλη. Όλοι ξέρετε ότι έχουν συμμετάσχει και από δύο χώρους, τó θέμα των προσωπικών σχέσεων είναι τó κατ' έξοχήν αίριο σημείο στη συνεργασία και διασύνδεση. Θα σάς πω μονάχα ένα πράγμα. Στο διάστημα που ήμουν διπλοθεσίτης, ώσπου να γίνω μόνιμος στο Πανεπιστήμιο, άπεγνωσμένα προσπάθησα ως υπάλληλος της 'Υπηρεσίας να χρησιμοποιήσω φοιτητές μου για καταγραφή άρχαϊών. Μοϋ άπαγορεύθηκε!

15. 'Ιορδάνης Δημακόπουλος: Έγώ δέν ήλθα, κύριε Γενικέ Γραμματεϋ και κύριε Πρόεδρε, και άγαπητοί έταίροι, προετοιμασμένοι με χειρόγραφο και έτσι θα σταχυολογήσω μερικά σημεία από την όμιλία τού κ. Πετράκου, προς τά περισσότερα της όποίας πρέπει να πω ότι συμφωνώ. Άν και σε μερικά θα ήθελα να είχε δώσει μεγαλύτερο βάθος. Καταλαβαίνω όμως ότι είναι θέμα χρόνου. Επίσης νομίζω ότι όλοι οί προλαλήσαντες είπανε πράγματα σωστά, κοινές διαπιστώσεις, και αυτό είναι φυσικό για ανθρώπους που έχουμε ζήσει λίγο πολύ στους ίδιους χώρους επί μακρό χρονικό διάστημα. Θα άρχισω με την έπαλληλία των γωνιών τού τριγώνου ή την κατοχή και των τριών γωνιών τού τριγώνου, που είπε ό κ. Τουράτσογλου, από τά ίδια πρόσωπα. Ένα φαινόμενο που μαστίζει την 'Υπηρεσία, και νομίζω ότι τή μαστίζει από τόν προηγούμενο ήδη αιώνα κι έφτανε ως τις μέρες μας, είναι τó γεγονός ότι πράγματι ίσχυρά πρόσωπα, τά όποια έπαιξαν μεγάλο ρόλο στη ζωή της 'Αρχαιολογικής 'Υπηρεσίας και στη μεγέθυνσή της, είχαν πάντοτε τή δυνατότητα, την έξουσία να διατηροϋν πολλές θέσεις. Κι αυτό

ἀπὸ πολλὰς ἀπόγεις ὠφέλησε τὴν Ὑπηρεσία, ἀλλὰ ταυτόχρονα τὴν καθίλωσε σὲ ὀρισμένα πλαίσια καὶ δὲν τῆς ἔδωσε τὴ δύναμή, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι δὲν εἶχαν καὶ ἄλλα ὄραματα πέραν τῶν ὄσων συντηρητικῶν ἢ μὴ εἶχαν στὴν ἐποχὴ τους. Θὰ σᾶς ἀναφέρω ἓνα παράδειγμα, τὸ ὁποῖο ἔχει σχέση, οἰκειότερη γιὰ μένα, δηλαδὴ τὴς ἀνασπιλώσεως τῶν μνημείων. Πρὶν κάνω ὅμως αὐτό, θὰ ἤθελα νὰ πῶ ὅτι οἱ χρόνιες πληγές —καὶ δὲν εἶναι μόνο σημερινές, φοβᾶμαι ὅτι εἶναι πολὺ παλιότερες οἱ πληγές— εἶναι σὲ τρία σημεῖα.

Τὸ ἓνα εἶναι οἱ ἀνασκαφές οἱ ἀδημοσίευτες, ἢ τὸ νὰ σκάβει κανεὶς χωρὶς ἐγκαίρως νὰ δημοσιεύει. Ὁχι στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου, ἀλλὰ τὴν πλήρη δημοσίευση. Τὸ ξέρετε ὅλοι σας καλύτερα ἀπὸ μένα πόσες καὶ πόσες ἀνασκαφές, καὶ μάλιστα μεγάλες, εἶναι ἀκόμη ἀδημοσίευτες. Καὶ ὅχι μόνο ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Ἐδῶ θὰ πρέπει κανεὶς νὰ πεῖ καὶ τὴν εὐθύνη τῶν Ξένων Ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν. Οἱ ἀνασκαφές τους εἶναι ἀδημοσίευτες. Καὶ τῶν Πανεπιστημίων. Ἡ δεύτερη πληγὴ εἶναι ἡ ἔλλειψη καὶ τακτικῆς συντηρήσεως, ἀπλῆς συντηρήσεως ἀλλὰ καὶ μειζόνων ἔργων προστασίας, καὶ εἶναι πληγὴ ἑκατὸν πενήντα ἐτῶν. Δὲν εἶναι καινούργια πληγὴ. Ἡ τρίτη πληγὴ εἶναι βεβαίως τὸ ὀργανωτικὸ, στὸ ὁποῖο ἐντάσσω καὶ τὸ θέμα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ νόμου. Ἐσεῖς, κύριε Γενικέ, ἔχετε ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ εἰδικότερα. Καὶ νομίζω καὶ ἄλλοι ἐταῖροι, ὁ κ. Πάντος, δὲν ξέρω ἂν ἔφυγε. Ἐπιτροπὲς ἔχουν γίνεαι στὰ τριάντα χρόνια ποὺ εἶμαι ἐγὼ στὴν Ὑπηρεσία, καὶ στὰ τριάντα χρόνια θυμᾶμαι ἔξι, ἐπτά, ὀκτὼ φορὲς προσπάθειες γιὰ νέα νομοθεσία. Ἄν λάβετε ὑπόψη σας ὅτι ἡ χώρα —πράγματι σωστὰ τὸ εἶπατε ὅλοι σας καὶ τὸ ξέρουμε ὅλοι— ἰδίως ἀπὸ τὴ δεκαετία τῶν μέσων τοῦ 1950 ἢ ἀπὸ τὸ 1960 καὶ μετὰ δὲν ἔκανε βιομηχανία, δὲν ἔκανε ἄλλα πράγματα: ἐστρέφετο ὁ Ἕλληνας ἀνέκαθεν στὸ μικροεμπόριο καὶ στὴν οἰκοδομή. Ἐκεῖ εἶναι τὸ forte τοῦ δικοῦ μας λαοῦ, τουλάχιστον τοῦ ἑλλαδικοῦ λαοῦ. Μὲ ἀποτέλεσμα ὅμως νὰ ἔχετε τὰ μείζονα προβλήματα πλέον προστασίας τῶν ἀρχαίων, ὅχι ἐξ αἰτίας τους, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ὄμορα καὶ τὴς ὄμορες δραστηριότητες τοῦ ἀνθρώπου, ἰδίως μέσα στὰ ἀστικά κέντρα. Ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος ὅλων αὐτῶν τῶν δεκαετιῶν, ἀπὸ τὸ 1960 καὶ δῶθε, εἶναι τὰ ἀστικά ἀρχαῖα. Βεβαίως τὸ φαινόμενο εἶναι γενικότερο, ἀλλὰ ἐδῶ ἔχει πάρει τεράστιες διαστάσεις λόγω τοῦ δευτέρου ποὺ εἶπα, ὅτι δὲν ὑπῆρχε ποτὲ συντήρηση. Ἄν ἀναλογιστεῖτε πόσα ἀρχαῖα ἔχουν ἀπαλλοτριωθεῖ μέσα στὴν Καδμία, στὴ Θήβα, στὸ Ἄργος, στὴν ἀρχαία Ἀμβρακία, τὰ ὁποῖα εἶναι σὲ βάθος σκαμμάτων 7, 8, 10 μέτρων καὶ ἔχουν ἐξαφανιστεῖ πλέον

τὰ ἀρχαῖα, διότι σκάφθηκαν, ἀπαλλοτριώθηκαν καὶ ἀφέθηκαν ὡς εἶχαν ἐπὶ τριάντα, σαράντα, πενήντα χρόνια μερικά, πλέον δὲν ὑπάρχουν ἀρχαῖα. Τὸ Κράτος, ἡ Πολιτεία, ἔμεῖς οἱ ἴδιοι μόνοι μας κάναμε τὴν καταστροφὴν, διότι τὰ ἀφήσαμε ἀπροστάτευτα. Ἐδῶ δὲ πῶ, νὰ μὲ συχωρήσετε ὅλοι σας, εἴτε ὑπῆρξατε σὴν Ὑπηρεσία, εἴτε δὲν ὑπῆρξατε καὶ εἴστε πανεπιστημιακοὶ ἢ καὶ ἄλλοι μέλη-ἐταῖροι, εἶναι μιὰ τεράστια εὐθύνη τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Κλάδου. Καὶ νὰ σᾶς πῶ γιατί. Ὁ Ὀρλάνδος ὑπῆρξε δάσκαλός σας καὶ ὑπῆρξε καὶ δάσκαλος τῶν ἀρχιτεκτόνων. Εἶναι ἕνας ἀπὸ αὐτούς, ὁ ὁποῖος εἶχε μεγίστη ἰσχὺ· στὸ Πολυτεχνεῖο ἐπὶ τριάντα χρόνια σχεδὸν καθηγητὴς, στὸ Πανεπιστήμιο εἴκοσι χρόνια καθηγητὴς, Γενικὸς Γραμματεὺς ἐδῶ μέχρι τοῦ θανάτου του, περίπου μισὸν αἰῶνα. Εἰς τὴν Ὑπηρεσία, ἄλλο φαινόμενο αὐτὸ δημοσιοῦπαλληλικό, ἐπὶ περίπου πενήντα χρόνια Διευθυντὴς. Βρῆκα σὲ φάκελο τοῦ ἔτους 1911 ἔγγραφο ἰδιόχειρο τοῦ Μπαλάνου, ὑπογεγραμμένο ἀπὸ τὸν τότε Ὑπουργὸ Παιδείας, Τοιριμῶκο ὀνόματι, Κυβέρνηση Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Τὸ καρτὶ τὸ εἶχε προωθήσει ὁ Μπαλάνος, ὁ δικὸς του χαρακτηριστὴς, ἡ μονογραφή τοῦ Μπαλάνου, ἀλλὰ ἀπευθύνεται ὁ Ὑπουργὸς στὸν Μπαλάνο: «Γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι ἐγκρίνομεν τὴν γενομένην πρόσληψιν τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου μετὰ τῶν ἐργαλείων αὐτοῦ διὰ τὰς μετρήσεις εἰς τοὺς Δελφούς». Κατὰ λέξιν τὸ δημοσιεύω στὰ Πρακτικὰ τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς γιὰ τὰ ἑκατὸ χρόνια τῶν ἀνασκαφῶν Δελφῶν. Δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1911 ἔχετε τὸν Ὀρλάνδο. Τὸ '22 ἐπέρχεται ἡ ρήξιν. Μὲ ἀφορμὴ ποιὸ θέμα; Τὴς ἀναστυλώσεις τοῦ Παρθενῶνα τοῦ Μπαλάνου. Ἐκτοτε ἔχετε τὴν ἐπικράτεια Ὀρλάνδου, ποὺ εἶναι ὅλη ἡ Ἑλλάδα πλὴν τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τὴν ἐπικράτεια Μπαλάνου, ποὺ εἶναι μόνον ἡ Ἀκρόπολη. Ὁ Ὀρλάνδος, κὶ ἐδῶ μπαίνω πλέον στὸ κύριον θέμα μου, ἔχει ἐπὶ τριάντα χρόνια μιὰ ὑπηρεσία σὴν ὁποία ὀργανικά, νομικά, ὑπάρχει ἕνας μόνον ἀρχιτέκτονας, ὁ ἑαυτὸς του, καὶ ἕνας ὁ Στίκας. Λίγο ἀργότερα ἔχει δύο ἀρχιτέκτονες, ὁ ἑαυτὸς του Διευθυντὴς καὶ ὑφιστάμενοι Στίκας καὶ Μπούρας. Τὸ '63 ἡ ὑπηρεσία αὐτὴ ἔχει πέντε ἀρχιτέκτονες καὶ μὲ τὸν Διευθυντὴ ἔξι. Αὐτὰ εἶναι νούμερα καὶ εἶναι ἀκριβῆ αὐτὰ τὰ νούμερα ποὺ σᾶς δίδω. Τὸ '67, μὲ τὴν κήρυξιν τῆς δικτατορίας, ἔχει ἐπὶ ἀρχιτέκτονες καὶ τὸν Διευθυντὴ. Ἡ δικτατορία ἕνα χρόνο μετὰ ἐκδιώκει τὸν Διευθυντὴ ἀρχιτέκτονα καὶ βάζει πολιτικὸ μηχανικὸ Διευθυντὴ, τὸν κ. Σολομωνίδην. Μέχρι τὰ τέλη τῆς δικτατορίας, κὶ ἐδῶ εἶναι δεύτερο λάθος τῶν ἀρχαιολόγων, θέλοντας νὰ κτυπήσουν τὸν διάδοχον ἢ τὸ διάδοχον σχῆμα μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ὀρλάνδου τὸ ἔτος 1958 καὶ τὴν ὑπαγωγὴν τῆς

Ἄναστυλῶσεως στὴ Γενικὴ Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων, κυποῦν τὴν ἴδια τὴ Γενικὴ Διεύθυνση. Δηλαδή τί γίνεται. Χρησιμοποιεῖται ὁ νόμος Ὁρλάνδου τῆς Ἀναστυλῶσεως, ὁ 214, καὶ γίνονται προσλήψεις ἀρχιτεκτόνων περίπου ὅπως ὁ κάθε Ἐφορος στὴν ἐπαρχία νόμιζε. Νομίζω ὁ Σολομωνίδης, κι ἐγὼ ἔχω πέσει σ' αὐτὸ τὸ σφάλμα, ἔδινε τηλεγραφικῶς ἔγκριση μὲ ἓνα χαρτί: «Δὲν ἔχομε ἀντίρρηση γιὰ τὴν πρόσληψη». Μὲ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὸ '67 μέχρι τὸ '73 νὰ ἔχετε ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τοῦ ἐνὸς καὶ τῶν δύο, νὰ ἔχουν γίνει τριάντα πέντε οἱ ἀρχιτέκτονες, χωρὶς κριτήριο κὰν ἐπιλογῆς, διότι οἱ ἄνθρωποι δὲν μποροῦσαν νὰ διαλέξουν.

Ἐρχόμαστε στὸ '76 ποὺ ἀναλαμβάνω ἐγὼ καὶ ὑπάρχουν ἀρχιτέκτονες τοῦ '50. Πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια ἦταν ἑκατὸν τριάντα ὅκτι καὶ σήμερα εἶναι διακόσιοι πενήντα. Εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις, ἐγὼ σὰς εἶπα μόνον ἀριθμούς, γίνονται μόνο δυὸ φορές. Μία φορὰ ἐπὶ ἀειμνήστου Τρυπάνη τὸ '77, καὶ εἰσάγονται μόλις δεκαοκτὼ ἀρχιτέκτονες, καὶ μία ἐπὶ Νιάνια, καὶ εἰσάγονται ἄλλοι δεκαεννιά. Ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι ἀρχιτέκτονες δὲν ἔχουν περάσει ἀπὸ πουθενά. Ἀπὸ κανέναν ἔλεγχο. Ἐσεῖς μιλήσατε, καὶ σωστά, γιὰ τοὺς ἀρχαιολόγους. Δὲν πρέπει νὰ ἀρκεστεῖ κανεὶς στὶς σπουδές, οἱ ὁποῖες μάλιστα ἔχουν γίνει στὸ πνεῦμα τῶν σπουδῶν τοῦ 19ου αἰῶνος γιὰ νὰ γίνουν καθηγητὲς στὸ Γυμνάσιο, ὅπως ἦταν ὁ συχωρεμένος ὁ πατέρας μου, ὁ ὁποῖος νόμιζε ὅτι καὶ ἐκεῖνος ἦταν ἀρχαιολόγος, ἦταν ὅμως ἀπλῶς ἓνας φιλόλογος. Φοβᾶμαι πάρα πολὺ ὅτι τὸ curriculum τῶν σπουδῶν δὲν ἔχει πάρα πολὺ τροποποιηθεῖ καὶ στοὺς ἀρχιτέκτονες. Εἴμαστε μιὰ χώρα, ἡ ὁποία ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνια κάνει προσπάθειες νὰ φτιάξει, ὑποτίθεται, κύκλο μεταπτυχιακῶν σπουδῶν τῆς ἀναστυλῶσεως καὶ δὲν τὸν ἔχει φτιάξει ποτέ, καὶ ξέρετε γιατί; Παλιότερα ὑπῆρχε ἡ ἔρις δύο Πολυτεχνείων. Θὰ κάνει τὸ Μετσόβιο ἢ θὰ κάνει τῆς Θεσσαλονίκης; Τελικὰ δὲν ἔκανε κανένα. Ἔτσι εἴμαστε: χώρα ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἐξειδίκευση σὲ σπουδὲς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ ἱατρικὴ ἔχει ἐξειδικεύσεις καὶ ὀρθὰ νομίζω μίλησαν καὶ γιὰ τὰ ἀντίστοιχα τῆς ἀρχαιολογίας. Ἡ ἱατρικὴ ἔχει ἐξειδικευθεῖ. Θὰ διανοηθεῖ ἓνας νὰ πάει σήμερα σ' ἓνα γενικὸ παθολόγο νὰ κοιτάξει τὸ στομάχι του; Ὅχι βέβαια. Μήπως τὴν καρδιά του; Μήπως θέματα τοῦ σκελετοῦ; Κι ὅμως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ἀρχαιολογία διδάσκονται τουρλοῦ τουρλού, ὡς πασαλείμματα περίπου, καὶ μὲ συχωρεῖτε γιὰ τὴν ἔκφραση, ἀλλὰ τουλάχιστον στὸ θέμα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς θὰ ἐπιμείνω. Δὲν ὑπάρχει ἐξειδίκευση οὔτε καὶ ἀρχιτέκτονες μνημείων, γιὰ τοὺς ὁποίους θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει στὸ Πολυτεχνεῖο εἰδικὸς κλάδος, γιὰ νὰ μὴν πῶ ἄλλος προσανατολισμὸς τῶν σπουδῶν. Ὁ ἀρχιτέ-

κτονας μνημείων δὲν θὰ ἴπρεπε νὰ διδάσκεται τὶς συνθέσεις, δὲν θὰ ἴπρεπε νὰ σχεδιάζει πολεοδομία, θὰ ἴπρεπε ὅμως νὰ διδάσκεται τὴν ἀρχαία ἀρχιτεκτονική, θὰ ἴπρεπε νὰ διδάσκεται σχέδιο ἀποτυπώσεως σωστά. Δὲν τὰ διδάσκουν τώρα ὅλα αὐτὰ καὶ ἐπιπλέον δὲν ὑπάρχει μεταπτυχιακὸ στὶς ἀναστυλώσεις. Ἐγὼ ἤμουν ὁ πρῶτος πού πῆγα στὴν Ἄγγλία νὰ κάνω σπουδὲς ἀναστυλώσεως, πρὸ 25ετίας περίπου. Εἴμαστε μιὰ χώρα ἢ ὁποία ἴσως, ὅπως θὰ μοῦ λέγατε καὶ πολλὲς ἄλλες χώρες, ἔχει μιὰ καθίζηση τῶν κλασικῶν ἰδεωδῶν, τῆς κλασικῆς παιδείας. Μέγα θέμα αὐτό. Αὐτὸ ἐπιδρᾷ ἀρνητικὰ στὰ πάντα. Καὶ μάλιστα στὶς μέρες μας. Καὶ ὅταν λέω στὶς μέρες μας δὲν ἐννοῶ τὶς τελευταῖες μέρες. Συνεχίζω ὅμως γιὰ τὴν ἴδια τὴν Ὑπηρεσία. Ἐρχεται ἢ ἴδια ἢ Ὑπηρεσία, ἢ ὁποία εἶχε τουλάχιστον δύο νόμους, δύο διαφορετικούς, ἕναν γιὰ τοὺς ἀρχιτέκτονες καὶ παρόμοιον γιὰ τοὺς ἀρχαιολόγους, πού προέβλεπαν, τουλάχιστον τὸ τυπικό, ὅτι δὲν θὰ ὑπάρχει προαγωγή καὶ στὸν ἕναν κλάδο καὶ στὸν ἄλλο κλάδο ἄνευ ἐπιστημονικοῦ δημοσιεύματος, κι ἔρχεται ἢ δεκαετία τοῦ '80 καὶ τὸ καταργεῖ αὐτό. Καὶ καταργεῖ καὶ ἰσοπεδώνει τὰ πάντα καὶ κάνει ἀκόμη κάτι χειρότερο. Ἰσοπεδώνει τοὺς βαθμοὺς καὶ τοὺς μισθοὺς. Ὁ ὁμιλῶν μετὰ τριάντα χρόνια, μὲ τὰ μεταπτυχιακά, μὲ Doctorat κλπ., δὲν ἔχω καμία ἀπολύτως διαφορὰ, νὰ ξέρετε, ἀπὸ ἄλλους νεωτέρους μου πού ἔχουν δεκαπέντε χρόνια ὑπηρεσία χωρὶς νὰ ἔχουν καμία ἐξειδίκευση καὶ κανένα δημοσίευμα. Ὅταν δὲν τολμάει κανεὶς νὰ μιλήσει σὲ συσκέψεις γιὰ τὰ προσόντα αὐτά, νομίζω ἀρκετοὶ ἀπὸ δῶ θὰ μὲ ἔχουν ἀκούσει, γιὰ τὴν λέω μὲ παρηγοσία αὐτὰ τὰ θέματα... Ξέρετε τί μοῦ ἔλενε μετὰ; Ὅτι ἀποτελῶ γόνιο. Ὅτι εἶμαι γόνιο. Ὅτι περίπου εἶμαι παράφρων. Λέω πράγματα τρελά! Λοιπὸν ἢ Ὑπηρεσία συνεχῶς πάσχει καὶ φοβοῦμαι πάρα πολὺ ὅτι ἀκόμη καὶ οἱ ἀλλαγὲς τῶν ὀργανισμῶν, τῶν νόμων, δὲν θὰ στηριχθοῦν σὲ ὑγιᾶς ὑλικό, διότι ἔχει ἀλωθεῖ ἐκ τῶν ἔσω καὶ πολὺ φοβοῦμαι ὅτι κάτι παρόμοιο συμβαίνει, παρὰ τὰ ἀντιθέτως ἀκουσθέντα, σὲ μιὰ μεγάλη ἴσως μερίδα καὶ τῶν ἀρχαιολόγων. Λυποῦμαι πάρα πολὺ πού ἐγὼ ὁ ἴδιος, πού δὲν θὰ ἴπρεπε νὰ ἤμουν ἀρμοδιότερος, βλέπω ἀκόμη καὶ ὀρθογραφικὰ λάθη, ὅχι μόνον στοὺς ἀρχιτέκτονες, τῶν ὁποίων τὰ κείμενα βρῖθουν ἀπὸ τέτοια λάθη, ἀλλὰ καὶ σὲ κείμενα κλασικῶν ἀρχαιολόγων, καὶ δὲν μπορεῖτε νὰ μοῦ πεῖτε ὅτι θὰ ἤξερα καλύτερη ὀρθογραφία ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ ἔχω πατέρα φιλόλογο. Δὲ θὰ ἦταν αὐτὸ τὸ δικαιολογητικό. Γιὰ τὸν ὀργανισμό ἐγίνε μιὰ προσπάθεια πρόσθετη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς ὑπουργίας τῆς κυρίας Μπακογιάννη. Ὁ κ. Λαμπρινουδάκης, πολλοὶ ἄλλοι, προσπάθησαν, μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν τέλεια.

Ἐρρίφθη σὸ καλάδι τῶν ἀχρήστων. Εἶναι αὐτὸ πού εἶπατε ἐσεῖς. Ὅτι κάθε ἕνας βλέπει ὅτι αὐτὸ εἶναι ἄχρηστο. Τὸ πετάει. Τελείωσε. Δὲν ξέρω πόσο ἦταν τέλειο καὶ πόσες ἀτέλειες εἶχε, ἀλλὰ κανεὶς δὲν διαγράφη μ' ἓνα σφουγγάρι ὅ,τι ἔκαναν οἱ πρίν.

Στὸ θέμα τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίων Ἔργων. Εἶχαι δίκαιο. Ἐγὼ τὸ ἔχω γράγει κατ' ἐπανάληψιν. Ἔπρεπε ἀπὸ πολὺ παλιὰ νὰ ἐνταχθεῖ ἐκεῖ. Πράγματι, ἐκ τῶν ἔσω δὰ μπορούσε νὰ ἔχει γίνει. Νομίζω ὅτι καὶ ὁ κ. Κοκκολιάδης κάποτε τὸ ἔλεγε, τὸ '76. Πράγματι, ἔχετε δίκιο. Ἀλλὰ δὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει γίνει πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Γιατὶ ἔτσι ἴσως δὰ μπορούσαμε οἱ δύο κλάδοι μαζί, ὁ ἀρχαιολογικὸς καὶ ἕνας ἄλλος, πού οἱ πῖο πολλοὶ τὸν θεωροῦσατε τεχνικό —δὲν δὰ ἔπρεπε νὰ τὸν θεωρεῖτε ἔτσι, δὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαι βοθηθεῖ νὰ ἀνεβεῖ πῖο πάνω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ καλοῦ τεχνικοῦ—, λοιπὸν δὰ μπορούσαμε νὰ εἶχαι μπουλιάσει καὶ τὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίων Ἔργων καὶ τοὺς πολεοδόμους, καὶ δὰ μπορούσαμε νὰ εἶχαι βγάλει κι ἄλλους Κοκκολιάδιδες. Δηλαδὴ ὁ κ. Κοκκολιάδης εἶχε θεβαίως μιὰ παλιότερη ἀγάπη γιὰ τὰ ἀρχαῖα γενικῶς, ἀλλὰ μπουλιάστηκε, βοηθήθηκε ἀφ' ὅτου ἔκανε τὸ διάταγμα τῆς Κνωσοῦ, μπῆκε σὸ Ἀρχαιολογικὸ Συμβούλιο. Ἡ προσπάθειά μας δὰ εἶχε εὐδοκιμήσει πολὺ περισσότερο ἐὰν ἡ Ὑπηρεσία εἶχε μπει στὴ δεκαετία τοῦ '50, ἢ τοῦ '60 ἔστω, μέσα σὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίων Ἔργων.

Κι ἔρχομαι σὸ τρίτο θέμα, σὴν τρίτη πληγή, τὴν ἀνάμειξη τοῦ πολιτικοῦ καὶ κομματικοῦ παράγοντος στὰ πράγματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Καὶ ξεκίνησε, ξέρετε πότε; Ἀφ' ὅτου ὁ οἰκοδομικὸς ὄργανος ἔφτασε στὰ ἀστικά κέντρα, γι' αὐτὸ μίλησα γιὰ τὸ ἀστικὸ ἀρχαῖο, τὴ σχέση, ἄμεση πλέον, τοῦ ιδιώτου πρὸς τὸ ἀρχαῖο. Δὲν τὴν εἶχαι πρίν. Παρατηρήστε τὶς συνέπειες τῆς προηγούμενης δεκαετίας. Δὲν εἶχε τέτοια φαινόμενα ἀναμείξεως, διότι ἀπλούστατα ἡ οἰκοδομικὴ δραστηριότητα ἦταν τέτοια, πού δὲν ὀδηγοῦσε στὴ συχνότητα αὐτῆ τῆς συγκρούσεως τοῦ μὲν πρὸς τὸν δέ. Ἀπόδειξη αὐτοῦ; Ὁ Διευθυντὴς Ἀρχαιοτήτων ἢ Βυζαντινῶν εἶχε ἀλλάξει πάμπολλες φορὲς τὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια, μερικὲς φορὲς ὑπάρχει μάλιστα ἀλληλοεπίδραση διαδοχῆς. Σὲ ἄλλες ὑπηρεσίες δὲν σημειώθηκαν τέτοιες ἀλλαγές, ἔμειναν σταθερές. Καὶ θεβαίως εἶναι αὐτονόητο, διότι κάθε νέα Κυβέρνηση νόμιζε ὅτι δὰ ἔβρισκε κατάλληλο πρόσωπο, γιὰ νὰ διοικεῖ τί; Τὶς Διευθύνσεις αὐτές, οἱ ὁποῖες εἶχαν ἄμεση σχέση μὲ τοὺς χώρους καὶ τὰ τμήματα ἀρχαιολογικῶν χώρων. Ἐκεῖ εἶναι τὸ μυστικὸ. Φταίμε ὅμως ἐμεῖς πού δώσαμε τὴν ἀφορμὴ γιὰ νὰ γίνουν αὐτά. Ἔπρεπε νὰ εἶχαν γίνει οἱ ἀλλαγές, ξέρετε πότε; Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ὁρλάνδου καὶ τοῦ

Κοντολέοντος και του Καρούζου. Τότε έπρεπε να είχαν γίνει οι άλλες γές. Έκείνοι δεν είχαν τη διορατικότητα, μεγάλοι ήταν αλλά δεν είχαν τη διορατικότητα. Δεν σκέφτεστε και διερωτάσθε πώς ο μέγας Όρλάνδος νόμιζε ότι θα μπορούσε να κάνει δουλειά μ' έναν οργανισμό νόμου που έλεγε «ό Διευθυντής και ένας αρχιτέκτων»; Είναι χονδροειδές το πράγμα!

Τώρα έρχομαι σε δύο ειδικότερα θέματα. Το ένα είναι της Ακροπόλεως. Αναγκαίο είναι ένα συνέδριο για την Ακρόπολη. Γιατί θα έπρεπε να έχουν έλθει οι Ιταλοί, όπως ήλθαν τις προάλλες δυο-τρεις Ιταλοί καθηγητές, να μας ομιλήσουν περί αναστηλώσεων; Θεωρητικώς έννοείται και μόνον. Λοιπόν δεν θα μπορούσε να γίνει αυτό; Βέβαια, από την άλλη πλευρά έχουν γίνει συνέδρια της Ακροπόλεως και το τελευταίο είναι του Μαΐου του '94, ήταν όμως ειδικό το αντικείμενο, ενώ αυτή τη φορά θα μπορούσε να κοιτάξει κανείς τα πάντα υπό ένα γενικότερο πρίσμα, ειδικά για τα έργα της Ακροπόλεως. Ειδικά δηλαδή τις αναστηλώσεις των κλασικών μνημείων. Και έρχομαι βεβαίως στο θέμα της ένοποίησης των αρχαιολογικών χώρων, του τελευταίου που σας άπασχολεί περισσότερο. Η Διεύθυνση και εγώ προσωπικώς δεν είχα δει όλη αυτή την υπόθεση με καθόλου καλό μάτι. Βεβαίως ήταν ένα έργο το οποίο θα μπορούσαμε να το είχαμε ξεκινήσει και αυτό, έστω και ως έργο βιτρίνας, πρό πολλών ετών. Τουτό μόνο θέλω να σας πώ. Ότι η Διεύθυνση δεν έχει καμιά σχέση με το έργο αυτό. Έχουν άλλα τμήματα του Υπουργείου η πρόσωπα, όχι όμως η Διεύθυνση. Έλπίζω να τους φωτίσει ο Θεός και να κάνουν το σωστότερο. Πάντως από την άλλη πλευρά μακαρίζω τον εαυτό μου που δεν έχω άμεση σχέση.

16. Γρηγόριος Κωνσταντινόπουλος: Είναι πολύ άργα και μόνον ένα πράγμα ήθελα να πώ. Στο γενικό πλαίσιο της συντηρήσεως των αρχαίων δεσπόζοντα ρόλο παίζει σ' όλη την έκτασή του το θέμα μουσεια. Και αυτό σήμερα παρουσιάζεται με μεγαλύτερη ένταση λόγω των συνθηκών της γενικής μόλυνσεως και όχι της μερικής, όπως πριν από κάμποσα χρόνια παρουσιάζανε. Θα ήθελα, εάν είναι σύμφωνη ή όμύγυρις, να όρισθεϊ κάποια άλλη Γενική Συνέλευση με προετοιμασία κάποιων, οι όποιοι θα κάμουν εισηγήσεις στο θέμα αυτό: «Τά μουσεια στην Ελλάδα».

17. Άγγελος Βλάχος: Δεν είχα τον σκοπό να λάβω τον λόγο, εάν είχε άκουσθεϊ από έναν από τους προηγούμενους ρήτορας να δίγεται το

θέμα, τὸ βασικὸ γιὰ μένα, τῆς συνδέσεως τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖο ὑπάρχει στὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τὰ ὅσα ἔχω ἀκούσει καὶ τὴ λίγη πείρα, τὴν ὁποία ἔχω ἀποκίσει ἀπὸ τὴ θητεία μου ὡς Ἀντιπρόεδρου τῆς Ἐταιρείας, ἀκούγοντας τὸν κ. Πετράκο καὶ τὸν κ. Πρόεδρο, ἔχω δημιουργήσει τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ κλειδί τοῦ κάστρου, ἂν θεωρήσουμε ὅτι ἡ ἀρχαιολογία ἀποτελεῖ ἓνα κάστρο, τὸ κλειδί τῆς πόρτας εἶναι τὸ Ἀρχαιολογικὸ Συμβούλιο. Καὶ μοῦ εἶχε πεῖ ὁ κ. Πετράκος ὅτι κάποτε τὸ Ἀρχαιολογικὸ Συμβούλιο εἶχε μιὰ καλὴ λειτουργία μὲ σωστὴ νοοτροπία, διότι ἀπετελεῖτο ἀπὸ μέλη τὰ ὁποία εἶχαν καὶ γνῶσιν καὶ συνειδήσιν τῆς ἀποστολῆς τους, ἀλλὰ κυρίως γνῶσιν, τὸ ὁποῖο σημαίνει ὅτι ἡ πλειονότης τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου αὐτοῦ ἦσαν ἀρχαιολόγοι. Κάποια στιγμή ἦλθε ἓνας νόμος, ὁ ὁποῖος ἀνέτρεψε αὐτὴ τὴν πλειοψηφία, τώρα τὴν ἔχουν ἄνθρωποι ἐντελῶς ἄσχετοι, οἱ ὁποῖοι μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ Δήμαρχοι κάποιας περιοχῆς. Πρέπει ἀκόμη νὰ πῶ ὅτι ἡ Ἐταιρεία ἔκανε δύο προσπάθειες διὰ νὰ ἐπαναφέρει τὴν παλαιὰ σύνθεσιν τοῦ Συμβουλίου αὐτοῦ. Ἡ μὲν κυρία Μελίνα Μερκούρη δὲν ἔδωσε καμία σημασία. Ἡ κυρία Ψαρούδα Μπενάκη ἀπάντησε ὅτι ἔτσι θὰ χάσει ἡ Πολιτεία τὸν τρόπο ἐλέγχου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου. Ἐγὼ τῆς ἀπάντησα «Μὰ ἀκριβῶς αὐτὸ πρέπει νὰ γίνει», ἰδίως δὲ νὰ μὴν εἶναι Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου ἢ ὁ Διευθυντὴς Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἓνας Ἀρεοπαγίτης ἢ ἓνας ἀπὸ τοὺς πολὺ ὑψηλὰ ἰσταμένους δικαστάς. Ἡ κυρία Μπακογιάννη εἶπε ὅτι εἶναι σωστὸ μὲν, ἀλλὰ ὅτι θὰ τὸ μελετήσει, καὶ ἔχω τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ Ὑπηρεσία μᾶλλον ἐκεῖ ἀντέδρασε. Ἐκεῖ ἐσταμάτησαν οἱ ἐνέργειες καὶ τῶν ἄλλων παραγόντων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἀλλὰ ἔχω τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἂν ξυπνοῦσαμε ὅλοι ὅσοι ἐνδιαφερόμαστε γι' αὐτὸ καὶ γιὰ τὴν ἀρχαιολογία γενικὰ καὶ γιὰ τὸ θέμα τὸ εἰδικὸ αὐτὸ καὶ κάναμε ἓνα εἶδος ἐκστρατείας, τὴν ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ σκεφθοῦμε πῶς θὰ τὴν κάνουμε, μὲ τὸν Τύπο, μὲ ραδιοφωνικὰς ἐκπομπὰς, μὲ δελτία, μὲ προσωπικὰ διαβήματα, ἴσως νὰ μπορούσαμε νὰ πετύχουμε κάτι. Καὶ νομίζω ὅτι αὐτὸ εἶναι ἓνα θέμα, τὸ ὁποῖο εἶναι κλειδί καὶ πρέπει νὰ τὸ ἐπιδιώξουμε. Δηλαδὴ νὰ δημιουργήσουμε ἓνα πνεῦμα, ἄς ποῦμε, ἐνθουσιασμοῦ γιὰ τὴ λύσιν αὐτοῦ τοῦ θέματος. Μὲ τὸ Ἀρχαιολογικὸ Συμβούλιο νὰ λειτουργεῖ ὅπως πρέπει νομίζω ὅτι πολλὰ ζητήματα μποροῦν νὰ λυθοῦν καὶ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ συνεργασία τῶν τριῶν γωνιῶν, γιὰ τίς ὁποῖες ἔκανε λόγο ὁ κ. Τουράτσογλου. Καὶ νομίζω ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ σκοπὸς θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτευχθεῖ, μὲ τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ ἀναδι-

άρθρωση όπως πρέπει του 'Αρχαιολογικού Συμβουλίου, το οποίο ίσως από 15μελές να γινόταν 12μελές, με νικώσα την γήφο του Προέδρου.

18. 'Αγγελικὴ 'Ανδρειωμένου: Νὰ ἀπαντήσω μόνον εἰς τὸν σεβαστὸν 'Ακαδημαϊκόν. Ἦθελα νὰ πῶ τὸ ἐξῆς. Θυμᾶμαι ὅτι αὐτὸς ὁ νόμος ἔγινε πρὸ ἀρκετῶν ἐτῶν καὶ ἐξ αἰτίας του εἶχαν φθάσει τὰ μέλη του σὲ σημεῖο νὰ παραιτηθοῦν. Τοῦτο τὸ θυμᾶμαι ἀπὸ τὴν κυρία Φιλίππᾶκη καὶ δὲν ἔγινε ἀπολύτως τίποτε. Μὴν περιμένετε ὑποστήριξη ἀπὸ τὸν Τύπο. Ὁ Τύπος εἶναι τόσο πολὺ ἀλωμένος ἀπὸ τὰ συμφέροντα τὰ οἰκονομικά, ὄχι τὴν τελευταία διαίτη, ἀλλὰ ἀπὸ χρόνια πολλά, ποὺ ποτὲ δὲν ὑπερασπίζεται τὴν 'Αρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Ἐγὼ τὸ τί ἄκουσα στὴν Θήβα χρόνια ὀλόκληρα ἀπὸ τὸν τοπικὸ Τύπο! Ἀλλαγὴ τῆς συνδέσεως τοῦ Συμβουλίου μὴν περιμένετε, διότι τὴν ἴδια γήφο ποὺ εἶχα ἐγὼ τὴν εἶχε, κύριε Ἀντιπρόεδρε, καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινοτύπτος τῆς Ἐλευσίνας καὶ κάποτε εἶχαν βάλει ὡς μέλος τοῦ Συμβουλίου καὶ τὸν Δήμαρχο τῶν Θηβῶν, ὁ ὁποῖος ἔκανε μεγάλη καταστροφὴ στὰ ἀρχαῖα τῶν Θηβῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα τῶν Ἐφορευτῶν, τῶν Ἐφόρων, ἦθελα νὰ πῶ τοῦτο: γιὰ τὸ θέμα τῆς καταγραφῆς τῶν ἀρχαίων εἶχε πραγματικὰ ὁ Κλάδος ἀντιδράσει. Οἱ Ἐφορεῖες ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ καταγράμουν ἐπείγοντως τὰ ἀρχαῖα. Προσλαμβάνουμε ἀνθρώπους, ὄχι φοιτητὰς, τελειωμένους ἀπὸ τὰ Πανεπιστήμια, ἐγὼ ἀπὸ τὸ Ἀθηνῶν φυσικὰ, διότι ἀπὸ τὸ Θεσσαλονίκης δὲν δεχόταν κανεὶς λόγῳ ἀποστάσεως, καὶ οἱ ὁποῖοι κατέγραψαν τὰ ἀρχαῖα. Ἐγὼ παρέλαβα ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Θηβῶν στὸν κατάλογο 216 καὶ τὸν ἀνέβασα στὶς 32.000 μέσα σὲ δεκαοκτὼ χρόνια. Πῆρα ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια 1.850 κι ἔφτασα 14.000 ὅταν ἔφυγα. Ἄρα λοιπὸν στὶς Ἐφορεῖες ἀρκεῖ ὁ Προϊστάμενος νὰ θέλει, ὄχι μόνος του, νὰ παίρνει προσωπικὸ καὶ νὰ καταγράφουν. Ἐγὼ καὶ ἀπὸ τὴν Βέροια ποὺ πέρασα πῆρα ἀνθρώπους, ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη, ἐκλεκτοὺς νέους ἐπιστήμονας, οἱ ὁποῖοι κατέγραψαν καὶ τὸ Μουσεῖο Κοζάνης καὶ τὸ Μουσεῖο Βεροίας. Δὲν χρειάζεται νὰ παρεμβαίνουν τὰ Πανεπιστήμια στὴν καταγραφὴ τῶν καταλόγων. Τώρα, ὅσον ἀφορᾷ τὰ δημοσιεύματα, ὅλες οἱ ἀποδηκτικὲς τῶν μουσείων εἶναι γεμάτες ἀρχαῖα τοῦ προηγούμενου αἰῶνος καὶ ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι ἔχουν πεθάνει. Δὲν καταλαβαίνω γιὰτὶ ὑπῆρχε αὐτὴ ἡ τάση τῶν ἀνθρώπων μέχρι πρὸ δέκα ἐτῶν προτοῦ νὰ μποῦν στὴν Ὑπηρεσία καὶ φώναζαν καὶ ἔλεγαν «οἱ Ἐφοροὶ δὲν μᾶς δίνουν νὰ δημοσιεύσουμε», καὶ τώρα ποὺ μπῆκαν στὴν Ὑπηρεσία καὶ δουλεύουν περίπου δώδεκα χρόνια δὲν ἔχουν κάνει καμία ἐπιστημονικὴ ἐργασία πλὴν ἐξαιρέσεων. Ἐφ' ὅσον

υπάρχουν τὰ εὐρήματα τῶν νεκρῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ἀποθῆκες εἶναι γεμάτες, δὲν φαντάζομαι νὰ εἶναι κανεὶς τόσο κακοήθης, Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων ἢ Προϊστάμενος ἐφορευῶν μιᾶς Ἐφορείας, ὥστε ὅταν ἔλθει ἓνα Πανεπιστήμιο ἢ κάποιος ἄλλος καὶ πεῖ «μπορῶ νὰ πάρω ἀπὸ τίς ἀποθῆκες σας νὰ βάλω νὰ δουλέγουν μερικὰ παιδιὰ, νὰ κάνουν διδακτορικό κλπ.», νὰ τοῦ πεῖ ὄχι, ἐκτὸς κι ἂν εἶναι μπλοκαρισμένα, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ Μουσεῖο Θηβῶν, ἀρχαῖα ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ πολέμου, ἐλλεῖγει χώρου, γιατί εἶναι ἀκόμη μέσα σὲ μεγάλα κασόνια, τὰ ὁποῖα ἔχουν βάλει τὸ ἓνα πάνω στὸ ἄλλο καὶ εἶναι ἀπρόσιτα. Ἄλλὰ τὰ ὑπόλοιπα ποὺ υπάρχουν καὶ δὲν εἶναι προσωπικὰ εὐρήματα, ἢ ἐγὼ προσωπικὰ καὶ προσωπικὰ μου εὐρήματα νὰ ἔχω, ἐὰν δὲν μὲ ἐνδιαφέρει αὐτὸ τὸ συγκεκριμένο, τὸ δίνω. Δὲν νομίζω ὅτι ὑπάρχει τέτοια περίπτωση, ὅσον ἀφορᾷ αὐτό.

19. Φανὴ Δροσογιάννη: Ὁ κ. Κωνσταντινόπουλος πρότεινε νὰ γίνει ἓνα συνέδριο γιὰ τὰ μουσεῖα. Πολὺ σωστὸ αὐτό. Ἄλλὰ ἐκεῖνο ποὺ θεωρῶ πῶς ἀπαραίτητο καὶ πῶς ἐπεῖγον εἶναι νὰ γίνει ἓνα συνέδριο γιὰ τίς ἀναστυλώσεις. Τὸ μεγάλο πρόβλημα καὶ τὸ μεγαλύτερο μειονέκτημα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας εἶναι ὅτι αὐτὴ τὴ στιγμή δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσει ζωντανὰ τὰ μνημεῖα ποὺ υπάρχουν στὴ χώρα. Ἡ μεγάλη αἰμορραγία τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀπὸ τὴν καθημερινὴν κατάρρευση μνημείων, βυζαντινῶν, παλαιοχριστιανικῶν, ἀρχαίων, ποὺ κατὰ ἑκατοντάδες καταρρέουν. Τὰ βλέπομε, τὰ φωτογραφίζομε, στέλνομε τίς φωτογραφίες τους στὴν Κεντρικὴ Ὑπηρεσία κι ἐκεῖ σταματᾷ ἡ ὑπόθεση. Μᾶς ἔδωσαν πιστώσεις, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ πληρώνομε ἡμερομίσθια. ἔχομε τεχνικὲς μελέτες γιὰ μνημεῖα καὶ δὲν μπορούμε νὰ τίς ἐφαρμόσομε, γιατί δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πληρώσομε ἡμερομίσθιο πάνω ἀπὸ 4.000 καὶ οἱ τεχνίτες μᾶς ζητοῦν 20.000 ἡμερομίσθιο. Ὑστερα δὲν ἔχομε πολιτικούς μηχανικούς. Οἱ ἀρχιτέκτονες δὲν μποροῦν νὰ συντάξουν τίς μελέτες ποὺ χρειάζονται τὰ μνημεῖα, γιατί εἶναι λίγο ἔξω ἀπὸ τὴν εἰδικότητά τους. Ἡ μεγάλη αἰμορραγία τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀπὸ τὴν ἀπώλεια τῶν μνημείων ποὺ εἶναι καθημερινὴ καὶ δὲν τὸ συνειδητοποιοῦμε. Λίγοι ἄνθρωποι μόνο τὸ ξέρομε. Νομίζω ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ συνέδριο ποὺ προέχει νὰ γίνει. Νὰ καταλάβομε τὸ πρόβλημα καὶ νὰ ἀποφασίσομε νὰ τὸ ἀντιμετωπίσομε.

20. Πέτρος Καλλιγᾶς: Μὲ συγχωρεῖτε. Ἦθελα ἀπλῶς δύο σημεία, τὰ ὁποῖα δὲν ἔδιξα πρῖν. Τὸ ἓνα εἶναι ὅτι δὲν θεωρῶ ἀληθῆς ὅτι

τὰ ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως παίρνουν τὸ 75% καὶ 80% τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου γιὰ ἔργα ἀναστυλώσεως, ὅπως ἐλέχθη, καὶ δὴ ἔπρεπε, προτείνω νὰ εἴμαστε λίγο προσεκτικοί, γιὰτὶ δὲν μπορεῖ τὰ ἔργα στερεώσεως τῆς Ἀκροπόλεως νὰ ὀνομάζονται ἔργα βιτρίνας. Αὐτὸ ἦταν ἀτυχὲς νὰ τὸ πεῖ ἕνας συνάδελφος καὶ δὲν νομίζω ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτό. Τὸ ἄλλο εἶναι μιὰ μικρὴ ἀπάντηση πρὸς τὸν κ. Κοκκολιάδη. Ἡ Ὑπηρεσία διὰ τῆς Ἐπιτροπῆς Συντηρήσεως Μνημείων Ἀκροπόλεως καταβάλλει, δὴ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ ἐπιτέλους, κάθε δυνατὴ προσπάθεια νὰ κρατᾷ ζωντανὸ καὶ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ Ἐξωτερικὸ τὸ θέμα τῶν ἀναστυλώσεων. Καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιτυγχάνει διὰ μέσου τῶν Διεθνῶν Συναντήσεων ποὺ κάνει, καὶ μόλις τὸν Μάιο τοῦ 1994 ἔκανε τὴν τέταρτη συνάντησή της. Μέσα, ὅπως ξέρεῖ ὁ κ. Κοκκολιάδης, ἡ Ἐπιτροπὴ Συντηρήσεως χρησιμοποιεῖ μελετιτὲς, οἱ ὁποῖοι ἐπεξεργάζονται θέματα καὶ ὑποβάλλουν προτάσεις. Λοιπὸν, ὅλα τὰ ἀναφερθέντα ὡς γενόμενα ἢ προτεινόμενα ἢ συζητούμενα ὡς ἀναστυλώσεις τῆς Πινακοθήκης κλπ., εἶναι προτάσεις τῶν μελετιτῶν, οἱ ὁποῖοι σὰν ἐπιστήμονες νέοι εἶναι ἐλεύθεροι νὰ προτείνουν ὅτιδήποτε. Καθόλου αὐτὸ βέβαια δὲν προδικάζει τί δὴ ἐκτελεσθεῖ ἢ τί δὴ προταθεῖ ἀπὸ τὶς ἀρμόδιες καὶ ὑπεύθυνες καὶ σοβαρὲς ἐπιτροπές. Λοιπὸν, μπορεῖ νὰ εἶναι ἥσυχος ὁ κ. Κοκκολιάδης ὅτι καὶ ἡ Χάρτα τῆς Βενετίας τηρεῖται καὶ μὲ πολλὴ περίσκεψη προχωροῦν τὰ θέματα τῆς συντηρήσεως τῶν μνημείων. Καὶ δὲν μιλάμε γιὰ ἀναστυλώσεις, παρὰ σὲ πολὺ περιορισμένη ἔκταση. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ὁποιαδήποτε ἄλλη πρότασή του, ὅπως γιὰ τὴ στέγασιν ἢ τὸ δάπεδο τοῦ Παρθενῶνα, περιμένουμε τὶς ἀπαντήσεις του, ἐφ' ὅσον ἔλαβε μέρος στὴ συνεδρίασιν τοῦ Μαΐου, περιμένουμε τὶς προτάσεις του καὶ ὅ,τι δὴ ἔχει νὰ προσθέσει, οἱ ὁποῖες δὴ τυπωθοῦν στὰ Πρακτικά.

21. Σπυρίδων Κοκκολιάδης: Ἐγὼ δὲν ἔκανα καμία μομφὴ καὶ πιστεύω ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ δουλεῖε θαυμάσια στὴν Ἀκρόπολιν. Ἐγὼ εἶπα νὰ γίνῃ, ἂν γίνῃ δεκτὸ αὐτὸ τὸ πράγμα, νὰ γίνῃ μιὰ Χάρτα τῆς Ἀκροπόλεως διὰ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ νὰ μὴν ἐντάσσεται σὲ γενικότητες. Αὐτὴ ἦταν ἡ ἄπογί μου καὶ τίποτε ἄλλο.

22. Ἰωάννης Παπαποστόλου: Σ' αὐτὸ πάνω τὸ τελευταῖο, ποὺ εἶπε ὁ κ. Πάντος, κάτι ἄλλο ἤθελα νὰ πῶ· εἶναι τὸ ἐξῆς ποὺ πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψιν μας. Εἶναι ἡ ἐποχὴ καὶ μιὰ μόδα αὐτὸ τὸ πράγμα. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων ἔργων. Δὲν εἶναι μόνο στὴν Ἀρχαιολογικὴ

Ἑπιμετοσύνη. Εἶναι γενικὸ αὐτὸ τὸ φαινόμενο, μεγάλο Μουσεῖο Ἀκροπόλεως, διαμόρφωση μεγάλων χώρων, Ἰδρυμα Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, Μέγαρο Μουσικῆς ποὺ τὰ συγκεντρώνει ὅλα, εἶναι ἡ ἐποχὴ, εἶναι μιὰ μόδα. Δὲν μπορούμε νὰ κάνουμε ἀλλιῶς. Ἔτσι, πρέπει νὰ βρεῖ κανεὶς τρόπους προσαρμογῆς. Πιστεύω ὅτι ὅταν ὑπάρχει πνεῦμα, ὅταν ὑπάρχει πνοή, πολλὰ πράγματα μποροῦν νὰ διορθωθοῦν. Καὶ δ' ἀρχίσω ἀπὸ αὐτό. Ἡ ἔλλειψη πνοῆς ἀκριβῶς ποὺ ὑπάρχει σήμερα, ποὺ παρατηρεῖται, ὁ σθεναρὸς αὐτὸς κρατικὸς παρεμβατισμὸς, ἡ παντοδυναμία τῶν κομμάτων, ἡ μεγάλη τάση προβολῆς προσώπων στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο, δὴ ἦταν πραγματικὰ ἐμπόδιο νὰ λειτουργήσει ἕνας κρατικὸς δεσμὸς ὅπως τὸν περιέγραφα καὶ πρότεινα προηγουμένως. Ἀσφαλῶς εἶναι μεγάλο πρόβλημα νὰ λειτουργήσει ἕνας τέτοιος δεσμὸς, δηλαδὴ ἕνα τέτοιο κέντρο, ὅπου δὴ συγκεντρώνονται οἱ φορεῖς, οἱ ὁποῖοι περιγράφθηκαν —καὶ παραστατικά— ἀπὸ τὸν κ. Τουράτσογλου ὡς οἱ γωνίες ἐνὸς τριγώνου: ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑπιμετοσύνη, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία καὶ τὰ Πανεπιστήμια. Πιστεύω ἀπόλυτα ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοηθεῖ τὸ γεγονός ὅτι σήμερα διαπιστώνεται μιὰ ἀπόλυτη συμφωνία στὰ γενικά καὶ στὰ βασικά ζητήματα, ὅτι οἱ διαπιστώσεις εἶναι κοινές, αὐτὸ δείχνει ὅτι ἔχουμε φθάσει κάποια ὄρια, ποὺ τὴ στιγμή αὐτὴ κάνουν τὴ λήψη ἀπόφασης, τὴν τομὴ, νὰ εἶναι ἐφικτή. Εἶναι ὄριμη στιγμή γιὰ νὰ γίνει κάποια ἀλλαγὴ. Ἀλλαγὴ, ὄχι γκρέμισμα, χωρὶς νὰ μείνει τίποτε στὴ θέση του, ἀλλὰ κάτι νὰ ἀλλάξει. Ἐγὼ τουλάχιστον προσωπικὰ αὐτὴ τὴν αἴσθηση ἔχω καὶ πιστεύω ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνει αὐτὸ χωρὶς δεσμικὸ πλαίσιο. Μέσα σ' ἕνα καινούργιο δεσμικὸ πλαίσιο μπορεῖ νὰ ὑπάρξουν καὶ ἄνθρωποι φωτισμένοι, μὲ ἀνώτερη πνευματικότητα, μὲ πνοή, καὶ στὸ μέλλον. Ἐνας δεσμὸς ἔχει μέλλον, δὲν γίνεται μόνον γιὰ ἕνα χρόνο. Τώρα, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Ὁ κ. Τουράτσογλου, ἂν κατάλαβα καλά, καὶ νομίζω καὶ κάποιος ἄλλος, πρότεινε αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ κέντρο, τὸ ὁποῖο ὁ κ. Τουράτσογλου περιέγραψε γενικῶς καὶ ἀόριστως ὡς Κράτος. Ἐγὼ δὲν ἐννοοῦσα αὐτὸ τὸ πράγμα βέβαια, ἐννοῶ κάτι συγκεκριμένο. Ἐνα δεσμὸ συγκεκριμένο. Ὅτι αὐτὸ τὸ κέντρο δὴ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία εἶναι συζητήσιμο. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία εἶναι ἕνα Νομικὸ Πρόσωπο Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, δὲν ἔχει δικαιοδοσία. Δὲν ἔχει τὰ ἀρχαῖα στὰ χέρια της. Εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε δὲν τὸ θέλουμε, τὰ ἀρχαῖα βρίσκονται στὰ χέρια τοῦ Κράτους, στὰ χέρια τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑπιμετοσύνης. Ἐκεῖ πρέπει, πιστεύω, νὰ κατατείνουμε. Φωτισμένους ἀνθρώπους, δεσμούς, ἀνάπτυξη ἀρμοδιοτήτων καὶ δικαιοδοσίας στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑπιμετοσύνη καὶ συνερ-

γασία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας μὲ τὰ Πανεπιστήμια καὶ μὲ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἡ ὁποία ἔχει τὴ δική της ἱστορία καὶ ριζωμένη βαθιὰ καὶ γερὰ ὅσο τίποτε ἄλλο σ' αὐτὸ τὸν τόπο: εἶναι πνευματικὸ Ἰδρυμα, πνευματικὸς θεσμός, κάνει μιὰ διαρκὴ ἀνανέωση καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι φάρος ἀκτινοβολίας ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτὰ τὰ βλέπουμε, τὰ νιώθουμε κάθε μέρα, εἶναι μιὰ πραγματικότητα, ἀλλὰ πιστεύω ἀπόλυτα ὅτι χρειάζεται θεσμός. Χρειάζεται ἓνα θεσμικὸ πλαίσιο αὐτὸ τὸ πράγμα, αὐτὴ ἡ προώθηση τῶν ἀρχαιολογικῶν πραγμάτων. Κι ἐγὼ περιορίσθηκα λόγῳ τῆς ιδιότητός μου τῆς δεύτερης, τῆς πανεπιστημιακῆς —γιατι ἤμουν εἴκοσι τέσσερα χρόνια στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία— στὸ θέμα τῆς ἔρευνας. Πιστεύω ὅτι χρειάζεται ἓνας θεσμός, ὅπου μέσα ἐκεῖ δὲ συγκεντρωθοῦν ὅλες οἱ δυνάμεις μὲ δυσίες τῶν προσωπικῶν τους ἐπιδιώξεων καὶ τῆς φυσικῆς αὐτῆς ἀνάγκης, τῆς ἀρχαιολογικῆς, ποὺ εἶναι ιδιότυπα ἑλληνικὴ, τῆς προβολῆς τοῦ ἀρχαιολόγου. Ὑπάρχουν πάρα πολλὰ θέματα ἀρχαιολογικά, ἐγὼ μίλησα γιὰ τὴν ἔρευνα ἡ ὁποία ὄχι νοσεῖ, εἶναι ἀνύπαρκτη στὴν Ἑλλάδα. Δὲν ὑπάρχει θεσμός, δὲν ὑπάρχει τίποτε, δὲν ὑπάρχει νόμος ποὺ νὰ ὀρίζει τὴν ἔρευνα. Καὶ ἐδῶ δὲ μιλήσω γιὰ τὸ θέμα τῶν Ἐφόρων· νὰ μὴν εἴμαστε ὑπερβολικοὶ οὔτε ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ οὔτε ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὅτι ἔχουν παντοδυναμία οἱ Ἐφοροὶ Ἀρχαιοτήτων, ἔχουν. Συμβαίνει τὸ ἐξῆς: ἔχουν στὰ χέρια τους ἓνα τεράστιο ὑλικό, ἔχουν στὰ χέρια τους ὄχι μόνο ὑλικὸ συγκεκριμένο, ἀγάλματα καὶ ἀγγεῖα στὰ μουσεῖα, ἀλλὰ καὶ τὴ δυνατότητα τῆς ἔρευνας, τὸ Κράτος ἔχει ἀφήσει στὴ διακριτικὴ τους εὐχέρεια, στὴν πνευματικὴ τους, προσωπικὴ πνευματικὴ τους κατάστασι, στὶς δικές τους ἀποφάσεις ὅλο τὸ θέμα τῆς ἔρευνας τῆς ἀρχαιολογικῆς. Δὲν εἶπε κανεὶς ὅτι δὲ ἐμποδίζει τὸν Ἐφορο νὰ κάνει ἔρευνα, νὰ κάνει τίς ἀνασκαφές του, νὰ μελετήσῃ τὸ ὑλικό του ἢ νὰ ἔχει πρῶτο λόγο γιὰ δημοσιεύσεις, γιὰ σύνταξη καταλόγων μουσείων, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀφήνεται ἡ ἔρευνα αὐτοῦ τοῦ τόπου χωρὶς κανέναν κεντρικὸ προγραμματισμό, χωρὶς καμιὰ ὀργάνωση, στὴ θέλησι καὶ στὶς ἐπιθυμίες τοῦ κάθε Ἐφόρου, ὁ ὁποῖος βρίσκεται περιορισμένος σ' ἓναν ὀρισμένο κῶρο καὶ ὁ ὁποῖος μὲ διάφορα μέσα, πολιτικά καὶ ἄλλα, μπορεῖ νὰ ἔχει μεγάλη οἰκονομικὴ εὐχέρεια, ἀλλὰ νὰ μὴν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ πραγματοποιήσῃ μεγαλόπνοια ἐρευνητικὰ προγράμματα. Λοιπὸν αὐτὸ εἶναι τὸ θέμα μὲ τοὺς Ἐφόρους. Εἶναι πρόβλημα. Δὲν μπορεῖ νὰ συνεχιστεῖ αὐτὴ ἡ κατάστασι. Ὑπάρχουν προγράμματα Ἐφορευῶν, συνειδητῶν Ἐφόρων καὶ ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι ἔχουν κάποια ἐπίγνωση τῆς θέσεώς τους, τὰ ὁποῖα δὲν μποροῦν νὰ προχωρή-

σουν λόγω τῆς γενικότερης κατάστασης, καὶ ὑπάρχουν Ἔφοροι ποὺ ἐνδιαφέρονται μόνο γιὰ τὸ πρόσωπό τους. Νὰ τὰ λέμε τὰ πράγματα μὲ τ' ὄνομά τους.

Τώρα γιὰ τὰ Πανεπιστήμια ἤθελα νὰ πῶ κάτι. Στὰ Πανεπιστήμια —ἄς τὸ πῶ καὶ ἐγὼ ποὺ εἶμαι καθηγητής— γίνεται καὶ ἐκεῖ δουλειά, ὑπάρχουν κάποιες αἰδουσες μὲ ὀρισμένα μέλη τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ καὶ ὀρισμένους φοιτητές, οἱ ὁποῖοι πασχίζουν ὅσο καὶ ἂν δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτη ἐξειδίκευση, καὶ ὅσο κι ἂν φορτώνονται μὲ παιδαγωγικά, μὲ ψυχολογία. Μὴν ἀνησυχεῖτε, βγαίνουν κάποιοι ἀρχαιολόγοι κύριε Καλλιγᾶ, ἔχετε στὴν Ἀκρόπολη καὶ ἀπὸ τὰ Γιάννενα φοιτητή, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχω ἀκούσει καλὰ λόγια! Βγαίνουν κάποιοι φοιτητές, καὶ πασχίζουμε ὅλοι μαζί, γίνεται μάθημα κάποιες ὥρες τελείως ἐξειδικευμένο. Γι' αὐτὸ νὰ εἶστε βέβαιοι, καταβάλλουμε ὀρισμένοι διδάσκοντες καὶ ὀρισμένοι φοιτητὲς κάθε δυνατὴ προσπάθεια. Εἶπατε, κύριε Καλλιγᾶ, ὅτι ὑπάρχουν φοιτητὲς στὴν Ἀκρόπολη λαμπροί, καὶ εἶπατε ὅτι μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι φοιτητὲς τοῦ κ. Παπαποστόλου. Σᾶς πληροφορῶ ὅτι ὑπάρχει καὶ ἓνας ἀπὸ τὰ Γιάννενα. Εἶπατε, μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι κάποιος ἀπὸ ἐκεῖ, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἓνας ἀπὸ ἐκεῖ! Δὲν τὸ παίρνω προσωπικά, ἀπλῶς συμπληρῶνω αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ κ. Πετράκος, οὔτε μὲ ἐνδιαφέρει, ἄλλωστε αὐτὸ φαίνεται. Οἱ φοιτητὲς αὐτοὶ δὲν χάνονται, ὑπάρχουν.

Ξέρω ὅτι ὑπάρχουν φόβοι πάρα πολλοὶ τῶν ἀρχαιολόγων. Φοβούμαστε ποιὸς θὰ ἀποφασίζει, ποιὸς θὰ διορίζει τὸ Συμβούλιο ἐνὸς τέτοιου θεσμοῦ, ἐνὸς τέτοιου Ὁργανισμοῦ. Ποιὰ πρόσωπα θὰ ἐπιλέγονται καὶ ποιὲς ἔρευνες θὰ ἐπιλέγονται, ἀλλὰ ὅλα μποροῦν νὰ λυθοῦν.

Ἐκεῖνο ποὺ θέλω νὰ ἐπισημάνω, τελειώνοντας, εἶναι ὅτι ἡ στιγμή εἶναι ὠριμὴ γιὰ μιὰ τέτοια ἀλλαγὴ, καὶ πρέπει ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ἡ ὁποία εἶχε τὴν πρωτοβουλία αὐτὴ καὶ πάρα πολὺ καλά, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία νὰ ἔχει τὴν πρωτοπορία. Ἡ κατάσταση ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία καὶ στὰ Πανεπιστήμια, ἡ διάλυση αὐτὴ ποὺ εἶπα —καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω—, κάνει τὴν Ἐταιρεία, δίνει στοὺς ὤμους τῆς Ἐταιρείας μεγάλο θᾶρος, καὶ νομίζω πρέπει στὴν Ἐταιρεία νὰ ἀποβλέγουμε ὅτι μπορεῖ νὰ ἠγηθεῖ μιᾶς τέτοιας προσπάθειας δεσμικῆς, ἀνανεώσεως, νέου θεσμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα, τουλάχιστον στὸ δῆμα τῆς ἔρευνας.

23. Χρῆστος Ντούμας: Δὲν θέλω νὰ δευτερολογήσω. Ἀπλῶς μιὰ πρόταση. Ἀπὸ ὅσα ἀκούσθηκαν μέχρι τώρα βγαίνει μὲ σαφήνεια ὅτι

κωλαίνουν οι δεσμοί μας. 'Ο κ. ' Αντιπρόεδρος, ό κ. Βλάχος, με σαφήνεια επίσης έδειξε ότι ή Πολιτεία, ή πολιτική ήγεσία, οποιασδήποτε παράταξης που ανέλαβε τή διακυβέρνηση, κινείται με κριτήριο, επιπλέον γιατί μου, δά είμαι κυδαίος, του ότι τά άρχαία δέν γηφίζουη, άρα δέν μάς ενδιαφέρουη άφ' ένόδ και δεύτερον έφαρμόζουη τήν τακτική του προαγωγού, ό όποίοσ φτιασιδώη τήν πόρνη πριν νά τήν εκδώσει. Τό έκω ζήσει στη Σαντορίνη. Λοιπόν γι' αυτό είπα δά είμαι κυδαίος. 'Εκείνο που θέλω άκόμη νά πώ όμως είναι ότι πολύ συμφωνώ με τήν κυρία Δροσογιάννη, που είπε ότι δέν δά έκουη μνημεία νά δημοσιεύσουη. "Όμως άφοϋ συνειδητοποιούη αυτό, γιατί έξακολουδοϋη νά φέρουη κι άλλα μνημεία στο φώσ και νά τά εκθέτουη στούς κινδύνουσ αυτούσ που έκουη ήδη αυτά που έκουη βγει. Κατόπιν αυτού θέλω νά κάνω μιá πρόταση. 'Η ' Εταιρεία δέν μπορεί νά δεσμοθετηδει. Δέν είναι φορέασ που έχει τή δυνατότητα νά δεσμοθετηδει. Κι έκοντασ μπροστά μασ αυτή τήν άδιαφορία, τήν έχθρότητα άν θέλετε του πολιτικού κόσμου, τό μόνο που μπορεί νά κάνει ή ' Εταιρεία είναι νά κάνει ύποδείξεισ και κυρίωσ, έφ' όσον έμεισ κατά κάποιον τρόπο συμφωνούη μεταξύ μασ σε όλα αυτά που συζητήθηκα έδω, πιστεύω ότι δά μπορούσε ή ' Εταιρεία νά συντάξει ένα κώδικα δεοντολογίας, που δά αναφέρεται σε μάσ ώσ άτομα-έπιστήμονεσ. Πολλές φορέσ λέμε τί κάνουη, τί δέν κάνουη. Πιστεύω ότι ένασ κώδικασ άρχαιολογικήσ δεοντολογίας είναι κάτι που δά μπορούσε νά κάνει ή ' Εταιρεία και ίσωσ μέσα άπό εκεί νά βγοϋη και κανόνεσ συμπεριφοράσ, όχι μόνο τών άρχαιολόγων, όχι μόνο τών άρχιτεκτόνων, άλλα και παραπέρα τήσ Πολιτείασ.

24. Κωνσταντίνοσ Παπαπάνοσ: Δέν δά έπαιρνα τό λόγο, κύριοι συνάδελφοι, άλλα για τό ένα θέμα με παρωδει ή παρέμβαση και του κ. Δημακόπουλου, τήν όποία προκάλεσε ό κ. Γενικόσ Γραμματεύσ, ότι ίσωσ ό καλύτεροσ κώροσ προόδου τήσ άρχαιολογίασ δά ήταν τό ' Υπουργείο Δημοσίων Έργων. Θέλω νά πώ τουτο: νά σταματήσει νά γίνεται περιπλανώμενοσ 'Ιουδαίοσ ή άρχαιολογία. "Όταν ήταν στο ' Υπουργείο τήσ Παιδείασ, με είκοσι μόνο πρόσωπα, έσωσε τά άρχαία. 'Αλλά και με τουσ καθηγητέσ-Διευθυντέσ, Οικονόμο, Μαρινάτο, Κεραμόπουλο, 'Αρβανιτόπουλο και πολλούσ άλλουσ έφερε τήν άρχαιολογία εκεί που τή βρήκαη οι σημερινοί άρχαιολόγοι και είναι ένα θέμα σημαντικό, που δέν πρέπει νά άποσιωπάται. Και δά πρέπει νά ύπογραμμίζεται. "Όταν ό συχωρεμένοσ ό Παπαδημητρίου, που είχα τήν τιμή και τή χαρά νά είμαι φίλοσ του, «Θά φύγω» μου λέει, «Πού δά

πᾶς», στο «Υπουργεῖο Προεδρίας, γιατί ἐκεῖ θὰ ἔχω πολλὰ χρήματα». Φυσικὰ μὲ αὐτὰ τὰ χρήματα θὰ γινόταν κάποια προαγωγή, ὅμως ἀποκόπηκε ἡ ἀρχαιολογία, ἡ ὁποία, καλύτερα ἀπὸ μένα ξέρετε, δὲν εἶναι τουρισμὸς τόσο, εἶναι ἱστορία, εἶναι παιδεία, εἶναι ἡ καρδιά τοῦ Ἑθνους, καὶ τὸ μόνο ποῦ ἔχει νὰ προβάλει ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἡ ἀρχαιολογία. Συνεπῶς δὲν εἶναι θέμα οὔτε κτηματολογίου δημοσίου, ὅπου ἔχει ἀρμοδιότητα τὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίων Ἔργων ἢ τὸ ΥΠΕΧΩΔΕ μᾶλλον, οὔτε προστασία ἀπλῶς χώρων ἀκαλύπτων. Εἶναι κάτι ἄλλο περισσότερο ποῦ γίνεται καὶ θὰ γίνεται καὶ θὰ γινόταν ἐὰν ἡ ἀρχαιολογία ἔμενε στὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας, ποῦ ξαναλέω, ἔχει ἐκπαιδευτικὸ σκοπὸ. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἓνα θέμα, τὸ ἄλλο θέμα κύριε Ντούμα, ξέρετε ὅτι δὲν ἔχουμε λεφτὰ ὡς Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κι αὐτὸ ποῦ εἶπατε, πολὺ σπουδαῖο καὶ σημαντικό, προϋποθέτει χρήματα, ἐπιτελεῖο προσώπων, συνεπῶς ἂς μείνουμε σὲ θέματα ποῦ μπορεῖ ἡ Ἑταιρεία μὲ τὰ μέσα ποῦ διαθέτει νὰ τὰ προωθήσει. Καὶ γι' αὐτὸ προηγουμένως εἶπα νὰ ἐξουσιοδοτηθεῖ τὸ Συμβούλιο, αὐτὰ ἀφοῦ ἀποκρυσταλλωθοῦν σὲ συμπεράσματα καὶ ἰδέες νὰ τὰ προωθήσει ὡς ἰδέες τῆς Ἑταιρείας καὶ τῶν μελῶν τῆς. Τὸ τρίτο, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἄκουσα νὰ γίνεται κουβέντα, εἶναι ἡ ἐπαναφορὰ ἢ μᾶλλον τὸ σταμάτημα τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ἀρχαίων μας στὸ Ἐξωτερικόν, γιὰ τὸ ὁποῖο, ὅπως ξέρετε ὅλοι σας, ἡ Ἑταιρεία ὀργάνωσε καὶ εἰδικὴ Συνέλευση. Δὲν εἰπώθηκε τίποτε. Καὶ ἐρωτῶ: γύρισαν αὐτὰ ποῦ εἶχαν πάει στὴν Ἀμερικὴ; Ἡ ἀκόμη εἶναι ἐκεῖ καὶ ἐτοιμάζονται κι ἄλλα νὰ θγοῦν; Κι αὐτὸ τὸ θέμα νομίζω πὼς πρέπει πάλι ἡ Ἑταιρεία, ἀφοῦ ἔκανε εἰδικὴ γι' αὐτὸ Συνέλευση, νὰ τὸ ἐπαναφέρει καὶ νὰ τὸ προωθήσει, μήπως κάποτε αὐτὲς οἱ Κυβερνήσεις, οἱ ὁποῖες εἶναι δοῦλες τῆς γῆφου καὶ μόνο καὶ τίποτε ἄλλο, ἀποφασίσουν νὰ δοῦν τὰ ἀρχαῖα μας, τὰ μνημεῖα μας, μὲ ἄλλον τρόπο.

25. Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου: Θέλω νὰ πῶ τὸ ἐξῆς ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς ὑπαγωγῆς τοῦ ἐλέγχου στὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίων Ἔργων. Γνωρίζουμε πάρα πολὺ καλά ὅτι σὲ κάποια στιγμή, πρὶν ἀπὸ καμιά δεκαριά χρόνια, ὑπήχθη ὁ ἔλεγχος τῶν παραδοσιακῶν οἰκισμῶν στοὺς ἀρχιτέκτονες. Καὶ γνωρίζετε τί συνέβη στὴν Ὑδρα, οἱ ὁποῖοι ἤλθαν παρακαλεστοὶ καὶ γοναιστοὶ στὸ Ὑπουργεῖο καὶ ζήτησαν νὰ ἐπανέλθουν στοὺς ἀρχαιολόγους, διότι οἱ ἀρχαιολόγοι εἴμαστε οἱ μόνοι ποῦ «γαβγίζουμε» —μὲ συγχωρεῖτε ποῦ τὸ λέω ἔτσι— καὶ τὸ θεωρῶ ἀδιανόητο, ἔτσι ὅπως τὸ ἔχω ζήσει, νὰ ὑπάρχει ἓνας ἀρχαιολόγος σ' ὅλα τὰ χρόνια ποῦ ὑπάρχει ἀρχαιολόγος Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, νὰ ἔχει

δωροδοκηθεῖ γιὰ νὰ καταστραφεῖ ἀρχαῖο· ἀντιθέτως πάρα πολλές ὑπηρεσίες, δὲν θὰ πῶ τώρα ποιὲς καὶ τί, μὴ μοῦ κάνει κανεὶς καὶ καμιά μίνυση. Συνεπῶς ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀρχιτέκτονες, ὅπως εἶπε ὁ κ. Δημακόπουλος, ἐκπαιδευμένοι γιὰ τὴν προστασία τῶν μνημείων στὸ Πολυτεχνεῖο καὶ νὰ ἐπανδρώσουν αὐτοὶ τὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίων Ἔργων, ὅποτε νὰ ἔχουν ἀποκτήσει τὴν συνείδηση μὲ δασκάλους ὅπως τὸν Ὁρλάνδο παλιότερα. Εἰδάλλως θὰ γινόταν μεγάλη καταστροφή τῶν ἀρχαιοτήτων. Νὰ εἴστε βέβαιοι περὶ αὐτοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν σκέψη τοῦ κ. Παπαποστόλου, ἡ ὁποία ἄπεται τοῦ γενικοῦ ἐθνικοῦ πεδίου καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἄξια συγχαρητηρίων, ἤθελα νὰ πῶ τὸ ἐξῆς. Ὅπως εἶπε προηγουμένως ὁ κ. Παπαπάνος, ἡ Ἐταιρεία δὲν ἔχει πολλὰ χρήματα γιὰ νὰ γίνεῖ αὐτὸ τὸ συγκεκριμένο ἔργο. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, ὁ Ἐφορος, ὁ ὁποιοσδήποτε Ἐφορος, ἔχει τὴν εὐθύνη μιᾶς τεράστιας περιοχῆς. Τὸ γνωρίζετε, κύριε Γενικὸ Γραμματεῦ, κι ἐσεῖς. Τὴν εὐθύνη λοιπὸν γιὰ οὐδὲν ποτε συμβεῖ τὴν ἔχει ὁ Ἐφορος, ὁ ὁποῖος δουλεύει. Ἐγὼ προσωπικὰ ἐδούλευα ἀπὸ τὴς 7.15 ἰς τὸ πρωὶ γιὰ νὰ ὀργανώσω τὰ συνεργεῖα, ποῦ θὰ πάνε, καὶ τοὺς φαινόταν παράξενο, γιὰτὶ ἐγὼ ὀργάνωνα ποῦ θὰ πάει ὁ καθένας κάθε φορὰ καὶ μέχρι τὴς 3 ἡ ὥρα ὑπηρεσιακῶς, ἀλλὰ, φανταστεῖτε, καὶ τὸ ἀπόγευμα μὲ ἀπασχολοῦσαν θέματα πρὸς ἐπίλυση. Αὐτὸ τὸ ἔχουν ὅλοι οἱ Ἐφοροί. Φανταστεῖτε λοιπὸν νὰ ἔλθουν δύο Πανεπιστήμια, τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κρήτης, τὸ Πανεπιστήμιο τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἀντιστοίχως τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης στὴν Ἐφορεία τῆς Καβάλας, καὶ νὰ θέλουν δύο-τρία συνεργεῖα τὸν χρόνον καὶ δὲν θὰ εἶναι μόνο τὸ 15μερο ποῦ θὰ σκάθουν, διότι πολλὰ Πανεπιστήμια σκάθουν σὲ Ἐφορεῖες καὶ Ξένες Σχολές, αὐτὲς εἶναι θεσμοθετημένες, δηλαδὴ θέλω νὰ πῶ εἶναι μέσα στὸ πλαίσιο τῆς ἐργασίας ποῦ κάνουμε, ἀλλὰ φανταστεῖτε νὰ ἔλθουν ὅλοι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν φασαρία τοῦ μπὲς-βγῆς, τὴν εὐθύνη τοῦ ἀνοίγματος τῶν ἀποθηκῶν, τῶν πραγμάτων ποῦ θὰ ἔλθουν, ἔλλειψη χώρου τεράστια, τί εὐθύνη καὶ τί κόπος· ἔπρεπε ὁ Ἐφορος νὰ μὴ κοιμᾶται καθόλου μέχρι τὴς 4 τὸ πρωί, νὰ ἀπασχολεῖται μὲ τὸν διπλασιασμὸ τῆς ἐργασίας! Ἐκ τῶν πραγμάτων εἶναι ἀδύνατον, νομίζω, νὰ ὀργανωθεῖ κάτι τέτοιο, ἐκτὸς ἂν τὸ Ὑπουργεῖο τὸ ἴδιο ἔλεγε, «ἐγὼ κάνω μιὰ ἀποθήκη μεγάλη καὶ ἐκεῖ θὰ ἀσχολεῖνται τὰ Πανεπιστήμια καὶ δὲν θὰ ἔχει καμιά εὐθύνη ὁ Ἐφορος», ποῦ δὲν θὰ εἶχε φαντάζομαι καμιά ἀντίρρηση, ἂν δηλαδὴ τὴν εὐθύνη τὴν ἔπαιρνε ὁ ἐπιθεωρητὴς τοῦ Ὑπουργείου, κατ' εὐθειαν στὴν συγκεκριμένη τὴν περίπτωση.

26. 'Αντώνιος Ζώνης: Μια παρατήρηση-σχόλιο σ' όσα ανέπτυξαν οι συνάδελφοι κύριοι Καλλιγής, Τουράτσογλου και Παπαποστόλου. Κυρίως συγκρατώ τή λέξη «όραμα», στην οποία εγώ θα έβαζα μια δεύτερη λέξη, «πρακτικότητα». Δηλαδή ένα όραμα πρέπει να μπει κάπου, σε κάποια πλαίσια, και από εκεί και πέρα βλέπουμε έμεις, που αποτελούμε τή μια πλευρά του τριγώνου, ποιό όραμα μπορούμε να έχουμε και με ποιούς πρακτικούς τρόπους μπορούμε να τó υλοποιήσουμε. Κατ' άρχην θέλω να κάνω ένα μικρό σχόλιο για τή σημερινή συγκέντρωση. Είναι, νομίζω, ή πρώτη φορά στην ιστορία τής αρχαιολογίας που γίνεται Συνεδρία έταίρων κι αυτό είναι πολύ εύχριστο. "Όταν πριν από πέντε χρόνια είχα δημοσιεύσει τó βιβλίό μου *'Η Αρχαιολογία στην Ελλάδα*, στο όποιο περιλαμβάνεται τó σύνολο τών παρατηρήσεων που έγιναν σήμερα εδώ, τó είχα υποβάλει με άριθμό πρωτοκόλλου στην 'Εταιρεία, και εκεί υπάρχει και τó όραμα, υπάρχουν και οι πρακτικές προτάσεις. Αυτό τó σχόλιο ήθελα μόνο να κάνω και θα παρακαλούσα όσους δέν τó ξέρουν να τó δούν, υπάρχουν προτάσεις και κυρίως υπάρχουν προτάσεις σε σχέση με αυτό, με τήν έννοια τής Συνεδρίας, δηλαδή να συνέρχονται οι αρχαιολόγοι και να κουβεντιάζουν και να εξετάζουν τά θέματα που τούς άπασχολούν.

27. 'Ιωάννης Τουράτσογλου: Αυτή είναι μια Συνέλευση μάλλον άπόγε, στην οποία κανείς θα περίμενε να έχει έναν κοινό παρονομαστή. Τόν έχει βέβαια, αλλά ταυτόχρονα ύποπτεύουν πολλοί ότι διαφαίνεται αυτό τó διαίρει και βασίλευε, δηλαδή ό καθένας καταθέτει τήν προσωπική του έμπειρία κάνοντας τó όραμα ή κάνοντας τόν σκοπό. Τό θέμα τής θεσμοθέτησης αυτού που πρότεινε ό κ. Παπαποστόλου δέν χρειάζεται χρήματα. Τό να αναλάβει ή 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία να είναι αυτό που δέν είναι ως τώρα τó Κράτος, δηλαδή έπειδή άκριβώς ισχύει τó διαίρει και βασίλευε στον αρχαιολογικό τομέα. 'Υπάρχει αρχαιολογική πολιτική; 'Εγώ δέν τήν ξέρω. 'Υπάρχει μουσειακή πολιτική; 'Εγώ δέν τήν ξέρω. 'Υπάρχει μια πολιτική αναστηλώσεων; 'Εγώ δέν τήν ξέρω. Λοιπόν κάποτε εϊπώθηκε στο 'Υπουργείο ότι είναι τó 'Αρχαιολογικό Συμβούλιο. Τό 'Αρχαιολογικό Συμβούλιο είναι ένα παθητικό όργανο, τó όποιο δέχεται όκλήσεις, δέν προκαλεί προγράμματα. Βέβαια μου είπαν ως άπάντηση ότι μέσα στο καταστατικό του είναι κι αυτό, θα είναι μέσα σε καμιά οχισμένη σελίδα που δέν τήν διαβάζουν ποτέ. Λοιπόν εγώ θα πρότεινα ή πρόταση του κ. Παπαποστόλου, όπως μπορεί να διευρυνθεί ή να συγκεκριμενοποιηθεί, να έλθει στα χέρια τής 'Εται-

ρείας, ή όποία μπορεί νά παίξει ταυτόχρονα, όχι φυσικά χωρίς κοινή άποδοχή και κοινά όράματα, νά παίξει τόν ρόλο τοῦ κριτή. Αὐτή τή στιγμή δέν κρίνεται κανείς νά παίξει τόν ρόλο τοῦ προγραμματιστή. Μιλᾶμε πολλές φορές ιδιαίτερα ἔτσι γενικά, πάντως βγάζοντας τόν ἑαυτό μας ἀπό μέσα, λέμε «οἱ Ἐφοροί», λέμε «οἱ Ἐπιμελητές» ἢ λέμε «τ' ἀρχαῖα», λές και ὅλα αὐτά περιφέρονται μόνα τους σέ ἕναν ἄλλο πλανήτη. Ἔχετε δεῖ πολλές συνδημοσιεύσεις; Ἐγὼ δέν ἔχω δεῖ. Ἔχετε δεῖ πολλές παραχωρήσεις ὑλικού; Εἶναι φυσικό, ἕνας ἀρχαιολόγος, ἕνας δηλαδή ὑπάλληλος, στή διάρκεια τῆς σταδιοδρομίας του νά ἔχει βρεῖ πολλά ἀρχαῖα ἄν εἶναι ἀνασκαφές πού νά τόν ἐνδιαφέρουν, ἐπειδὴ δέν πρόκειται νά ἀσχοληθοῦμε ὅλοι, νά ἔχει κληρονομήσει ἄλλα τόσα πού δέν ἐνδιέφεραν τοὺς προηγούμενους, κι ἐπιπλέον νά ἔχει δεχθεῖ ὡς δωρεές, ὡς καταθέσεις στά μουσεῖα ἄλλα τόσα. Λοιπὸν αὐτή ἡ συλλεκτικὴ διάθεση, ἡ ἄγωνα καὶ ὑπὸ τύπον βιτρίνας παράθεση, ἀνάλογα μὲ τὰ χρόνια ὑπηρεσίας, ἐνὸς ἀριθμοῦ ἀντικειμένων, αὐτὸ ὁδηγεῖ νομίζω σὲ exhibitionism περισσότερο παρὰ σὲ ἀξιοποίηση ὁποιοῦδήποτε καὶ ἰδανικοῦ καὶ ἀντικειμένου. Γιὰ νά ἐπανεῖλθω σιὸ προηγούμενο, σιὸ δεσμοδέτηση πού εἶπε ὁ κ. Παπαποστόλου, σαφῶς πρέπει ἕνα ὄργανο νά ὑπάρξει, τὸ ὁποῖο ὄντως δὰ εἶναι ταυτόχρονα ἡ κοινὴ συνισταμένη ὄλων τῶν ἀπαιτήσεων πού ἔχει κανεὶς ἀπὸ τὸν ἑαυτό του πρῶτα, ἀπὸ τὸ σύστημα δεύτερον. Δέν ἔχουμε ἐπιτύχει νά λειτουργεῖ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ἐπειδὴ δέν εἰσακουόμαστε, τὰ Πανεπιστήμια δέν ἔχουν καταλήξει νά ἔχουν τὸ ἰδεατὸ πεδίο ταυτόχρονα διδασκαλίας καὶ μαθητείας ἐπειδὴ δέν συμφέρει, ἢ δέν ἔχουν τὸ δικαίωμα, καὶ ἐπειδὴ ζοῦμε σιὸ ἴδιο καὶ τὸ αὐτὸ Κράτος, μόνο πού τὸ Κράτος, δηλαδή τὸ ἀπρόσωπο Κράτος, αὐτὸ πού δέν ἔχει συναισθήματα, ἔχει φροντίσει ἕνα πάρα πολὺ ἀπλὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖο εἶναι κατ' ἐξοχὴν στρατηγική: διαίρει καὶ βασίλευε. Αὐτὸ δέν ἔχει γίνει; Ἐκτακτοὶ ἀρχαιολόγοι ὄχι, τακτικοὶ ἀρχαιολόγοι, καθηγητὲς πού δὰ ἔλθουν νά μᾶς πάρουν τὸ ὑλικό, ἔχουν ἄνεση νά μελετοῦν καὶ νά σκάβουν. Ἡ οἱ κλημένοι οἱ Ἐφοροί, πού δέν κάνουν τίποτε ἄλλο παρὰ νά ἀσχολοῦνται μὲ τὴ διοίκηση. Δέν μιλῶ ἀπὸ θέσεως θεατῆ, ἔχω περάσει ἀπ' αὐτὰ τὰ στάδια. Τὸ θέμα εἶναι αὐτὰ νά τὰ βάλουμε στή μπάντα καὶ νά βροῦμε ποῖο εἶναι τὸ ζητούμενο. Τὸ ζητούμενο εἶναι: μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ πολιτιστικὴ πολιτικὴ, τὰ πολιτιστικὰ ὄραματα, ἡ αὐτογνωσία, τὸ μέλλον; Ἡ εἴμαστε ἀπλῶς παρελθοντολόγοι χωρίς ἀντικείμενο. Καὶ νά μοῦ ἐπιτραπεῖ καὶ μέγα νά πῶ μιὰ κακὴ ἔκφραση. Δέν νομίζετε ὅτι λιγάκι αὐνανιζόμεθα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου; Καὶ μάλιστα μὲ ἐπιτυχία!

28. Κωνσταντίνος Παπαπάνος: 'Επειδὴ ἀνεφέρθη ὁ κ. Τουράτσογλου στὰ οἰκονομικὰ κοιτώντας με, θέλω νὰ πῶ, πέραν τῶν οἰκονομικῶν, ὅ,τι ποῦμε καὶ ὅ,τι κάνουμε νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας νὰ εἶναι μέσα στὰ πλαίσια τοῦ σημερινοῦ νομικοῦ καθεστώτος τῆς 'Εταιρείας. 'Η ἴδρυση νέου 'Ιδρύματος πού ἐλέχθη ἀπὸ τὸν κ. Παπαποστόλου ἢ ἄλλου κλπ. Πρέπει νὰ κάνουμε τροποποίηση τοῦ καταστατικοῦ γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουμε τίς ὠραῖες αὐτὲς προτάσεις. Θέλω λοιπὸν νὰ πῶ, ὅ,τι ποῦμε καὶ κάνουμε νὰ εἶναι στὰ πλαίσια τοῦ καταστατικοῦ καὶ ὄχι ἐκτὸς καταστατικοῦ, πρέπει νὰ κάνουμε Γενικὴ Καταστατικὴ Συνέλευση, ἢ ὁποία θὰ δώσει τὸ δικαίωμα νὰ γίνουν αὐτὰ τὰ πράγματα.

34. 'Ιωάννης Τουράτσογλου: Αὐτὸ θυμίζει λιγάκι ὅμως κατὰ κάποιον τρόπο τὸ τοῦ Πιλάτου «νίπτω τὰς χεῖρας μου», αὐτὸ πού εἶχα νὰ κάνω τελείωσε. Τὸ θέμα ὅμως εἶναι πρὸ οὐσιαστικὸ καὶ βασικὸ κατὰ τὴν ἀπογῆ μου. 'Εὰν ἀπαιτοῦμε ὅλοι μέσα μας κι ἔξω μας νὰ ὑπάρχει κάποιον ὄργανο, ὅπως τὸ πρότεινε ὁ κ. Παπαποστόλου ἢ διευρημένο, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ καθορίσει ὅτι ὄργανο δὲν ἐννοεῖ νὰ ὑπάρχει ὁ Πρόεδρος, ὁ Γραμματεὺς ἢ οὐδὲν ἄλλο. Θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει ἕνας δεσμός, θὰ πρέπει νὰ τὸ σκεφθοῦμε πῶς πρέπει νὰ εἶναι αὐτός. Ποὺ νὰ εἶναι ταυτόχρονα συντονιστής, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ ἔχει τὴν ἰκανότητα, ὅπως εἶναι ὁ Τύπος, νὰ εἶναι στὴν ἰδανικὴ περίπτωσι καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴ διοίκηση. Διότι αὐτὸ πού μᾶς ἐνώνει εἶναι ταυτόχρονα ἢ διοίκηση ἀλλὰ μὲ ἄλλους φορεῖς, μᾶς ἐνώνει ὁ κοινὸς σκοπός, ἐπειδὴ αὐτὸ θέλουμε. Αὐτὰ πού ἀκούστηκαν γιὰ μένα εἶναι ὄντως βασικά, οἱ ἀναστηλώσεις, οἱ δημοσιεύσεις, ἀλλὰ εἶναι περιπτώσιολογίες μὲ τὴν καλὴ ἔννοια, πού ἀκούγονται δεξιά καὶ ἀριστερὰ ἀλλὰ δὲν ἐκφράζονται ὡς κοινὸ ζητούμενο. Διπλαδὴ ὁ καθένας ἔχει καταθέσει τὴν περίπτωσί του. Αὐτὴ τὴ στιγμή ποὺ εἶναι ἐκεῖνος πού μπορούσε νὰ ὑποκαταστήσει τὴ λεγόμενὴ πολιτικὴ πολιτική;

'Η 'Εταιρεία εἶναι ὁ φορέας ὅλων ἡμῶν πού ἀντίκουμε σὲ διαφορετικοὺς φορεῖς. 'Ο κοινὸς παρονομαστικός. Λοιπὸν μπορεῖ νὰ βγεῖ χωρὶς νὰ κληθεῖ σὲ ἀπολογία, μπορεῖ νὰ βγεῖ καὶ νὰ βροντοφωνήσει αὐτὰ πού θέλουμε καὶ νὰ χρησιμοποιοῖ τὰ μέσα πού χρησιμοποιεῖ ὁ σημερινὸς κόσμος.

29. Μιχαὴλ Τιβέριος: Θὰ ἤθελα νὰ πῶ κάτι στὴν πρόταση τοῦ κ. Παπαποστόλου καὶ σὲ ὅσα εἶπε ὁ κ. Τουράτσογλου. 'Ότι θεωρητικὰ μπορεῖ νὰ γίνῃ αὐτὸς ὁ 'Οργανισμός, ἀλλὰ πολὺ φοβᾶμαι ὅτι δὲν μπορεῖ

να γίνει ἐκτὸς τοῦ Ἑπισημοῦ Πολιτισμοῦ, ἐκτὸς τοῦ Κράτους, γιὰ αὐτὸ ἔχει τὴ δύναμη καὶ ἔχοντας αὐτὸ ὑπὲρ ὅσιν πιστεύω ὅτι τὸ τρίγωνο, ποὺ τόσο ὠραῖα εἶπε ὁ κ. Τουράτσογλου, ἐγὼ τὸ φαντάζομαι ὡς ὀρθογώνιο. Ὁρθὴ γωνία τὸ Κράτος καὶ οἱ ἄλλες δύο γωνίες τὰ Πανεπιστήμια καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Κάπως ἔτσι τὸ βλέπω.

30. Φανὴ Δροσογιάννη: Τὸν σκοπὸ αὐτοῦ τοῦ μικροῦ συνεδρίου τὸν ἔδωσε πολὺ ὠραῖα ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς σπὴν ἀρχή. Εἶπε ὅτι πρέπει νὰ ἐξετάσουμε πλατῶν τὰ θέματα τὰ ἀρχαιολογικὰ τῆς χώρας. Καὶ εἶδα —καὶ πρέπει νὰ τὸ σημειώσω— ὅτι ἐμίκρυνε, ἐμίκρυνε τὸ θέμα καὶ κατέληξε στὰ δικαιώματα δημοσιεύσεως. Σὲ μιὰ ἐντελῶς ἐγωιστικὴ ἀντιμετώπιση. Ἐνῶ νομίζω ὅτι τὸ θέμα μας ἦταν, ὅταν ξεκινήσαμε, πάρα πολὺ πλατύτερο. Ἦταν βασικὰ ἡ προστασία τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ αὐτὸ δὲν βλέπω νὰ μᾶς ἀπασχόλησε ἐπαρκῶς.

31. Γεώργιος Δοντᾶς: Θὰ μπορούσαμε, ἂν θέλετε, νὰ ποῦμε τέσσερα-πέντε πράγματα ποὺ προέκυψαν μέσα ἀπὸ αὐτὲς τὲς συζητήσεις ποὺ ἔγιναν, τὲς παρουσιάσεις. Πιστεύω ὅτι θὰ συμφωνήσουμε ὅλοι ὅτι τὰ ἐξῆς σημεῖα ἐδίγησαν καὶ ἔχουν κάποιο ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρξει ἓνα θεσμικὸ πλαίσιο κάπου καὶ φαντάζομαι ὅτι αὐτὸ τὸ θεσμικὸ πλαίσιο πρέπει, κατὰ τὴν δική μου γνώμη, νὰ εἶναι στὸ Ἑπισημοῦ. Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σπὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἢ ὅποια μπορεῖ νὰ παίξει ἓνα ρόλο σημαντικὸ βέβαια, ἃς ποῦμε νὰ βοηθήσει, ἀλλὰ τὸ θεσμικὸ πλαίσιο, αὐτὴ ἡ ὀργάνωση δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι στὸ Ἑπισημοῦ. Διότι, ὅπως ἐλέχθη προηγουμένως ἀπὸ διαφόρους, τὸ Ἑπισημοῦ εἶναι τὸ Κράτος. Αὐτὸ κάνει τοὺς δεσμούς, αὐτὸ τὰ κάνει ὅλα. Ἐπομένως μόνον ἐκεῖ μπορεῖ νὰ εἶναι. Ἐπίσης συνεκράτιστα δύο προτάσεις ποὺ ἔγιναν καὶ οἱ ὅποιες θὰ πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσουν. Ὅτι θὰ πρέπει νὰ γίνουν δύο εἰδῶν συνέδρια, ἡμερίδες, διημερίδες, δὲν ξέρω ὑπὸ ποίαν μορφήν. Τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἓνα συνέδριο τὸ ὁποῖο θὰ ἀφορᾷ τὲς ἀναστυλώσεις τῶν μνημείων. Τώρα, ἐὰν θέλετε νὰ κάνουμε μιὰ διαφοροποίηση, αὐτὸ εἶναι ἓνα θέμα ποὺ χρειάζεται κάποια ἐξέταση. Δηλαδὴ ἀναστυλώσεις μνημείων, ὅπως γίνονται σήμερον σπὴν Ἑλλάδα, εἶναι ἓνα θέμα, καὶ ἓνα συνέδριο ποὺ θὰ ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὲς ἀναστυλώσεις τῶν κλασικῶν μνημείων εἶναι ἓνα θέμα πάρα πολὺ σοβαρὸ. Νομίζω ὅτι ἀξίζει τὸν κόπον νὰ τὸ προωθήσουμε αὐτό. Νὰ βρεθεῖ κάποιος τρόπος νὰ προχωρήσουμε πρὸς τὴν ὀργάνωση ἐνὸς τέτοιου συνεδρίου. Καὶ ἓνα δευτέρον παρεμφερὲς θέμα εἶναι ἢ

ὀργάνωση ἐνὸς συνεδρίου γιὰ τὰ μουσεῖα. Ἐγὼ τὸ συνεκράτησα αὐτὸ καὶ νομίζω ὅτι δὴ πρέπει νὰ κοιτάξουμε πῶς δὴ τὸ προωθήσουμε.

Εἶναι πάρα πολὺ σοβαρὴ ἡ παρέμβαση ποὺ ἔκανε ὁ κ. Ἀντιπρόεδρος γιὰ τὴν συγκρότηση τοῦ Κεντρικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου. Ὅλοι μας τὸ ξέρομε, ὅσοι τουλάχιστον ἔχουμε ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ θέματα αὐτά. Κι ἐγὼ ὁ ἴδιος εἶχα συμμετάσχει στὴν προσπάθεια τῆς διατηρήσεως ἐνὸς σχήματος τοῦ Κεντρικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου ὅπως ἦταν κάποια ἐποχὴ. Δὲν πέτυχαν οἱ προσπάθειές μου τότε, ὅπως δὲν πέτυχαν καὶ οἱ προσπάθειες ἄλλων συναδέλφων, ποὺ προσπάθησαν νὰ κρατήσουν τὰ πράγματα ὅπως ἦταν μιὰ ἐποχὴ. Οὔτε τώρα ἔχω πολλὰς ἐλπίδες ὅτι δὴ πετύχουμε κάτι. Ἀξίζει ὅμως νὰ τὸ προσπαθήσουμε πάλι.

Ἐλέχθησαν διάφορα πράγματα γιὰ τὶς δημοσιεύσεις. Κοιτάξτε, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία αὐτὴ τὴν στιγμή κάνει μιὰ τεράστια ἐκδοτικὴ προσπάθεια καὶ νομίζω ὅτι ἡ προσπάθεια αὐτὴ σὲ ἓνα μῆκος χρόνου δὴ ἀποδώσει, δηλαδὴ ἡ Ἐταιρεία προσπαθεῖ αὐτὴ τὴν στιγμή νὰ προωθήσει τὴν δημοσίευση τῶν παλαιῶν τῆς ἀνασκαφῶν. Αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ δὴ ἔπρεπε ἀπὸ τὴν μεριά τους νὰ κάνουν καὶ τὸ Ὑπουργεῖο καὶ τὰ Πανεπιστήμια, δηλαδὴ τὶς δικές τους ἀρχαιολογικὲς δραστηριότητες νὰ τὶς καταγράφουν, νὰ τὶς παρουσιάσουν σὲ συγγράμματα, διότι πραγματὶ εἶναι ἕνας τομέας στὸν ὁποῖο ὑστεροῦμε πάρα πολὺ. Πάντως ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ἐὰν δὲν τὸ ξέρετε, ἐν πάσει περιπτώσει, κάνει μιὰ τεράστια προσπάθεια πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ, κόβοντας, σταματώντας ἀνασκαφές, γιὰ νὰ προωθήσει τὶς δημοσιεύσεις καὶ τὶς τρέχουσες καὶ τὶς παλιές, τὶς νεκρὲς λεγόμενες ἀνασκαφές. Νομίζω ὅτι αὐτὰ εἶναι τὰ κύρια, ἐπιτρέψτε μου νὰ νομίζω ὅτι αὐτὰ εἶναι τὰ κυριότερα σημεῖα, τὰ ὁποῖα προέκυαν ἀπὸ τὴν σημερινὴν συνεδρίαση.

32. Ἰωάννης Τουράτογλου: Ἐπανερχόμαστε στὴν τοποθέτηση ἢ στὴν ἴδρυση ἢ στὴν δεσμοθέτηση αὐτοῦ τοῦ ὄργανου στοὺς κόλπους ἐνὸς Ὑπουργείου. Μὰ εἴμαστε ἐδῶ ἐπειδὴ τὰ Ὑπουργεῖα δὲν λειτουργοῦν ἢ ἐπειδὴ κάπου τὰ Πανεπιστήμια δὲν λειτουργοῦν καὶ αὐτά! Μὲ ποιὸν τρόπο δὴ ἐπιβάλλει ὁ ὁποιοσδήποτε ἀπὸ μᾶς τὴ γένεση ἐνὸς παρόμοιου δεσμοῦ στὴν καρδιὰ ἐνὸς Ὄργανισμοῦ, ποὺ ἂν τὸν ἤθελε, δὴ τὸν εἶχε προκαλέσει; Ὅχι βέβαια!

33. Γεώργιος Δοντάς: Ἐμεῖς ὅμως σὰν Ἐταιρεία δὴ κάνουμε ὅ,τι μπορούμε γιὰ νὰ πείσουμε τὸ Κράτος, ἀλλὰ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα εἶναι ἄλλη ὑπόθεση, ἄλλοι εἶναι οἱ φορεῖς.

ΣΥΝΤΟΜΑ ΘΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕΙ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ Ε.Τ.

Ἡ περιπέτεια τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας σὸν βίο τοῦ Χρήστου Ι. Καρούζου

Σύντομη βιογραφία τοῦ μεγάλου Ἑλλήνα ἀρχαιολόγου μὲ παράλληλη ἐξέταση ζητημάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ: Κεφάλαιο πρῶτο. Οἱ παλαιότεροι: Εἰσαγωγή — Διάγραμμα τῆς ἱστορίας τῆς Ὑπηρεσίας μέχρι τοῦ 1919 — **Κεφάλαιο δεύτερο. Ἀναζητήσεις τῆς νεότητος:** Τὰ πρῶτα χρόνια — Στὸ Πανεπιστήμιο — Ἐπιμελητὴς τῶν Ἀρχαιοτήτων Β΄ τάξεως· Θήβα — Ἡ Ὑπηρεσία ἀπὸ τοῦ 1919 ἕως τὸ 1933 — Ἐπιμελητὴς τῶν Ἀρχαιοτήτων Α΄ τάξεως. Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων. Ἀκρόπολη, Σπάρτη, Βόλος — Ἀπόψεις γιὰ τὴ Δημοτικὴ καὶ τὴν παράδοση — Φοιτητὴς τῆς Νομικῆς — Τὰ πρῶτα δημοσιεύματα — *Ἀρχαιολογία καὶ Ζωή* — Στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο — Τὰ δημοσιεύματα στὴν Ἀναγέννηση — Ἡ *Σαμοθράκη* τοῦ Ἰδα — Ἡ μετάφραση τοῦ Ἑνγκελς — **Κεφάλαιο τρίτο. Ἡ κατάρτιση τῆς ἀρχαιολογίας:** Στὴ Γερμανία· Μόναχο καὶ Βερολίνο — Διαφωνίες μὲ τὸν Γιάννη Μπλιάδην — Ὁ Ποσειδάνας τοῦ Ἀρτεμισίου — Ἡ συνεργασία μὲ τὴ «Νέα Ἐστία» — Ἐπιστροφή στὴ Θήβα — Ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας — Σύγκρουση μὲ τὸν Γεώργιο Οἰκονόμο — Τὸ Μουσεῖο τοῦ Βόλου — Ὁ Ἀπόστολος Ἀρβανιτόπουλος, Γνώμη τοῦ Καρούζου — *Ὁδηγὸς τοῦ Μουσείου τῆς Θήβας* — Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Κυκλάδων — Ὁ Σπυρίδων Μαρινάτος Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας — Κυκλαδικὲς ἀπασχολήσεις — Ὁ Ἀναγκαστικὸς Νόμος 1947/1939 — Διδάκτωρ — Ἀνασκαφὲς στὴ Νάξο — Σχέσεις μὲ τὸν Νικόλαο Κοντολέοντα — **Κεφάλαιο τέταρτο. Ἀγῶνες μέσα στὴν Κατοχή:** Ἡ γνώμη του γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο· ἡ δεοντολογία τοῦ Κλάδου — Ὁ Φοῖβος Σταυρόπουλος· ὁ χαρακτήρας του — Ὁ πόλεμος. Ἡ ἀπόκρυψη τῶν ἀρχαίων — Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο πρὶν ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς Wehrmacht στὴν Ἀθήνα — Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν Κατοχὴ — Παραίτηση ἀπὸ τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο — *Περικαλλῆς ἄγαλμα* — Σχέσεις μὲ τὸν Ernst Buschor — Ἰδεολογικὲς ἀντιθέσεις — Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου — Πολιτικὴ δραστηριότητα — Τὸ τραγικὸ '44. *Τὸ αὐριανὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστήμης* — Ἡ μετάφραση καὶ ἀνάλυση τοῦ *Ἰππία Μείζονος* — Ἡ μετάφραση τοῦ *Σοφιστῆ* ἀπὸ τὸν Δημήτριο Γλυνό — Μετὰ τὴν Κατοχὴ. Κρίση του γιὰ τοὺς Γερμανοὺς — Ἡ ὀργάνωση τῆς Ὑπηρεσίας μετὰ τὸν πόλεμο — Ἀπολογισμὸς ζημιῶν μετὰ τὸν πόλεμο καὶ τὴν Κατοχὴ — Πρῶτη παραίτηση ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία — Ἡ

γνώμη του για τους διανοούμενους πολιτικούς – Σχέσεις με τὸν Ἀντώνιο Κεραμόπουλο – Ἡ σύγκρουση με τὸν Ἀντώνιο Κεραμόπουλο. Ἡ παραιτήση – Ἡ Ὑπηρεσία τὸ 1948 – Ὁ Γιάννης Μπλιάδης κατὰ τὴν Κατοχή – Ἡ *Ρόδος* – **Κεφάλαιο πέμπτο. Πραγματοποιήσεις:** Ἐπάνοδος στὴν Ὑπηρεσία – Τὸ πρόβλημα τῶν ἀνασκαφῶν – Οἱ ἐκδόσεις ἀρχαίων στὸ Ἐξωτερικό – *Ἦθος ἀνθρώπων δαίμων* – Ὑπογύφιος Ἀκαδημαϊκός – Τὸ κριτήριο ἐκλογῆς στὴν Ἀκαδημία – Τὰ μαθήματα στὸ «Ἀθίναιον» – Τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο κατὰ τὴν Κατοχή καὶ τὰ χρόνια μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση – Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας – Οἱ ἀνασπλώσεις στὴν Ἑλλάδα – Ἡ ἀνασύλωση τῆς στοᾶς τοῦ Ἀιτάλου – Ὁ Ἀριστόδικος – Ἡ διεύθυνση τῆς Ὑπηρεσίας – Ὁ Σπυρίδων Μαρινάτος Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας γιὰ δευτέρη φορά – Ὁ Ἰωάννης Παπαδημητρίου Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας. Ἡ τουριστικὴ πολιτικὴ – Ἡ μεταφορὰ τῆς Ὑπηρεσίας στὸ Ὑπουργεῖο Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως – Ὁ Ἰωάννης Κ. Παπαδημητρίου – Ὁ Σύλλογος Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων – Ἡ Ὑπηρεσία στὸ Ὑπουργεῖο Προεδρίας – **Κεφάλαιο ἕκτο. Τὸ δειλινὸ ἐνὸς ὄνειρου:** Γενικὸς Ἔφορος. Ἀποχώρηση ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία – Ἡ Δίκη – Τὸ ζήτημα τῆς Διευθύνσεως Ἀνασπλώσεως – Ἡ κρίση τοῦ 1967 – Ἰωάννης Δ. Κοντῆς – Τιμητικὲς διακρίσεις – Ἡ πίστη του στὴν Ὑπηρεσία καὶ στὴν παράδοσή της – Ἡ ἱστορία τῆς Ὑπηρεσίας – Τί προσφέρει ἡ Ὑπηρεσία στοὺς ἀρχαιολόγους – *Τηλαυγὲς μνήμα* – Ἡ μέθοδός του – Ἡ γερμανικὴ ἐπίδραση – Ἡ γλώσσα – Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία – Ὁ Χριστιανισμὸς στὴ ζωὴ του – Τὸ ἀδημοσίευτο ἔργο – Τὸ τέλος – Χαρακτηρισμὸς – Ἐπίλογος – Ἐπίμετρο 1967-1994 – Κατάλοιπα – Δημοσιεύματα γιὰ τὸν Χρῆστο Καροῦζο – Ἐργογραφία τοῦ Χρήστου Καροῦζου

ΣΥΝΤΟΜΑ ΘΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕΙ

ΧΡΗΣΤΟΥ Ι. ΚΑΡΟΥΖΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Μικρὰ Κείμενα

Συλλογή τῶν δημοσιευμένων κειμένων τοῦ Χρήστου Καρούζου, πλὴν τῶν μεγάλων ἀρχαιολογικῶν, καταταγμένη χρονολογικὰ καὶ μὲ βιβλιογραφικὴ ἀναγραφὴ τῶν παραλειπομένων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ: Ἀπ' ἀφορμῆ ἑνὸς βιβλίου — [Τὰ ἐπαρχιακὰ μουσεῖα] — Ἀπάντησις στὸν κ. Καζαντζάκη — Δευτερολογία [Ἡ συζήτησις γιὰ τοὺς κοινωνικοὺς νόμους] — Οἱ Βερναρδάκηδες καὶ ὁ δημοτικισμός — Ἡ Σαμοθράκη τοῦ Ἰδα — Νίκου Μπέρτου: *Τζιόττο* — Ἀπάντησις στὸν κ. Ζαχ. Παπαντωνίου — Χρῆστος Τσούντας — Βασικὰ ζητήματα τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης (Α' καὶ Β') — Ἡ «συζήτησις» γιὰ τὰ βασικὰ ζητήματα τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης — Ἐξήγησις — «Λέαγρος ἀνέθνηκεν Γλαύκωνος δώδεκα θεοῖσιν» — Καινούργια εὐρήματα — «Παλιὰ Σαμιώτικα ἀγάλματα» — Ἀκρωτηριασμένα ἀρχαῖα, ἱμπρεσιονισμός, ἐξπρεσιονισμός — «Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1934-35» — Τὰ πεννηντάχρονα τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς — Ζωντάνεμα — Δωδώνη — Ἡ Νίκη τῆς Πάρου — Οἱ καινούργιες ἀνασκαφές τῆς Ὀλυμπίας· τὰ πρῶτα εὐρήματα — Τὰ ἑκατὸ χρόνια τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας — Φειδίας καὶ Σολωμός — Δύο βιβλία γιὰ τὴ Σπάρτη — Wilhelm Dörpfeld — Ἕνας θησαυρὸς κ' ἕνας ἀγώνας [Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη] — Σύνομη κρίσις: Ἀλ. Παπαδιαμάντης — Ν. Γ. Παπαδάκης — [Περὶ τῆς πορείας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας] — Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐποχὴ — Ἡ ἔκδοσις τοῦ «Σοφιστῆ» — Ἕνα μνημεῖο τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης τῆς Νάξου — Τὰ ἑκατὸ χρόνια τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς — Τὰ ταξίδια καὶ οἱ ἀρχαῖοι — Ἡρωϊκὸ καὶ ἐμπορικὸ πνεῦμα, θρησκευτικὴν συνείδησιν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν ἀρχαίων — Σημερινοὶ τεχνοκρίτες καὶ Ἀρχαῖα Ἑλληνικὴ Τέχνη — Οἱ ἀρχές τῆς αἰσθητικῆς δράσεως στὸν 5ον αἰῶνα π.Χ. — Ἡ πνευματικὴ ἀνανέωσις στὴ μελέτη τῆς ἀρχαίας τέχνης — Ὁ Παρθενών — Ἡ Διεύθυνσις Ἀρχαιοτήτων — Σημείωμα περὶ τῆς στάσεως τῶν Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων ἔναντι τοῦ ζητήματος τῆς ἐκθέσεως ἔργων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης ἐν Ἀμερικῇ — Ἦθος ἀνδρώψω δαίμων — Ραδιοφωνικὸς ὁδηγὸς μουσεῖου — Ἡ ἀρχαϊκὴ πλαστικὴ — Ἡ κλασσικὴ πλαστικὴ — Ὁ παιδαγωγικὸς ρόλος τῶν μουσείων — Ὁ ἑλληνικὸς τόπος καὶ ἡ ἑλληνικὴ τέχνη — Τὸ προοίμιον τῶν «Κυπρίων ἐπῶν» — Γνωρίσματα καὶ χαρακίτρας τῆς ἑλληνικῆς τέχνης — Τί τὸ κάλλιστον — Εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα — Gilbert Murray (1866-1957) — Σολωμικὸς εὐγενισμός — Ἐκατὸ χρόνια ἀνασκαφῶν στὴν ἀρχαία ἀγορὰ — Τὰ κυβερνητικὰ μέτρα πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος — Ἀρχαῖα ἑλληνικὴ τέχνη καὶ ἀφαίρεσις — Ἀρχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πορτραίτου καὶ ἀνάπτυξίς του στὸν 5ο καὶ 4ο αἰ. π.Χ. — [Ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν] — [Ἀπάντησις στὴν Ἐταιρεία Φιλολόγων] — Χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης — Σκέψεις γιὰ τὰ αὐτογραφα τοῦ Σολωμοῦ — Κ. Α. Ρωμαῖος

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ
ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ

Ο Μαραθών

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

Ο ΜΑΡΑΘΩΝ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ

ΑΘΗΝΑ 1995

Ο Μαραθών είναι ο γνωστότερος τόπος της αρχαίας Ελλάδος εξ αιτίας της κοσμολόγητης σύγκρουσης Αθηναίων και Περσών που έγινε στον κάμπο του το 490 π.Χ. Από την ημέρα της μάχης θεωρήθηκε σύμβολο της αθηναϊκής ανδρείας και της νίκης του ελληνικού φρονήματος της ελευθερίας πάνω στον άσιατικό δεσποισμό που εκπροσωπούσαν οι βάρβαροι, οι Πέρσες.

Το βιβλίο τουτo σκιαγραφεί τον αρχαίο Μαραθώνα με τη βοήθεια των μνημείων και των αρχαίων κειμένων. Ο αναγνώστης έχοντας το ως οδηγό μπορεί να προχωρήσει σε βαθύτερη μελέτη του τόπου που για τους αρχαίους Αθηναίους αποτελούσε προσκύνημα και σέβασμα.

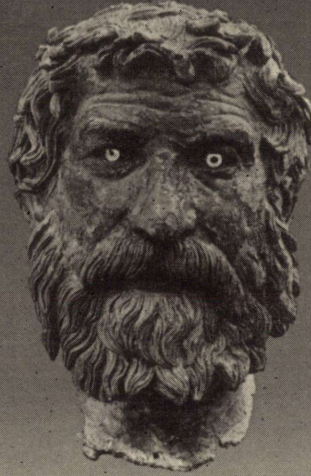
Σχήμα 20×14 εκ., με έγχρωμο εξώφυλλο, σελ. 198, εικόνες εντός κειμένου 108.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 143

ERNST BUSCHOR

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟ ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΔΟΝΤΑ

ΑΘΗΝΑΙ 1995

ERNST BUSCHOR

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟ ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ

Μετάφραση Γεωργίου Σ. Δοντά

Τὸ κλασικὸ βιβλίον τοῦ διαπρεποῦς Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου Ε. Buschor γιὰ τὸ πορτραῖτον τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ἐκδίδεται ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση. Σὲ περισσώτερον ἀπὸ 400 ἔργα διαγράφεται ἡ βαθμιαία ἐξέλιξιν τοῦ πορτραῖτου ἀπὸ μία δημιουργία πηγαίας καλλιτεχνικῆς ὀρμῆς σὲ ἓνα δεῶμενον καλλιτέχνημα. Τὸ βιβλιογραφικὸ παράρτημα περιλαμβάνει καὶ ἀναφορὰς νεώτερες τῆς δεύτερης γερμανικῆς ἔκδοσης τοῦ 1971. Στὸν πρόλογόν του ὁ μεταφραστὴς ἐκθέτει γενικὲς του παρατηρήσεις γιὰ τὸ ἑλληνιστικὸ πορτραῖτον καὶ σκιαγραφεῖ τὴν ὑποβλητικὴν προσωπικότητα τοῦ συγγραφέα.

Σχήμα 24×17, με ἑγχρωμον ἐξώφυλλον, σελ. 143, εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου 80.